51964 1956 SZEP.?? 349

TISZATÁJ

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE SZEGEDI CSOPORTJÁNAK FOLYÓIRATA

X. ÉVFOLYAM * 1956. AUGUSZTUS

4

TISZATÁJ irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat

Megjelenik kéthavonként

Szerkesztőbizottság: Baróti Dezső, Dér Endre, Ertsey Péter, Lődi Ferenc, Nacsády József, Petrovácz István (szerkesztő) és Pósa Péter.

Felelős szerkesztő: Kiss Lajos

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Horváth Mihály u. 3. — Postafiók: 46.

Telefon: 33-52.

A szerkesztőség lehetőleg gépelt írásokat kér.

Előfizetési díj egy évre 24 forint. Országos Takarékpénztári csekkszámla: 603 533.

Kiadja: a Tiszatáji Magvető Könyv- és Lapkiadó.

Tartalom:

Kónya Lajos versei — Önéletrajz-töredék — Számvetés — A költő szava — A vámszedő ... 203
Csillik László: Enyészet ellen (vers) ... 205
Dér Endre: Májusi adósság (elbeszélés) ... 206
Németh Ferenc versei — Téli éjszaka — Maradt a hiány ... 209
Gurszky István: A szélkakas dala (vers) ... 210
Berczeli A. Károly versei — Két ág a szélben — Jégvirágok — Fejfa ... 211
Andrássy Lajos: Úgy vártalak (vers) ... 212
Márky Imre: Virágzik a Tisza (vers) ... 212
Szabó Pál: Táj és történelem (regényrészlet) ... 213
Bónus István: A társaim (vers) ... 231
Varga Imre: Ablaknyitás délre (tanulmány) ... 232
M. Eminescu: Ó, mért nem jössz (vers) — Márky Imre fordítása ... 235
Veljko Petrovity: Miska, az öregbéres (elbeszélés) — Tornyosi Péter ford. 235
Csopics Branko: Gyuro színeváltozása (elbeszélés) — Tornyosi Péter fordítása ... 240
Jugoszláv költők (Nagyfalusi Tibor fordításai) — **Milos Crujanski:** Mese — **Jovan Nyeshovics:** Hó alatt — **Alojz Majetics:** Sírva született a nap ... 244
Magyar V. László versei — Nyári délután — Hajnalig ... 245
Fenákel Judit: Szakítás (elbeszélés) ... 248
Petrovácz István versei — Fiatalság — Levelek ... 254
Finály Olga versei — Nyári éj — Nocturno — Még ma tiéd ... 256
Tunyogi Gábor versei — Apróhirdetés — A pesszimista vakondok — Bányász szonett ... 257
Gyurkó László: Szegény Szokola Mihály (elbeszélés) ... 259
Ludányi Mihály: Dal (vers) ... 265
Michella Lorraine: A visszatérés (elbeszélés) — Madácsy László ford. ... 266

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

Arácsy András: A Juhász kávé ... 268
Boglári Békés István: Móra Ferenc esete a hivatalos elismeréssel ... 270

SZEMLE

Bálint Sándor: Az építőművészeti klasszicizmus és romantika szegedi korszaka ... 272
Kerényi György: Adalékok a Horthy-fasizmus kulturális politikájához Szegeden ... 279
Molnár István: Emlékezés Eminescura ... 287
Kemény Dezső: „Az iszonyat művészete" ... 290
Nacsády József: Amikor a líra visszaüt ... 291
Nagy Dezső: Jegyzetek az élményirodalomról ... 292
Szelesi Zoltán: Képzőművészeti jegyzetek ... 295

ÍRÓCSOPORTUNK ÉLETÉBŐL

Hírek ... 297
A Tiszatáji Magvető Könyvkiadó kiadványai ... 298

A címlapon Medgyessy Ferenc Kossuth-díjas szobrászművész »Anya gyermekével« c. alkotása, a hódmezővásárhelyi kiállításról.

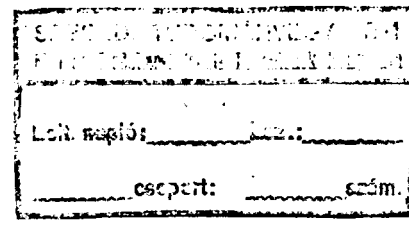

Leh. napló: _____ Lez.: _____
_____ csoport: _____ szám.

KÓNYA LAJOS VERSEI

Önéletrajz-töredék

1.

Ó gólya, gólya, hosszúlábú gólya,
gyermekáldás jelképe! Szállt a vékony
vacsorafüst, mint könnyűtollú pólya.
Én bekukucskáltam a hasadékon.

Csikorogva kinyílt a kapu. Hátul,
az ól felől dézsával jött az asszony.
Elképedtem megértő mosolyától.
Aztán előrelejtett, hogy fogadjon.

Tudta, mért jöttem, lázam csak nevette:
Míg megszűli, eltart tán éjszakán át! —
szólt, majd a moslékos dézsát letette
s kézfogásra nyújtotta — kezeszárát.

2.

Mint gyötrő, félelmes csaták után,
mikor a test már holt-fáradtan eldől,
— hacsak, lapos kenyérzsák is csupán
a fejealja — úgy szállt el fejemből

az életért való aggodalom.
És hallgattam lélekzetét az alvó
asszonynak. S mint aki egy tutajon
ring a vízen, alig tudtam magamról.

Alig értettem, hogy hárman vagyunk.
Titokzatossá vált a lét s a nemlét.
Az újszülött, ki a jövő s a múlt —
napként ragyogta kettőnk szép szerelmét.

Számvetés

Azt hittem, minden jó úton halad
s ha panaszok, álmatlan éjszakák
zaklattak, megnyugtattam magamat
s hittem, kivirágzik a száraz ág.
Bazaltkemény és szürke ég alatt
álmodtam, miképp álmodott a hon —
s mind üresebben kongtak a szavak
és szétfolyt cseppenként a bizalom.
Szent hevülések, be rászedtetek!...
Ne légy hozzám, közösség, zord, hideg,
bocsásd meg jóhiszeműségemet! —
Én már csak az eszményekben hiszek
és nem leszek ringyó, sem ostoba.
Tévedni lehet — hazudni soha!

(1955. július 25.)

A költő szava

Ha nem hinnék az emberibb jövőben,
volna-e még panaszom s jószavam?
Csiholna-e haragot s kint belőlem,
hogy e jövőnek annyi gátja van?
Akad elégedetlenségre bőven
ok, alkalom — hát húzzam meg magam?
Fogjam be számat? Mi válnék belőlem?
Hol él, kinek csak sóhajtása van?
Nem vagyok Dobzse László, sem Pató Pál.
Bólintanak, bókolnak elegen.
Közöny, bóbiskolás se kenyerem.
Az igaz, becsületes, tiszta szónál
s emberségemnél nincs is egyebem.
Ki fogadja el nyitott tenyerem?

(1955. június 18.)

A vámszedő

Gépkocsi, úrhatnámság, kényelem,
a tespedt testnek nagypolgári jólét,
nők, vacsorák, taps — utóvégre nem
bárki, mihaszna fia-bornya volnék!
Ha kell: Munkásság, forradalmi tűz,
osztályharc minden második szavam —

bolond, aki a becsületből űz
sportot s hiszi: a pénznek szaga van!
Karrieristát, élősdit kiáltoz
a népfi-gőg a magamfajta ellen —
de odaülök én a húsos tálhoz —
ki nem látja a forradalmat bennem?
Szavamra, boldogul ki engem pártol!
Mi is lenne nélkülem a világból?

(1955. június 21.)

CSILLIK LÁSZLÓ

Enyészet ellen

Versed magasba szálljon!
Emeld jambusi vázon
szökellve, vagy talán
trocheus dallamán

lebegj, hogy kifejezzed,
mi dalá válna benned,
ne légy komédiás!
A ritmus csak, a váz.

A vers csontváza: ritmus,
de benne élet, szív, hús:
a kor méhén fogant
kiáltó gondolat.

Hiszed, hogy hús a romló,
s hogy az időkoporsó
irgalmatlan veled
s a csontvázt őrzi meg?

S hogy a konok enyészet
sarává rág a féreg
mindent, mi hevület,
szent hit s cél volt neked?

S hogy abból, ami téged
oly biztosan vezérelt,
más nem marad, csak a
vigyorgó koponya?

S hogy műved majd kilobban,
s jövendő századokban,
mit megfogalmazott,
csak értetlen dadog?

Ne hidd! van ősi balzsam,
és műved halhatatlan,
ha azt írod, amit
néped s korod tanít.

Ha ennek ritmusára
lobog fel versed árja,
ha milliárdnyi szív
szent dobbanásait

egy dobbanásba zenged,
és benne zeng szívednek
visszhangzó mámora:
nem némulsz meg soha!

Akkor leszel hatalmas,
halálon diadalmas,
mert ami benned ég:
örök emberiség.

DÉR ENDRE

Májusi adósság

Május első napján sohasem nyúlt a nádverő szerszámokhoz nagyapám. Kora reggel egy magakészítette kis cirokseprűvel gondosan letisztogatta jobbik ruháját, melyben nem dolgozott, s nagyanyám minden sopánkodása ellenére elment hazulról.

Szegény nagyanyó szipogva várta haza egész nap s számtalanszor elmondotta nekem, hogy bizony nem látjuk viszont nagyapámat. Elviszik a rendőrök — ha ugyan agyon nem verik.

Én nem ijedtem meg ezektől a rémképektől, mert nagyapót a világ legbecsületesebb, legrendesebb emberének ismertem. Lehetetlen dolog — gondoltam kilencéves fejemmel, — hogy épp őt vigyék el s verjék a rendőrök. Nagyapám nem gonosztevő.

Szótlan és derűs ember hírében állt nagyapó, deres haja volt, gondosan fésült, fehér bajusza s szelíd, kék szeme. A kezefeje jókora durvakérgű, és vastag erek dagadtak ki belőle. Váltig csodálkoztam, hogyan tud oly gyengén simogatni érdes tenyerével. Soha egy hangos szót ki nem ejtett a száján, ám olykor fütyörészett és nagyníha mesélt is az unokáinak. Ritkán adta fejét a mesére, de akkor vége-hossza nem volt a történetnek, három-négy estén át is tartott. Kivált a Fanyűvőről szólót kedveltük az öcskössel s ilyenkor nappal fapallost faragtunk, hogy alkalmasint mi is ellássuk a sárkány baját, ha netán összetalálkozunk vele.

Az egyik május elsején — amikor kedvenc virágját, a piros szegfűt is gomblyukába tűzte — nagyapó is összetalálkozhatott valami sátánfajzattal, mert csapzott lett a haja, tépett a ruhája s vastag vörös csík húzódott kék szeme alatt. A rendőrök kezében volt. Ekkor nagyon meggyűlöltem a rendőröket s erősen félni kezdtem tőlük.

Elhatároztam, hogy félelmem ellenére is vigyázni fogok nagyapóra. Ezért aztán a következő év májusának elsején szívdobogva lopóztam utána.

A fűzbarkás Körösparton ballagott nagyapó s csakhamar összetalálkozott messzeföldön dolgozó apám barátjával, Kazár Mátyás bácsival, az áccsal. A város széle felé két ismeretlen ember üdvözölte őket s csatlakozott hozzájuk.

Négyesben sétáltak hát tovább, kicsit ünnepélyesen, szótlanul lépkedve, s mintha csak néha-néha ejtettek volna el egy-egy csendes szót.

A gyulai zsilip előtt két rendőr jött szembe velük. Széles mozdulatokkal magyaráztak valamit nagyapáméknak, erre azok kétfelé oszlottak. Mátyás bácsi és egy társuk átment a házak tövéhez, nagyapám pedig — másodmagával — úgy folytatta az utat, mintha nem is ismerné Mátyás bácsiékat.

A rendőrök eltüntével, messziről, mégiscsak követték Mátyás bácsiék nagyapáméket, s jóval a város határán túl, a Veszei híd közelében már együtt tanyáztak le a parton.

A sűrű parti cserjék, bokrok védelme alatt könnyedén közelíthettem meg őket s hallhattam, hogy összehúzódva, csendben dalolgatnak. Közben azért a szemük élénken járta a látóhatárt, így ők is észrevették, hogy egy idő múlva kerékpáron két csendőr közeledik a híd felől.

Elakadt a lélekzetem. Akkoriban már hallottam félfüllel, mit keresnek nagyapóék ilyenkor a Körösparton, s tudtam, veszélybe sodródtak megint. Mégis közelebb kúsztam. Lesz, ami lesz, de nagyapámat nem hagyom bántani.

Mátyás bácsi hirtelen spárgát erősített a kezében levő hosszú botra s a madzag végét a vízbe vetette. Egyik társuk mellette maradt, nagyapóék pedig a gátra húzódtak, mintha tisztes távolból a pecázást ügyelnék szórakozva.

— Fogott-e már valamit? — szólt Mátyás bácsira az egyik csendőr leereszkedőn.

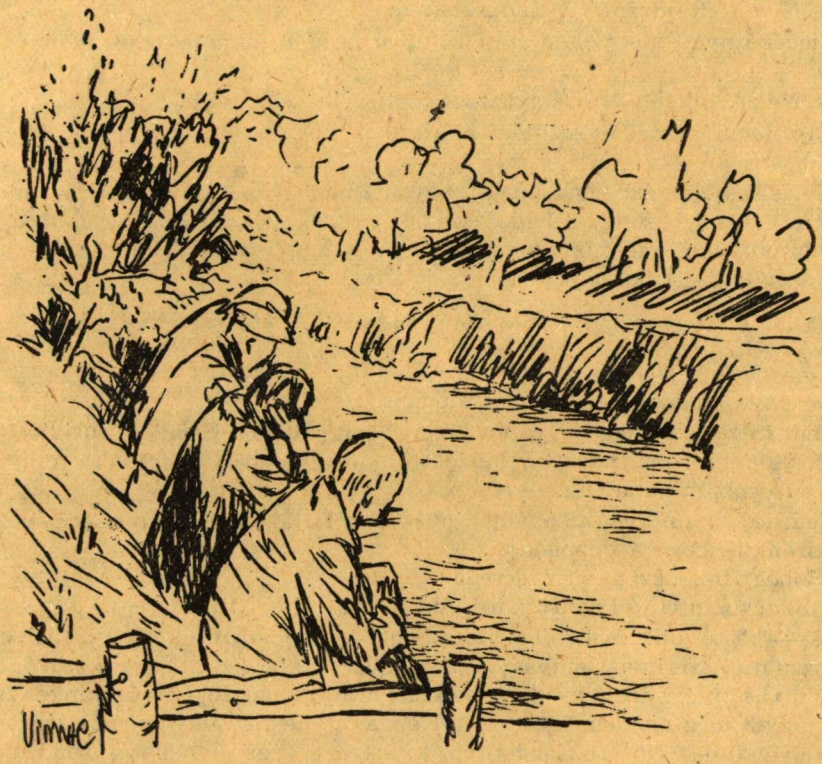

(Vincze András rajza)

— Rossz bocskort igen — felete Mátyás bácsi —, meg kecskebékát.

Nevetett a csendőr a tréfás pecázón s visszaszólt még a válla fölött:

— Hát akkor hívjon meg minket vacsorára. Szeretem én a békacombot, akár a digók.

— Hát csak jöjjön! — kiáltotta vissza Mátyás bácsi s hozzátette a foga között: — Varangy való a te béledbe.

Ezeket a szavakat már nem hallhatták a csendőrök. Messze karikáztak zölden, kakastollasan a villogó küllőjű kerékpárokon. Mátyás bácsi nagyot nevetve rántotta ki a madzagot, melynek végén pedződugó volt ugyan, de horog aztán nem.

— Fene azt a horgot, — bosszankodott derűsen, kabátja zsebeiben turkálva —, az istennek se lelem. Jól néztünk volna ki, ha kirántatja velem.

Lázas izgalommal kaptam zsebemhez s örömmel léptem ki a bokorból:

— Van nekem horgom, Mátyás bácsi!

Megrőkönyödve bámultak rám mind a négyen.

— Te mit keresel itt? — húzta össze a szemét Mátyás bácsi.

— Vigyázok nagyapóra.

Nagyapám jóízűen nevetett s megsímogatta a fejem.

— Nem kell énrám vigyázni, kisfiam.

Zsebébe nyúlt s egy igen szép, sötétbarna héjú puha ceruzát nyomott a kezembe.

— Nesze, inkább erre vigyázz. Rajzolj vele szépeket.

Rajzolóművésznek készültem akkoriban, hogyne örültem volna meg a ceruzának szívből.

— Ne tessék soká maradni — ragyogtam nagyapámra s örömmel nyargaltam el a város felé, hogy mielőbb szépeket rajzoljak az ajándékkal. Nyugodtan hagytam oda őket, mert úgy gondoltam, most már majdcsak megőrzi őket minden veszélytől — a horgom.

*

Soká maradt el nagyapó, örökre elmaradt — a vasúti temetőben.

És elmaradt az én rajzművészetem is.

Nem rajzoltam meg nagyapót, akinek nagydudorú erekkel futtatott keze annyit, de annyit gyürkőzött és küzdött, akinek minden csepp vére munkástársaiért buzogott mindhalálig.

Nem rajzoltam meg az apámat, aki lázas, fiatal szíve minden erejével süvítette tizenkilencben a dobogón:

»Robogj föl, Láznak ifjú serege,
Villogj tekintet, világbíró kardunk!«

És — beszéljünk csak többesszámban —, nem rajzoltuk meg igazából, *valódi* arculatuk szerint a bányászokat, a kovácsokat, az építőket, a szövőnők kezét, — a vasöntők verejtékes képét, — ezt a mi csodálatos-szívű munkás népünket, amelyik még ma sem jutott el a Kánaánig, mégis, sokszor egészségét is feláldozva, feszítő belső erőktől hajtva, kitartva a végső lehelletig, rendíthetetlenül munkálja valósággá álmainkat.

Pedig, amíg mindezt meg nem rajzoljuk, addig *hiába* hordogatjuk a piros szegfűt a temetőbe, ahol az öreg harcosok pihennek.

NÉMETH FERENC VERSEI

Téli éjszaka

Éjfél elmúlt, mikor a kapun kiléptem,
és mint varázsszóra, elállt a havazás:
a tér derengett tompa, kristályos fényben,
sorsaival hó-paplanába búját a ház —

Lélegzetem is elállt a gondolattól:
huszonnégy évet kellett megérnem ahhoz,
hogy a szépséget e rozzant kapualjból
meglássam — s nincs szavam a hasonlathoz...

— Szépséges téli éj, szendergő szürkület
— szóltam —, hol rejtezett szűzi tisztaságod?
Gyönyört miben lelhettem eddig nélküled?
Tükröd szilánkja, mit szemem szépnek látott.

Eltűnt napjaid lábnyoma hallgat
a sápatag fényben, mely mindent eltakar.
Mért rejted szemérmes szépség, forradalmak
tisztító teléből a dudva még kihajt.

Vesd le szebb testedről a szépítő lomot,
föltárom én is lelkem minden ablakát.
Nyílt szavunk nyilát ne tompítsák szólamok,
én mezítlenséged csodálom s nem ruhád.

Csak untat a sok fölösleg, el nem ámít,
úgyis tudom, hogy szép vagy s szeplőd elmúlik.
Ne csaljuk egymást — szóltam, s az éj csodáit
zenélő lélkemben ringattam hajnalig.

S a hófehér világ dermedten szunnyadott,
álmos fény-lombokat szőtt a villanyáram,
hol árny-jeleket írtak eltűnő nyomok,
szépség s csönd honolt az éjszakában.

Emberről álmodó csönd, vibráló homály,
lépteim benne kongtak s árnyam elveszett,
mint száguldó századunk széles homlokán
aráncok közt rejtező gondok, kételyek.

(1956. február.)

Maradt a hiány

Énnekem már semmi sem ízlik,
pedig még fiatal vagyok,
ki rabolta el ifjúságom,
ki az ki így kiábrándított?
Talán a szerelem, a szőke?
Ó, a szerelem jó volt és szelíd.
Szavak, hűtlenek, elvtársaimtól
ne titkoljátok szívem vágyait.

Reggeleim voltak vidámak,
a szándék sem vált még külön a tettől,
de este már rámköszöntött a bánat
és valaki elment a szívemből.
Valaki elment s maradt a Hiány,
mely elrekeszti a szavakat egymástól
s a részeket ha estig összeraktam,
reggel az egészet kezdhetem majd máshol.

Dalos legényből bús kőmíves lettem,
de százszor inkább válnék néma Kelemenné,
mintsem a bekötött-szemű szép Szerelem
gyönge teste hamvát keverjem cementté,
avval építsem meg magos Déva várát,
s azáltal érjem el boldogságom holnap,
hogy gyilkosa lettem szívemben a Jónak.

(1956. március.)

GURSZKY ISTVÁN

A szélkakas dala

Amerről fúj a szél,
Én arra fordulok,
Milyen erős a szél —
Olyat csikordulok.

Engem nem érdekel
Észak, dél vagy kelet,
Hűen szolgálom én
Valamennyi szelet.

Ha vihar dúl, dühöng,
Az arcom felderül:
Forgok, jó szélkakas,
S a rozsda elkerül.

Csak egy, ami epeszt,
Csak egy van, ami bánt,
Félőn ezért lesem
A szélerőt s irányt:

Ha a szélcsend beáll
Egyszer az ormokon,
Mi lesz velem, mi lesz?
Jaj, berozsdásodom . . .!

Két ág a szélben

Két ág a szélben összesimul,
(én nem messze a fűben heverek)
vihar lesz — gondolom s e percben
már riadóznak is a levelek.

S két ág ott fönt zizegve lendül,
kacérkodik s mohón egymásba mar,
két karcsú ág, beszédes zsenge,
akiknek ájult násza a vihar.

Ó tombolj szél és rázd meg őket,
ha percre is, vadul törj át a fán!
Két árva ág egymásra hajlik —
S ha megpattannak is, megéri tán —

Jégvirágok

Figyelted már a halvány jégvirágot,
amint az ablakon kirajzolódik,
s mint trópusok vad erdejét idézi
a föld nyarát, az ősit és valódit?

Mint pálmák lombja, csokrosan kibomlik
sok ívelő levél a téli fagyban —
Egy ősi nyár elmúlt, halotti álma
kísért fehér lepelben s mozdulatlan.

Oly gazdagon tenyészik, mint a páfrány,
s az ősharaszt, mely csipkésen kirajzott —
S most emlék csak, s mint régi, megfakult kép,
nem őriz színeket, csupán a rajzot.

A tél így sóvárogja vissza múltját,
mint agg művész, ki fest, alkot bolondul,
kamaszkorának dús világa hajtja,
de nem jut már a kúsza vázlaton túl.

Fejfa

Volt egy fiam —
Gyönyörű!
Szeme oly zöld,
mint a fű,

lába, mint a
tücsöké —
S így ugrált
az ég felé.

El is érte
oly hamar,
sírása most
zivatar,

s nevetése,
tudom én,
nyári csoda,
verőfény.

Hívogat, de
nem megyek,
dolgom van még,
emberek!

Hordom még a
keresztet —
S tücsöklábat
növesztek.

ANDRÁSSY LAJOS

Úgy vártalak . . .

Kórházi, néma ágy ölelt csupán,
fehér vaságy,
az ágy s a gondolat,
a gondolat terült rám jó puhán,
oly lágy-puhán,
hogy vársz, s hogy vágyakat,
szép vágyakat hevítő éjszakán,
szíved meglátogat.

A Hold beszórta lopva ablakom,
bús ablakom
résén e víg reményt,
úgy vártalak magányos ágyamon,
hűs ágyamon,
mint gyermek szép mesét.

S az éj mesél csak, szőve sátorát,
kék sátorát
a Hold ezüsttel át,
míg lepkeszárnyú álomhintaján,
lázhintaján
érted repült a vágy . . .

(Visegrád, szanatórium. 1955. január)

MÁRKY IMRE

Virágzik a Tisza

Hullámok hátán rejtelem rezeg . . .
Borban születnek: talmi bölcs tanítja;
Tiszavirági sorsnak víz a nyitja —
S csak addig élnek, míg szerelmesek.

Lárvát levedlő vetkőzés után:
Szállnak vizekről, hullanak vizekre,
Szőkén, aranylón rajzanak zizegve;
Halálos nász e kurta délután.

Áldott Tiszánk, a hűséges folyó.
Akit Tömörkény így becéz: »vizecske«,
Bölcsős, koporsós titkukat kileste.

Bolyhos, virágos szemfedő alatt,
Mit szőtt tömérdek nászruhás bohó:
A mámoros Víz ünnepel nyarat.

SZABÓ PÁL

Táj és történelem

(Részlet a Tatárvágás című, sajtó alatt levő regényből)

1.

Napok tűnnek, s a szeptembervégi hűvös éjszakák egyre és egyre átszivárognak a magtár falán. Fent, a mennyezet alatt a vasrácsos ablakokon a hátsó falra vetül szabályos kockákban a telehold, s a holdsávkockák keresztezései alatt emberek, magyarok, foglyok feküsznek a padlón.

Takaros ember volt néhai Nagy Károly, deszkával padlóztatta fel a magtárt, hogy a búza a betonon meg ne dohosodjon. Mi lenne most, ha csak beton lenne a padozat? Hát bizony, itt most azon feküdnének, vagy ülnének az emberek.

Más időben zsákokból ömlene most a magtárba az árenda, de most emberek buknak, botlanak be a zsákok helyett. Milyen nagyot tud változni máról holnapra a világ!

Itt már nincs úr, vagy paraszt, vagy iparos; férfi, vagy nő —, itt csak ember van, egyetlenegy nagy lélekző, érző massza. A börtönök demokráciája megszégyeníti a temetőt. Minden újonnan bedobott fogoly annyit jelent, mint egy-egy vödör víz olyan edényben, ami soha nem telik meg. Egy csobbanás, egy kis izgalmas, nyugtalan hullámzás és nincs tovább.

Az ajtón kívül kalamol a kulcs, aztán megnyílik, behasít a hold arany derengésébe a villanylámpa kegyetlenül hideg fénye, a géppisztolyos őr elmosódott alakja látszik, aztán bebukik egy ember. Az őr bekukkant, egyszer erre, egyszer a túloldalra, s lámpájának fényét mintha szeme sugara szabályozná, aztán visszalép, s az ajtó becsukódik megint.

De a bedobott ember csak áll, csak áll.

— Ki vagy te? Mutatkozz be! — hallik egy hang a balsarok felől, a Reszegi úr hangja. Ő az, aki megteremtette itt a börtön etikáját, azaz, erkölcsi rendjét, ámbár, soha nem volt még börtönben. Ami azt is jelenti, hogy ha ő meg nem teremti, megteremti más.

— Bereczky Gábor, másodéves orvostanhallgató... — dadogja ijedten az illető, amiből nyilvánvaló, hogy fiatalember.

— Úgy. Szóval te vagy az, aki leszálltál ejtőernyővel, és aki felrobbantottad Tárkány, meg Élesd közt a lőszerszállító vonatot?

— Dehogy én voltam kéremszépen, hiszen azt sem tudom, hogy mi az az ejtőernyő! Én nem csináltam kéremszépen semmit az égvilágon, csak...

— Ismerjük már az ilyen siket dumát, de mondd el majd ezt a német hadbíróságon!

— Kérem szépen, én nem csináltam semmit se... — sír.

— Pofa be! Most sírsz már?

— Reszegi!... — hangzik egy másik hang fenyegetőn.

— Mit marháskodsz, — mondja egy harmadik, olyan mindegy, hogy ki, hiszen itt minden szájból a sötétség, s a börtön, s a kétségbeesés beszél.

Valaki felül a baloldali sor közepetáján, megfészkelődik.

— Gyere ide Bereczky! Megférsz itt, nézzed.

A fiatalember a kinyújtott lábak között óvatosan lépked, s térdre ereszkedik ott, ahova hívták.

— Molnár Laci... hát te is?

— Amint látod, én is. De miért is lennék én kivétel? Miért lennék szerencsésebb mint te, vagy a többi, akárki?

— Nodehát én ezt egyáltalán nem értem...

— Nem tesz semmit, sőt, annál jobb, mert ha semmi bűnöd sincs is, de börtönbe juttat a puszta értelem. A butaság, és gonoszság lett mára az erény. A jóság, emberség, hazafiasság bűn, de mit is lehet beszélni erről? Húzódj ide mellém, és aludj.

Ismerik egymást jól. Bereczky a falubeli gyógyszerész fia, s Győrffy-kollégista. A városban nem fogták volna el, de falun az ilyen történelemben — mintha minden ház fala üvegből lenne.

— Mi van odakint? — kérdezi Reszegi úr, s aztán nagyot sóhajt és felül. Nadrágját felhúzza és vakarja a lábaszárát.

A fiatalember túl van az ijedtségen, a börtön befogadta, a masszának része lett, tárgyilagosan magyarázza:

— Azt hiszem, hogy... nagy baj van. Márhogy nekik A harcok Várad előtt vannak, ha az elesik, csak a Tiszánál állhatnak meg, de akkor is csak túlfelől.

— Hát akkor mivelünk mi lesz? — szólal meg egy síri hang, s valóban az, síri. Mégcsak nem is vékony hang ez, merthiszen semmi csengése nincs, s emellett annyira alázatos, hogy csaknem könyörgő.

— Tán teveled mi lesz, azt akarod kérdezni? Mikor behajítottad a saját templomodba a kézigránátot, akkor nem kérdezted? — mordul erre is Reszegi úr.

A hang gazdája vén paraszt egy távolabbi faluból, de olyan paraszt, hogy cipőben, pantallóban jár, s napfényes időben is esernyő van nála. Szombatos, vagyis Jehova tanuja, és most is, mint már ki tudja hányszor, elmondja a maga igazát:

— Nem igaz. Nem is templom. Hanem egy egyszerű kis ház, és hiába mondtam, hogy ne menjünk be, mert a falak a Jehova egy igaz Isten dicsőségére vannak szentelve, csak bementek. Azt mondták: ha ez igaz, akkor csak templom, de hol a torony?

— Torony? Miért nem könyörögtél le nekik az égből egy tornyot?

Zaj, zúgás támad erre, hogy ne kínozzák azt a szegény embert, mások az újonnan jöttet akarják hallani:

— Mond csak tovább Bereczky! — szól a zajongáson túl Varga úr.

— Egy orosz tank beszaladt Biharpüspökibe, de kilőtték.

— Csak ennyit tudsz?

— Annyit tudok, hogy a németek máris elveszítették a háborút.

— Mit érünk vele, ha mink már nem leszünk! — Ez, Reszegi úr volt.

— Miért ne lennénk? — kérdezi Bereczky ijedten.

— Marha. Ha egyszer szaladniok kell, akkor az első dolguk az, hogy bennünket halomra lőnek. — Most a Jehovista paraszthoz fordul, aki mellette fekszik, s megbökdösi az oldalát: — Te! Hallod te nazarénus, vagy mi a nyavalya! Te tudsz imádkozni, hát most imádkozz, istenigazában! Imádkozz, hogy a németek nyerjék meg a háborút, mert másként elveszünk.

Ez az ember, ez a Reszegi, aki azért gyártotta az igazolványokat, hogy a németek ne győzzenek, most a győzelmükért akarja imádkoztatni a nazarénust. Mennyire meg tud változtatni a börtön némely embert!

Mennyi beszéd, mennyi zűrzavar. Varga úr, főkönyvelő, de jogot is tanult, s a hágai hadviselési egyezmény egyes tételeit magyarázza. Reszegi, aki egyedül ismeri az itten lévők között a származását, ráförmed:

— Tán marha vagy? Mintha semmit nem tudnál Auschwitzról, Dachauról!

Nincs olyan érv, hogy ne lenne rá ellenérvük, Húszan, huszonketten lehetnek mindössze, huszonkét ember beszél, magyaráz, csak azért, hogy érveikkel, tehát igazságukkal, az élethez való jogukkal telítődjék meg a levegő. Azért, hogy ne férjen meg a magtárban, áradjon ki a mezőkre, árassza el a kúriát, lepje be a parancsnokság iratait, mint a por, kösse gúzsba a németek felfogását, gondolkodását. Mindenki azt érzi, hogy az igazságtalanság, ami őt érte, az egész emberiséget érte, tökéletes csőd szélén tántorog a vallás, az istenhit, az emberiség, s mindaz, ami az embert jelentette a világban mindaddig, amíg a németek rájuk nem zárták börtönül a magtár jól vasalt ajtaját. Nagyon jól megvasaltatta ezt néhai Nagy Károly, hogy a parasztok az árendát visszza ne hordják, ha már egyszer behordták. Honnan tudhatta volna előre, hogy ami akkor családjának az erőssége, szinte vára lett, a későbbi időben majd az lesz a börtöne?

Mert a családja, ha nem is egészben, de részben itt van. Itt van Nagy Pista, a nagybátyja, aki még itt is vigyáz arra, hogy pocsék jobb arcát senki ne lássa. Éppen azért a jobb sarokban fekszik. S így ijesztő arca a siket falra vetül.

— De hogy éngem miért zártak ide... — acsarkodik, miután napok óta feküdt szótlanul és mozdulatlanul.

Reszegi úr ezt az egy embert jobban gyűlöli most, mint az egész német hadsereget. Ha nem csinálta volna meg a Nagy-család címerét, nem kapott volna kedvet az okirathamisításra. De rákapott, mint a részeges ember az alkoholra.

— Miért? Mintha nem tudnád! A németek rájöttek, hogy nem szereted a kosciberét... — s röhög ész nélkül.

Varga úr, annyira szerelmes volt valaha Nagy Pista húgába, hogy amit ő nem tudott megtenni, most képzeletben a németekkel teteti meg:

— Ha egy csöpp eszed van, akkor felérheted vele, hogy Gizellát jobban zavarászhatják, ha te nem vagy lábuk alatt.

Nagy Pistának tulajdonképpen két szerelme volt, mióta csak megvan. A pénzcsinálás és az unokahúga. Kicsi gyermekkora óta annyira szerette Gizellát, hogy csak az édesanyját szerette talán ennyire, ha igaz. S most rettenetes tehetetlenségében mégsem tud mást tenni, mint hanyatt vágja magát, s hörög, mint a disznó, ha leszúrják.

Van itt egy fiatal parasztlegény, nagy tohonya szőke fiú, aki béres volt a grófi birtokon és azért van itt, mert a következő történt vele:

Tegnapelőtt hajnalban soros volt, s kint piszmogott valamit az istálló előtt, mikor két ember bukkant fel a pirkadatból, egy csomag volt náluk, s őt megkérték, hogy az istállóban itthagyhassák a csomagot. Majd érte jönnek, de most sietnek. — Hogyne, nagyon szívesen. — A csomag egy hátizsák félében volt, ő

betette a szénatartóba, s egy villa szénát lökött rá. Német járőrök kószáltak már ekkor, valamit kerestek, az istállót átkutatták, és a csomagot megtalálták.

— Mi volt benne te? — kíváncsiskodik Reszegi úr.

— Az isten tudja. Nem néztem én oda.

Hát ezért van itt ez a béreslegény, akit egyébként Labró Jóskának hívnak, s aki úgy horkol, hogy majd lehull a falról a vakolat.

— Vágjatok már hozzá valamit! — hangzik megint egy új szó, de mintha irtóztató távolságokat megjárt volna az űrben, amíg ide ért.

— Mit vágjak hozzá? Levessem a cipőmet? — méltatlankodik valaki az alvó mellett. Ez meg olyan ember, hogy elsősorban is úriember, pár hónapja jött haza Kairóból, egy kereskedelmi ügynökség küldte haza. Varga úr rokona, s azt meglátogatta. Hát még ez sem tetszik a németeknek!

A németeknek semmi sem tetszik. Még az sem, hogy beszélgetnek.

— Ruhe! — ordít kint az őr, s öklével megveri az ajtót.

— ... meg az idesanyád, ahun kibújtál... — dünnyög Labró Jóska, a két nappal előtti béres, és a másik oldalára fordul. Alszik tovább.

Kint lábak dobogása, fegyverek csörgése, és vezényszavak. — Őrségváltás. Tizenkét óra. A foglyok az őrségváltástól számítják az időt.

Molnár feláll, próbálja elérni az ablakon benéző holdat, s most megint, mint napok óta immár annyiszor, feladja az éjszakának, az egymást váltogató őrségnek, a kinti csöndnek, a létező világnak a kérdést: Mi is ez az egész? De senki, semmi nem válaszol.

Az élet megindul valahol, mint ahogy virágba pattan a fabimbó, aztán elhull a virág, de marad a gyümölcs, aztán a gyümölcs is megérik, lehull, de új bimbó csíráját hagyja maga után. Az ő élete mi? Gyümölcs? Nem gyümölcs. Meddő szélbe lobbant az élete, mielőtt pompájára kivirágzott volna — és nincs tovább. Az ember van, és mégsincs, a benne, a körülötte zajló élet belédermedt abban a pillanatban, amikor a két géppisztolyos német közre vette. Mit tudott áthozni magával a dermedtség égig érő falán?

Azt a pillanatot, mikor szinte letérdelt a szezlon elé, s búcsúzóul megcsókolta Beszédes Sárikát, s hazakísérte Zsuzskát, s azt a pillanatot, mikor visszajövet olyanannyira szíven ütötte az üres szoba, s másnap, amint Rózsáné ruhája lobogott a folyótól feléje, majd vissza..., s mintha a megírt és meg nem írt könyvének lapjai szétszórva száguldanának, kavarognának láthatatlan, s hangtalan szelek szárnyán a semmibe.

Egy alak válik el a homályból, mintha egy fa árnyékából levállna egy darab, s odább lebegne. Gáspár András, a vízimolnár. Megáll a tanító mellett. Egy ideig nézi ő is a holdat, s mikor megszólal mintha a holdnak beszélne:

— Mit gondol tanítóúr, meddig tartanak itt kihallgatás nélkül bennünket? Csak hallgatnának már ki és mennénk innen a fenébe.

Ő annyira tisztának, és mindent legyőzőnek hiszi az igazságot, hogy el se tudja képzelni, hogy szabadon ne engednék, a németek. Ezért legfőbb kívánsága a kihallgatás. Mi az ő bűne? Semmi. Ha a katonák nem akarnak bevonulni, hát Istenem. Kérjék számon azoktól, miért nem vonultak be. Ha a leventék nem akarnak nyugatra menni, hát Istenem. Gyerekek még azok. Nem szeretnek messze elmenni a háztól. Hogy szervezkedtek a kommunisták? Hát joguk van hozzá. Nem most kezdték. Még tizennyolcban kezdték. Csiszolgatja, szépítgeti szerepét, hogy mire rákerül a sor a kihallgatásra, olyan egyszerű

és érthető legyen, mint ahogy a kétszer kettő négy. De Molnár nagyon is lerombolja a reménységeit.

— Nem tudom Gáspár bácsi. Attól függ, hogy lesz-é idejük, avagy nem. Mert lehet, hogy nagyon rövid úton bánnak el velünk.

— Mi az, hogy... rövid úton? — Utakra gondol hirtelen, dűlőutakra, s élesen és tisztán felötlik benne a gyalogút, ami lehúzódik a rétre a malom udvaráról.

Molnárnak elönti a szívét valami kimondhatatlan forróság. Kedves jó magyar nép. Ezek évtizedek alatt szívükben hordanak egy nagy eszmét, s amit tehetnek, meg is tesznek érte mindent a maguk módján, de azt már nem tudják, hogy örökkön az élet vagy halál mesgyéjén járnak, élnek, s még azt sem tudják, hogy a németek kezében az életük szinte feltartóztathatatlanul a halál felé billent. Vajon ha minden paraszt, de minden magyar ott lett volna, ahol Gáspár András, akkor is ilyenennyire garázdálkodhatnának itt a németek? Egyszerre felötlik benne az elmúlt évek miden politikai jelszava, kultúrfölény, új Európa, Berlin—Róma-i tengely, Berlin—Tokió-i tengely, s most itt van ez az alacsony, vénülő kis paraszt, szinte egyedül áll a világerők mérkőzésének ütközőpontján.

A gondolatok jönnek, áradnak, de mindig és mindig ott lappang valami a gondolatözön árján, amit Molnár nem akar felszínre hozni, nem és nem, mert az keserves dolog nagyon: Sárika.

— Hol vagy Sárika? — sikolt benne a lélek, s erre hátrál pár lépést s leül. A holdfény az ablakból rávetül, s Gáspár András csodálkozva nézi, mert úgy látja, hogy a tanító mellén sápadt lángolással ég el a hold.

2.

Hajnalra repülőtámadást kapott a város, s néhány bomba itt is lehullt a környéken. A robbanó fények egyszerre gyújtották fel az ablakokat A kicsi ablakokban feketén látszottak a rácsok, mint a festményeken, s a foglyok mind talpon voltak, hogy azonnal kirohanhassanak, ha omlik a fal, De a tető sem szakadt, a fal sem omlott. Kint csörtetés, majd kiabálás, és minden maradt a régiben. De csodálatos dolog, hogy hiába zárják el az embert a világtól a vastag falak, s hiába magasan a mennyezet alatt vannak az ablakok, az ember mégis mindent tud, ami kint történik. Egyrészt, ha új foglyot löknek be, az elmondja, de leginkább mégis onnan tudja, hogy hallatlanul kiformálódik az ember következtető készsége. Elmosódó, összefüggés nélkülinek tűnt dolgot tudott vagy hallott, itt kitisztul, mint a kristály és nem értett, vagy nem hitt dolgok értelmet kapnak, összekapcsolódnak, mint a lánc szemei.

Mindazok, akik itt vannak, ha másként nem is, de ösztöneikben németgyűlölők voltak, s volt, akinél a gyűlölet nem mostani. Nem a megszállás, a háború és kiszolgáltatottság miatt gyűlölték őket, hanem élő és írott hagyományok alapján a kurucoktól, vagy még előbbről — mostanig.

»Ne higgy magyar a németnek,
Akárhogy is hitegetnek.
Nincsen abba semmi virtus,
Verje meg a Jézus Krisztus!«

Az évezredes harcok, küzdelmek, a népben olthatatlanul visszarezdülnek. Lám, az első világháború óta nem érintkezett a nép az orosz néppel, s mégis a szimpátia egyre megszépülve nő irántuk, hiszen majd'százezer magyar hadifogoly harcolt az októberi orosz szocialista forradalomban. S ennek jó része később hazajött. Ezért beszéltek hiába a magyar népnek Új-Európáról, meg a Berlin—Róma-i tengelyről, vagy bármiről, amit a németek kezdeményeztek — nem hallgatott rá senki. Úgy várták itt a szovjet hadsereget, mint valami csodát, ami egyszer s mindenkorra megszüntet minden népi gyötrelmet.

De miért ezeket az embereket szedik össze, és miért szedik?

Mennél inkább az ország területére terelődött át a front, a magyar sorbeli katonák annál inkább nem harcoltak, civilruhát szereztek, s csapatosan szökdöstek el; a behívottak nem mentek be, a leventék nem mentek nyugatra, a kommunisták szervezkedtek, hogy ha átzúg fölöttük a front, nyomban megkezdhessék végre az ő országuk, az ő hazájuk felépítését.

Hát erről van itten szó. Ha a németeknek idejük lesz, minden kommunistát összeszednek, minden értelmiséget és parasztot összeszednek, akikre rámondják a nyilasok, hogy: Ez az! Ez ellensége a rendszernek. A kultúrfölénynek, Új-Európának, Berlin—Róma-i tengelynek, a szájharmonikának, a német filmeknek, a karlendítésnek, a megmeredett nagybirtoknak, az úri vármegyének és hasonlóknak. A táj ilyenféle megtisztítását a hadsereg kezdte, s a Gestapó folytatta.

Egy délelőtt, tíz óra tájban, alig, hogy szétosztották a reggelit a vederből. (gerslileves, gersli nélkül), újfent kattog a zár, bejön egy eses, s kiáltja:

— Labró József! —

— Itt vagyok! — kiáltja Labró és bámul a németre.

— Kommen Sie her!

Labró megyen. A többiek dermedten bámulnak az ajtóra.

— Végre! Megkezdik a kihallgatást... — rebegi az, aki Kairóból jött rokonlátogatásra, Senki más nem mond semmit. Vannak, akik leülnek, s magok körül matatnak, kaparásznak a padlón, mint a madarak, mikor fészküket igazgatják. A nazarénus csendesen, de kegyetlen szomorúsággal énekelni kezd. Színtelen, siket hangja van, s úgy tapogatózik a levegőben, mint mikor az öregasszonyok pápaszem nélkül a tűbe cérnát fűznek. Énekében több a refrén, mint a szöveg: „Jövel Uram Jézus!" bukkan vissza az óhaj minduntalan, s mondja, fújja. A kairói egyszerre nagyon megélénkül, beszél az egyiptomi élményeiről, a fellahokról, meg az arabokról, beduinokról; gyorsan, hadarva beszél, mintha utána akarná pótolni az utolsó napok gyötrelmes vívódásait.

— Fogjátok már be a pofátokat! — mordul Nagy Pista a sarokban, mert egyszerre úgy érzi, hogy neki is el kell mondania az életéből egyet-mást.

— Nézzétek emberek — kezdi —, én azt hiszem, hogy a pénz az oka mindennek. — S most kitérően mondja, inkább magának, mint másnak: — Különben, ez az ember nem jön többet vissza.

— Melyik? — hökken meg a kairói.

— Ez. Ez a paraszt. Labró. No de mindegy. Egy magyarral kevesebb. Szóval, higgyétek el, emberek, hogy a pénz az oka mindennek. Még ennek is, hogy ez a paraszt nem jön vissza. Ha pénz nem lenne, nem lenne ennyi keserves baj a világon, de mert pénz nélkül élni mégsem lehet, miért nincs több? Ha sok pénz lenne, akkor se lenne annyi baj. És én ezt nem most mondom,

hanem mindég tudtam, s éppen ezért fogtam hozzá fiatal koromban a pénzcsináláshoz. Csináltam is annyit, hogy... nem lehetett volna kivonni a forgalomból, mert felbillent volna az államháztartási mérleg. — Itt kicsit tűnődik, aztán nevetgél. Majd tovább mondja: — Pusztulás előtt áll az emberi társadalom, valamivel meg kéne menteni. Mert meg lehetne menteni. Ha innen kiszabadulok, azonnal hozzá kezdek a pénzcsináláshoz. — Most ujjait mozgatja. — A kezem ép, újjaimban benne van a magyar pengőtől kezdve a svájci frankig, a dollárig, a fontig minden fajta pénz. Hogy micsoda marha is volt a csendőrség! Csak a magyar százpengősökért nyaggattak, pedig... eh! Csak még egyszer kezdhessem el!

A nazarénus úgy hallgatott eddig, hogy szinte itta a szavakat, most annál gyorsabban kezdi az éneket megint. Mintha evvel akarná a pénzcsinálás bűnét magától elhessegetni.

— Ha én kiszabadulok, azonnal meggyek vissza Kairóba. És megalakítom a Magyar-Egyiptomi Társaságot. Higgyék el, sok rokon vonás van a magyar, meg az egyiptomi nép között.

— Tán marha vagy? — förmed rá Reszegi úr, s vitatkozó, ingerült szóváltás, pásztákben, mint mikor egyazon helyen át, meg átpaskol a nyári eső.

Tán egy óra, tán másfél óra, mikor újra kattog a zár, az ajtó megnyílik, és beomlik rajta valami, mint egy csomó rongy, és úgy marad. Dermedten bámulnak rá. Aztán a rongycsomó megmozdul, némi emberi formára vonaglik, s Labró Jóska igen bizonytalan mozdulatokkal, de négykézláb mégis a helyére mászik.

— A Gestapó... — dermed meg mindenkiben a lélek.

A legerősebb test is milyen gyenge, ha nagy a gyötrelem! Mikor kezdte kínozni az ember az embert?

Bereczky, aki orvostanhallgató második éven, úgy beszél erről, mintha vizsgázna:

— A németeknek igen nagy gyakorlatuk van a kínvallatásban. A fasiszta módszer tulajdonképpen nem más, minthogy a spanyol inkvizíció módszereit tökéletesítették. Van egy kései-középkori német jogász, aki annyi változatát dolgozta fel híres könyvében a kínvallatásnak, ahány része van az emberi testnek. Tulajdonképpen minden kínvallatás lelki terror is, a háromszáz évig tartó nyugati, főként német boszorkányperekben igen bevált módszer volt. Választófejedelmek szabadultak meg ilyenképpen megúnt asszonyaiktól, s azok némelyike a szerencsétlen, a legperverzebb kicsapongásokat ismerte be, csak azért, hogy fejvétel után vessék a máglyára, ne pedig előtte. Aki pedig soha nem feküdt a más ágyában a hitvesi ágyon kívül. Hm. Volt egy ilyen szerencsétlen nő, akinek szép, fiatal mellét laskára hasogatták, hogy olyanok voltak, mint a kostökzacskók. Ha akarjátok, szívesen beszélek nektek konkrétumokról.

— Nem, nem! — pattog az ijedt tiltakozás, a nazarénus csuklik, mert hányingere van, s az egész társaságnak egyszerre borzong meg a hátán a bőr. De az orvostanhallgató tovább beszél:

— Azért mondtam, hogy... semmit, de semmit sem fejlődött az emberiség a boszorkányperek óta, ugyanazt csinálja, csak az okok s érvek változnak, de... miért tűri a tömeg, a nép? — S most feláll, a szeme lázasan csillog: — Most mi vagyunk itt a nép, az egész magyar nép, és mit csinálunk, hogy rongy-

gyá ne kínozzanak bennünket, mint ezt a fiatal, erős parasztot? Miért nem üvölt fel bennünk a lélek, miért nem kiáltunk egyszerre, együtt, miért nem tudunk egyformán, egyazon dologra gondolni, hiszen ha ennyien akarjuk, ez a fal is kidől, maga alá temet őrt, Gestapót, mindent!... — A falnak ugrik, két tenyere csattan, aztán leomlik, a fal tövére és zokog.

Fiatal, szép szőke ember, szinte még gyermek, s mintha az ő lelkében sírna az egész táj, de tán az egész, jobb sorsra törekvő emberiség.

Mindenki a saját lelkét kínálja felé vígasztalásul, szinte a tenyerén, de az ajtó megint nyílik, géppisztoly barna csöve villan, s az iménti éles haptákba áll hangosan mondja:

— Faiz Emánuel!

— Jelen! — pattan fel a kairói olyan készséggel, olyan engedelmesen, mintha avval elhárítana magáról minden gyötrelmet.

— Kommen Sie her!

Az egyiptomi megy. S utána olyan fájó, sikoltó a csend.

— Dehát, mit akarnak ezek tulajdonképpen, hiszen ők is emberek, mi is emberek vagyunk, európaiak, és lehetetlen dolog, hogy meg ne értenének minket, ha őszintén, emberi módra mindent megmondunk, amit tudunk! — szónokol Varga úr, pedig tudja, hogy bármi is történik vele, a szombatos székelységből nem enged. Most érezte talán először, az életében, hogy ő ebbe a népbe tartozik kiszakíthatatlanul. Meghal, de sírján az a fű nő, ami jóban, rosszban, mindig éltette, díszítette ezt a tájat. Pompás szőnyeget von a kastély parkjába éppen úgy, mint a paraszti réteken és hajlatokon.

— A fasizmus és Európa? Ugyan már... Tán nem vagy észnél? — kárpálódik Reszegi úr, s közben azon töpreng, milyen imádsággal kellene a nazarénust a megváltásért imádkoztatni.

— Nem tudom, hogy... vajon adnak ezek az emberek orvost... én azt hiszem, hogy... lázas vagyok... — révedezik Gáspár András, a paraszt és a hónalja alatt kaparász.

Szavak, szavak, szavak. A szavak úgy merülnek fel a semmiből, mintha ahány ember, megannyi szeme egy láthatatlan hálónak.

De aztán megint nyílik az ajtó, s egy eses betaszítja a kairóit.

Jön, jön a kairói, jól szabott, tiszta gyapjú szürke ruhájában, két lába mintha nem az övé volna, csak a test törzse az, ami az övé, ami él. Inkább hátra hajlik, mint előre, s a szemének egyáltalán nincs színe.

— Nagy újság van, — mondja — én azt hiszem, hogy... a Gestapó abbahagyja a kihallgatást, ehelyt... rendes hadbíróság ítélkezik. Baj van a fronton, Várad elesett és a foglyokkal végezni kell rövid úton...

— Mi? Hogy? — állják körül.

De a kairói szemében most még annyi értelem sincs, mint az előbb. A fejét ingatja, hogy a szeme lát-é valamit, vagy semmit, senki se tudhatja, s nyilván a szája jár csak, s nem az értelem beszél:

— Ígérem nektek, barátaim, hogy a Magyar-Egyiptomi Társaságba mindannyiótokat felveszlek. Hadd írjam fel a neveteket. adjatok már egy ceruzát, kérlek... — s zsebeihez kapkod.

Megőrült. Összefüggéstelenül beszélt, majd táncolni kezdett két merev, idegen lábával, s Varga úr csitítgatni próbálta, de vicsorított fogakkal kapkodott felé.

Csönd van megint. De olyan csönd, hogy szinte hallik hogy az emberek fejéből riadt madárként röppen tova az értelem.

— Beszéljünk valamiről, mert megbolondulunk mindannyian! — szólal meg Molnár, és leül. Beszélni kezd, de a kairói mostmár beduint lát mindenkiben, verekedni akar. Lefogják, de olyan ereje van, hogy szinte lehullanak róla. S ekkor egy barna fiatalember, aki állítólag osztrák, és bécsi kommunista, s aki eddig egyetlen szót se szólt, most feláll, és dzsiu-dzsicu-val,evvel a japán birkózási móddal pillanatok alatt leterítette. S most már csak fekszik, és csendesen sír.

— Beszéljünk! Beszéljünk bármiről! Akármiről! — sürgeti Reszegi úr. — Mondjál már valamit te, Molnár! Te tanító vagy, hát taníts meg bennünket, hogy mit tegyünk?

S Molnár beszél.

— Hogy én mit csinálnék, ha innen kiszabadulnék? Nem barátaim, feslett, s frivol így a szó, mert hiszen... micsoda pokoli játéka a történelemnek, hogy akkor tudná csak igazán az ember, hogy mivégre született, hogy mi s mennyi lett volna benne az emberség, mikor már nem él. Mi tulajdonképpen már nem élünk. A halálküzdelem a mi esetünkben nem a testünkben vívja egyre reménytelenebb harcát, hanem a lélekben. S én soha, soha nem éreztem s tudtam ilyen világosan, hogy mi vagyok, milyen ellentétes erők, szenvedélyek formáltak azzá, aki annyira látom magamat, mintha a tudat külön s nagyon felelős valaki volna, s most beszél. Soha nem éreztem úgy, s ennyire, hogy magyar vagyok, s hogy a magyarságom éppen úgy viselem, mint a bőröm pórusait, tüdőm lélegző erejét, s a hajam színét. De végzetes s kegyetlen dolog, hogy mindazok az emberek akikkel pár szót váltottam valaha, vagy csak alakjuk, arcuk elsuhant előttem, az élet, s a munka annyi területén, vagy csak egy állomáson, vagy csak egy hetipiacon, most mind, mind itt vannak körülöttem, de még inkább bennem. Tudom, hogy mikor azt mondom, hogy bennem, az egyszerűen csak a tudatot jelenti, az agynak egy parányi kis részét, rekeszét, de az érzés mégsem ez, hanem telítve van velük a karom, a lábom, s mindenhol, ahova szétárasztja szívem a véremet. S ez az érzés az emberben nagy ellentmondásokat szül, tudom, hogy ha én nem leszek, az ismerős és ismeretlen arcok sorok légiói bennem is megszűnnek. Pedig meglehet, hogy megannyi tovább él, tovább jön, megyen, munkálkodik, vagy léhászkodik, és jobban, félelmesebben érzem értük a felelősséget, mint valaha. Röviden: csak most tudom, hogy mi a magyar nemzet, s nép. Miért csak most tudom? Miért most tisztább, igazabb a tudatom? Ezt persze nem tudom. De tudom, s látom, az egész magyar népet gyarlóságaival, bonyolult társadalmi vivódásaival, annyiszor elvétett törekvéseivel, szinte látom városait és falvait, pedig csak térképről ismerem az országot. De a térképek égtájai a kilométerek százaira bomlanak, s úgy féltem én ezt az egészet, hogy szeretném a keblemre szorítani. Miért van ez a gyötrelmes nemzet-féltés? Azért mert, önmagamat féltem, azt hiszem, ha egy nemzet ügyévé válhatna az én halálom, sokkal bizonyosabb lenne a megmaradás. S ez nemcsak mostanra, hanem a mindennapi életben is érvényes. Az új istenség, nevezzük szocializmusnak, tulajdonképpen ezen a közösséghez való érzelmen alapszik, s most..., ha megmaradnék? Ha az én sortüzem nem dördülne el odakint? Haj... akkor azt tenném, hogy: kiállanék a folyón túlfelől a kövesútra és úgy várnám az orosz csa-

patokat. S azt mondanám nekik, hogy ... nagyon szeressék, segítsék ezt a népet, mert olyan árva, olyan ügyefogyott, s nagyon, nagyon hálás tudna lenni azért, ha most, a történelmének ezen tragikus szakaszában valaki segítésképpen barátilag megfogná a kezét. Ebben a népben a szeretet a legjobb befektetés, ami nagyon hamar meghozza a maga pompás gyümölcsét, hát szeressék, segítsék. Nem igaz az, hogy ez a nép nyilas, fasiszta, hiszen ennek a népnek igen sok az idegene, a sok idegen sok salakot kavar fel a nyomorúságból, hiszen nem tudja saját életét élni már századok óta. Kérvén kérném őket, az egyre keményebb s egyre tisztább történelem jogán, hogy ne tegyék egyetemesen felelőssé. Hiszen az egyetemes felelősségrevonás immár menthetetlenül a jövendőre vetíti árnyékát, s ez a jövendő nem az idők ködös távolában van, hanem itt van a talpuk alatt, ők hozták, megmondanám, hogy mi szegény, annyi sokszor meggyötört Magyarország a Nyugat kapuja vagyunk, innen a sírás éppúgy áthallik a szomszédba, mint a nevetés. Igen, mindezt szépen, szívemből megmagyaráznám. S, hogy én, személy szerint mit csinálnék azután? A következőket csinálnám. Nyomban kinyitnám az iskolát, s nemcsak a gyermekeiket nevelném, tanítanám, hanem a felnőtteket is, a civilizációt és kultúrát azonnal behoznám a tanyavilágba, mozit, könyvtárat, villanyt, az embert igazi, szocialista emberré nevelném. A kereszténység az utolsó fél évszázadban döbbenetesen levizsgázott, soha nem volt szava a szegénység mellett az elnyomók, s kizsákmányolók ellen. Soha nem emelte fel szavát egyes papoktól eltekintve a profitért, haszonért meginduló háborúk tömegmészárlásai ellen, az emberiség irányítására, nevelésére tehát tovább képtelen. Az erkölcsi ember nevelésében igen nagy szerepe volt, éspedig nemcsak a keresztény államokban, hanem közvetett formában a legelhagyatottabb szigetvilágban is, közel két évezredig a keresztény kultúra, a keresztény civilizáció formálta állandóan, de újra és újra azt az erkölcsi normát, ami ideálja volt egészen tegnapig minden nyelvű társadalomnak, még akkor is, ha ateista, materialista, tehát szocialista volt valaki. Vagyis ahhoz, hogy valaki a ma leghaladottabb gondolkodója volt, nem volt szükséges, hogy istenhívő legyen, templomba járjon, mégis a keresztény kultúra közvetett formában nevelte azzá, ami. A szovjet csapatok győzelmével nemcsak a proletariátus győzelmeskedik, a burzsoázián, hanem a szocialista erkölcs is a gyengülő, irányát, s erejét veszített keresztény erkölcs felett. Újak lesznek az államformák, újak lesznek az erkölcsi emberek, mégpedig sokkal többek és nemesebbek, mint amilyen a keresztény erkölcsiség volt. Ez a történelem vaslogikája, erre hajszolja az emberiséget, még akkor is, ha nagy tömegében nem is tud róla. Csakhogy... a szocializmus mai, szegényes megfogalmazásában annyi, mint materializmus, tehát az anyag az úr mindenek felett. Ez az ami nem megy. Tudnillik, az ember nemcsak anyagi lény, aki eszik, iszik, házasodik, gépet szerkeszt, anyagot bont és sűrít, hanem érzelmi lény is, éppen azért igen fontos lesz a szocialista társadalomban az emberi érzelem kultúrája. Mi hajtja a forradalom győzelméig a világi és egyházi javakból kirekesztett, kizsákmányolt tömegeket? A hit a győzelemben. A hit az emberi érzelem legnemesebb hangszere. De miben higgyen az a tömeg, aki elérkezett a forradalom legteljesebb győzelméhez? A mindennapi életben? Ebben ne mkell, hogy higgyen, hiszen ezt éli, tudja, látja. Márpedig hit nélkül élni nem lehet.. Legkiváltképpen az immár nemzetfenntartó népelemnek. Mi az, ami az emberi lélekben a vallási hiedelmeket túlszárnyalja? Magyarán mondva: mi az, ami minden népben több,

állandóbb, mint a vallási érzés? A hazafiság érzete. A küszöbön levő új szocialista társadalomban tehát a hazafiságot kell megtenni a tömegek érzelmi, tehát lelki életének legfőbb tényezőjévé. Itt van a győzelmes szocialista világforradalomnak a titka.

— Soviniszta nacionalizmus! — szólal meg a bécsi kommunista váratlanul, akiről azt hitték, hogy egy szót se tud magyarul.

— Ha az, amit most elmondtam, nektek sovinizmus, nem is lesz szocialista világforradalom ebben a kutya életben!

— No és... a templomokat lebontod? — kérdi Varga úr, aki annyira beleélte magát a szombatos székelységbe, hogy valóban szívével, lelkével érzi.

— Dehogy bontom. Templomokat erőszakkal lebontani nem lehet. Ez még a rómaiaknak sem sikerült. Háromszáz évig tartott az alkudozás a görög vallással, míg végül is ki kellett vele egyezni. Az erkölcsiség s pompa legjava belekerült a kereszténységbe. Tessék. Versenyezzenek velük a templomok!

A nazarénust meg más izgatja.

— Az asszony, a gyermek, s a család?...

— Magasabb rendű erkölcsi szocialista ember az egyén, az egyén erkölcsiréje átnevelődik a családba, a család tisztasága a szocialista társadalom alapja. A társadalom nyelvi megoszlás szerint a Haza szent kultuszában és csak ezen át tud az emberiség eljutni az igazi, egymást segítő, s háborúmentes nemzetköziségbe! —

Elmondta. S nagyon elfáradt. Nem gondolt rá, de tudta, talán úgy is akarta, hogy a végrendeletét mondja, beleszórja itt a magtár dohos levegőjébe, s ha ajtó nyílik, ha már ő nem is lesz, de szavait szárnyára veszi a kinti szél, s széjjel teríti a mezőkön, falukon és városokon, s most egyszerre azt is érzi, hogy okvetlenül el kellene még azt is mondani, hogy a magyar föld felszabadulása után a magyar proletáriátusnak és szegényparasztságnak nem szabad többé csak a saját osztályában gondolkoznia, hanem az egész nemzetben! Olyan nemzetben, amelynek soha többé nem lesznek grófjai, földbirtokosai és gyárosai, csak polgárai lesznek szépen, tisztán, de közönségesen. Ez a szocializmus Európába való továbbhaladó útja.

De Reszegi úrban egyszeriben felébredt valamiféle eddig soha nem érzett nacionalizmus:

— No és... mit csinálsz, ha egyszerűen csak a Szovjetunió tagállama leszünk?

— Ugyanazt. Országhatárok úgyis csak addig lesznek, amíg az egész világon, de legalább is Európában befejeződik a szocialista forradalom.

— No és a zsidók? — aggályoskodik Reszegi úr, ami érthető. Igen sok igazolványt gyártott számukra. Egyiknek ilyet, a másiknak amolyat. Melyik micsodás.

— Nincs zsidó akkor, ha a meglévők azonosulni tudnak avval a néppel, amelyik nép között élnek.

Csönd van megint, de ez a csönd nem a félelmek csöndje, hanem a nagy terveké, és nagy elszánásoké, hiszen nem is lesz olyan érthetetlen és kibirhatatlan az az új világ, ami jön, amint Molnár elmondja. S ebben a pillanatban nem az egyéni sorsuk érdekli őket, hanem a magyar népnek a sorsa.

— Adja Isten, hogy így legyen... — rebegi a nazarénus, Labró, mint ázott rongycsomó, felnyög rá a fal mellett. S most, ahogy ránéznek, nem is olyan

már, mint az ázott rongy, hanem olyan, mint az útfélen a tövisesdisznó, amin keresztül ment egy teherautó. S a legteljesebb reménytelenségbe zuhannak megint.

Délután egy óra.

Ebéd nincs, ehelyt koppan a kulcs, csattan az ajtó, s bejön egy szolgálatos eses, géppisztollyal, oldalán fegyver, s kiáltja:

— Heinrich Mann!

— Hier!

— Kommt.

Az osztrák, alacsony vastag, kis ember, s aránytalanul nagy léptekkel gázol az ajtóhoz, onnan visszanéz, mintha segítséget kérne, két kézzel markolja meg az ajtó élét, s kifordul a szabadba.

Az ajtó bezárul megint.

— Mi volt ez? — riadozik Varga úr.

— Hogy-hogy mi volt? — röffent rá Reszegi úr.

— A rövid út, vagy a Gestapó?

— Most másik őr jött, tehát akkor nem a Gestapó, hanem a rövid út.

A percek a végtelenbe tárulnak, s mint végtelen finomságú anyag, elárasztanak esztendőket, egész életeket. S minden tova lobbanó percben újra és újra látja az ember önmagát.

Tíz perc? Vagy tizenkét perc? Toronymagasságnyira nőtt a saját élete mindenkinek, s ekkor, félelmes robajjal megannyi összedőlt: Sortűz dördült közvetlenül a magtár megett, s utána pillanatig csengett a fal. Vékony mészréteg hullt le a menyezetről, annyi csak, mint egy fehér pillangó kitépett szárnya.

— Az osztrákot agyonlőtték... — sír fel inkább, mint élő szóval mondja a nazarénus. De senki nem válaszol. Mindenki az eldördült sortűz után hallgatózik.

Aztán megint nyílik az ajtó, s bejön a szolgálatos, s géppisztolyos kísérője, hajszálpontosan ugyanúgy, mint az imént. Kezében darabka papír, s arról olvassa:

— Reszegi András!

Reszegi széjjelnéz, mintha önmagát keresné, milyen jó lenne, ha két élete lenne. Egyik, amit a németek kiolthatnak, s a másik, amelyik túléli az összes németeket. De nincs másik Reszegi. Csak ő van, egyedül. S menni sem akar, mégis megyen.

— Éjfélre üres lesz a magtár, és ha rágondolok hogy az oroszok Várad alatt vannak... — meditál Varga úr hidegen, tárgyilagosan, pedig olyan forró benne a lélek, s ez a forróság mondani szeretné, hogy arasznyi az élet, emberek, de addig is szeressetek engem, emberek.

— Mennyi hulla, és mégsem süllyed el súlya alatt a föld... — ezt meg Molnár mondja, s jobb keze a mellére tapad, de éppenhogy érzi inge alatt az arany medailont, hiába hát ez is. Nem vigyázott rá az a kicsi kéz. Vagy ő lett hűtlen hozzá, azért?

A kairói felugrik hirtelen, kiperdül a magtár közepére, s meggyötört lábaival táncolni kezd, elébb csárdást, aztán valami tangófélére illegeti magát, a nazarénus megint énekel magas fejhangon, s a dallamsor végén prózában nyögi ki az utolsó betűt. De senki nem szól rá se az őrültre, se a nazarénusra.

Aztán sortűz dördül megint, a hátsó fal hosszába csendül, maréknyi mészpillangó száll le a mennyezetről, Varga úr, az újdonsült szombatosszékely letérdel, és imádkozik. Csak úgy, ahogy a szájára jön. Imájában túl sok az uram, meg a Jézus Krisztus.

Aztán megint nyílik az ajtó, a szolgálatos kezében másik cédula, s másik név rajta:

— Molnár László.

— Vajon elmondottam mindent, amit kellett? — töpreng erősen amíg feláll, s megyen az ajtó felé. Soha még ilyen éles nem volt benne a gondolat, tudás, logika, mint most. Soha még ilyen tisztán nem látta, mint most, hogyan kell kezdeni, hogyan kell tovább vinni a szocializmus útját. Az ajtóból vissza is fordul, s szemébe tapadt mindörökre az összes emberarc... de mennyi az, hogy mindörökre?

Lágyan, s puhán tapad rá a szeptembervégi délután, fent a mogyoróbokrok fölött ökörnyál úszik, a kúria felől nyers, vad beszéd hallik, írógép kattog, teherautó dübörög, s amikor a kúria sarkához érnek, akkor indul ki egy teherautó a parkból. Rajta német katonák, köztük egy nő, Tarjáni Nagy Gizella.

Molnár! Molnár! Nem igaz, nem vagyok bűnös, ne hagyjon, nem megyek! — sikoltozik, s le akar ugrani. De két katona is megfogja, s lehúzzák. Valami feltűnik még belőle a lombokon túlról, tarkán, aztán eltűnik az autóval együtt.

Semmi mást nem lát a kúriából, délutánból, csak azt, hogy egy német áll fent mozdulatlanul a lépcső fölött, a bejárat mellett, se a géppisztolya, se a szempillája nem mozdul.

S bent, a Nagy Pista tágas irodájában, szemközt az ajtóval, keresztbe fordított asztal, az asztalon két égő gyertya közt feszület, s egy német százados-hadbíró ül a feszület mögött. Balválla iránt, kicsit hátrább egy közember, nyilván a tolmács. Mellette jobbfelől egy német főhadnagy, balfelől egy magyar főhadnagy. Az asztal két végén egyik felől szintén magyar tiszt, ez a védő, másik végén egy német tiszt, ez a vádló. Az ajtónál két felől egy-egy géppisztolyos, egyik német katona, a másik Rózsa Miska, karszalaggal, derékszíjjal, s szintén géppisztollyal. Oldalt, a falnál, kisebb asztal, s két írnok ül szemben mellette.

A hadbíró középkorú ember, haja már ősz, s ideges ujjakkal babrál iratai között.

— Neve? — kérdezi németül. S utána nyomban a tolmács kérdi magyarul. Molnár érthetőn, tisztán németül felel:

— Molnár László.

— Tud németül? — kapja rá a bíró a szemüvegét.

— Igen.

— No az... derék. — De mintha bánta volna, vagy hogy úgyis mindegy, legyint, s a papírokhoz hajlik megint.

— Foglalkozása?

— Pedagógus. — De mikor kimondta, úgy érzi, hogy igen nagyon fontos az, ha a lehető legigazabban, s legtisztábban beszél, s ezért hozzá teszi: — s szabad időmben néprajzos vagyok.

A hadbíró most újra rávillantja szemüvegét s a széken hátra is dől. A szíve hosszú, hosszú idő óta talán először dobban meg úgy, mint az emberé.

— Mit jelent az önöknél a gyakorlatban, hogy néprajzos?

— Elsősorban is a lehető legpontosabb tanulmányozása a nép mai életének. De, hogy ezt megtehessük, ismernünk kell a lehető legrégibb múltját, kultúráját, s ezért összegyűjtjük dalaikat, meséiket. De ismernünk kell annak a tájnak a történetét is, ahol él. Jelen pillanatban egy könyvön dolgozom, amely ennek a tanyavilágnak a története lenne, persze nem regényes formában, hanem olyan formán, mintha egy városi utazó lelkiismeretesen szemlélődne egy nagyon régi kultúrán, földön, mely nagy történelmi múltat takar. Az író tudomásával pontosan kimutatható a korai kőkorszak társadalmától kezdve a keltákon, gótokon, gepidákon, szarmatákon, hunokon, avarokon, rómaiakon keresztül kezdve, egész mostanig. — Szinte tűzzel, meggyőzően beszél, a hadbíró egyre nagyobb érdeklődéssel hallgatja, párszor megsimítja homlokát, haját, s háború előttre, fiatalabb korába réved.

— Én is... néprajzos vagyok, azaz, hogy... voltam. Finn-ugor szakos tanár voltam a Vilmos császár Egyetemen, Berlinben. Így tehát eléggé ismerem a magyar nép őstörténetét. Attila hadseregével jöttek be Európába, majd a Kárpát medencébe, de persze, nem az első osztályú hadi rendekkel, hanem alárendelt szereppel és feladatokkal, mint afféle jószágtartó népség és egyben sereghajtó. A hun birodalom felbomlása után is volt valamelyes felelősségre való vonás a megvert, s szétszórt csapatok, népek számára, de ezt a népséget, tehát a magyarokat senki se számoltatta meg különösebben. Nem volt hova menniök, megkapaszkodtak tehát az itteni földeken, legelőkön, aztán...

Molnár elfelejtkezik magáról, éppen úgy, mint a hadbíró. Nem az életének vagy a halálának az urát látja benne, hanem a néprajzost, s ennyi hazug sületlenség egyszerűen kifordítja a sodrából, s itt közbevág:

— Nem, kéremszépen. Ez egészen téves elmélet. Mai lehetőségeink leglelkiismeretesebb kutatásai szerint igaz ugyan, hogy nemcsak a hunokból, hanem még az avarokból is maradtak itten rokon népelemek, de ezek mint önálló, főként államalkotó nép, számba sem jöhettek. Hanem igenis, Álmos, aztán Árpád fejedelem vezérletével jöttek be azok az ugor törzsek, amelyek tudtak a nyugati rokonokról, s akik, amikor jöttek, lehet mondani, hogy haza jöttek, s akiket az egykori krónikások már akor magerenek, tehát magyaroknak neveztek...

Az eses főhadnagy egyre idegesebben nézi az óráját, aztán közbeszól:

— Kérem, négy perc múlva megbeszélés az alezredesnél. Négy perc alatt ki lehet mondani az ítéletet!

A bíró olyanformán szól rá, mintha most is tanár volna, a főhadnagy pedig diák:

— Hát várjanak! — s Molnárhoz beszél megint: — Ugyan kérem! A kicsi népek tulajdonsága, hogy ha már nem lehetnek nagyok a jelenben, legalább a múltjukat szeretnék naggyá varázsolni!

— Nem kéremszépen. Ez pontosan így van — érvel Molnár tovább.

Rózsa Miska mereven áll az ajtó egyik szárnyán, egy szót sem ért a bíró, s Molnár tanító vitájából, de egyre nyugtalanítóbban rémlik fel benne, hogy Molnár tanító nem a saját élete mellett érvel, valami mást is bizonygat. S az a bizonygatás ő érette is van és mindenkiért van, aki magyar. S egyszerre érzi egész elvetélt életét, nyilaskodásának szörnyű következményeit, azt a rengeteg tragédiát, amit okoz itt, hogy Mayer fülébe suttogta jó néhány embernek a nevét. Bűntudata olyan erős, hogy nem állja tovább, hangosan felzokog.

— Mi az? — kapja rá valamennyi német a fejét. De Rózsa teszi magát, hogy nem ő volt, dehogy ő volt. S csak áll, szeme se rebben.

— Kérem egy perc hija van a négy órának, — figyelmezteti a bírót újra a főhadnagy.

— Azonnal, csak... — s megint magyaráz. De ekkor bejön egy őrmester, s jelenti, hogy az alezredes úr azonnal kéreti a százados urat.

A százados megriad, ide-oda nyúl az asztalon, aztán iratait összeszedi hirtelen, s feláll!

— A tárgyalást bizonytalan időre felfüggesztem. Vezessék vissza a vádlottat! — De tekintete elkerüli a Molnár szemét.

A két őr előre lép, s Molnárt kikísérik a hallba, ott nyomban melléje szegődik az iménti két kísérő, s mennek le a lépcsőn.

Molnár úgy néz széjjel a délutánban, mintha irtózatos messze földről érkezett volna meg, ahol örök, soha nem szűnő volt a sötétség. A nap alant süt már, és így a tárgyak, fák, bokrok szinte csillogó világítást kapnak, s a levegő is merő ragyogás. Molnár hunyorogva megyen a két őr előtt. Csodálatos érzések hullámai sepernek újra és újra keresztül rajta, egyszer, mintha nagybeteg lett volna, s most meggyógyult, máskor mintha iszonyú idő telt volna el addig, amíg kihallgatáson volt, az esztendők zúgva, süvítve váltogatták egymást, s pontosan arra az időre billent vissza minden megint, ahol volt. A két eses, mintha nem is örök lennének, se nem németek, se nem emberek, csak mint két gép, pontos, határozott mozdulatokkal teszik kötelességüket, mint ahogy a metsző vágja a csavart, a kalapács zuhan a vasra, gépben, börtönőrben nincs semmi, de semmi irgalom. A szecskavágó is elkapja gyakran a munkás kezét. Ilyen formán nyitják ki előtte az ajtót, engedik be, s fordítják rá a kulcsot megint.

Bent megannyi arc mozdulatlanul tapad rá, ahogy éppen voltak a foglyok, egyik állva, másik ülve, de senki se mozdul.

— Szóval... nincs mindég sortűz, — mondja Varga úr reménykedve.

Molnár nem válaszol, csak áll, s néz mereven a magtár végébe. Ahol mint színes folt, ül valaki a padlón, de most feláll, s lassan ide jön. Beszédes Sárika, abban a kis karton ruhában, amiben elfogták.

— Jaj, Laci, — mondja nagyon csendesen, s a Molnár mellére hajtja a fejét. Hangtalanul sír, zokog. S Molnár azt érzi, hogy nem is Sárika sír, se nem a lélek sír benne, hanem az egész lány merő sírás és merő fájdalom.

— Sárika, hát te is, hát hogyan kerülsz ide?

— A pincéből . . .

— Bántottak, nagyon?

— Nagyon. Ugy érzem, hogy . . . mintha nem is lennék . . . Ugy-e nem bánod, ha tegezlek hiszen . . . a feleséged vagyok, engedd, hogy az legyek. Erre a kicsi időre engedd...

— Kicsi időre? Nem kicsi időre, hanem...

A düh az rettenetes. Nincs erkölcs, hit, műveltség, humánum, emberség, csak düh, az igen. Ha fenevad lenne, most lyukat marna a falon, ha tűz lenne, most égne, s ha földrengés lenne, a német birodalom mindörökre eltűnne a térképről. Karjaiba veszi a megkínzott teremtést, s ahogy viszi megszokott helyére, a többiek sorfalat állnak kétfelől. Aztán leül, s ölébe vonja a leány fejét.

Csönd van megint, Bereczky, az orvostanhallgató idejön, leül a lábához, s két térdét felhúzza, úgy nézi őket.

— Valamit tenni kell, — mondja.

— Igen, tenni. De teszünk is. Ki vállalkozik arra, hogy . . . — s nézi a társait sorba, szeme megakad Nagy Pistán, aki szintén ül a padlón és még mindég csak a végső falnak mutatja megpocsékolt arcát. — Húgodat elvitték a németek, Nagy István! Sikoltozott, le akart ugrani a teherautóról, de lefogták! — mondja szemrehányón.

Nagy Pista oldalra fordul, egyik kezével a padlóra tenyerel, úgy lesi a Molnár szájából a szót. De az nem mond semmi többet, csak nézi Nagy Istvánt, beszél hát ő.

— A pénzre vonatkozó gondolataimat már elmondtam, — kezdi, — de arról még nem beszéltem, hogy mi tette így tönkre a jobb orcám, ami szinte kizárt engem a társadalom nyilvános közösségéből. Egyszer kocsisok vertek engem félthóttra, azért van ez. Baj, mert az ütést én kezdtem. Ettől kezdve én senkire soha az ujjamat se emeltem fel, de annál többet viaskodtam, verekedtem, öltem elméletben, hogy a meglepetés, a rajtaütés, olyan tudománnyá fejlődött bennem, hogy első lennék vele valamely világversenyen, ha . . . a valóságban is beválik az elméletem! Hát most megpróbálom. A géppisztolyost, aki megszokott állani az ajtó mellett, vállalom, s egy pillanat múlva a géppisztoly az enyém. Ki vállalja, aki a cédulát olvassa? De vigyázzunk, annak is van géppisztolya!

— Majd én, — mondja Molnár.

— Rendben van. Aztán pedig kint van egy őr az ajtó előtt, egy másik őr járkál saroktól sarokig, a déli fal hosszán, az őrség a virágházban van, ami a magtártól jó hatvan, hetven lépés . . . — s a többi suttogásba vész.

Kint még most alkonyodik, de bent már csakrem teljes a sötétség. Riadt nyugtalanság ömlik bé az ablakon, zajok, hangoskodások, s távolról néha hallik az ágyúszó. Gépjárművek dübörögnek s vijjogva húznak el alant a repülők. Az ajtón kalamolás, kulcs csikordul, az ajtó megnyílik, valaki belép, s villanylámpa fehér, vakító fénye lobban belé a börtön sötétjébe. S ekkor egy arc bukkan fel a fénypásztában, a cédulát kezében tartó őr előtt, egy arc, ami nem emberé, hanem egy veszett farkasé, a Nagy Pista arca. Mögötte valami reccsen, mintha tengernyi helyen beszakadt volna a fal, s a cédulás őr számára evvel a hanggal mindörökre bezárult a létező világ.

A kinti őr előre tartott géppisztollyal hirtelen be akar lépni az ajtón, de a lépésből repülés lett, s nehéz testek zuhannak rá, olyan nehezek, mintha hantokban omlana rá a föld.

A börtön előtti őr lövésre vágja géppisztolyát a fal közepe táján, de olyan ijesztő a tompa zaj, dobogás, hogy nem mer az épület végéhez menni. Minden ízében reszket, — itt vannak az oroszok — suttogja és térdig kapkodva fel a lábát, ész nélkül nyargal az ellenkező irányba, a zöldséges kert felé!

— Itt vannak az oroszok! — süvít a kiáltás a sötétedő alkonyatban, a nazarénus süvölti ezt furcsa, színtelen hangján.

A virágházban fegyvere után kapkod az őrség, de sortűz sepri végig a világos csarnok üvegezését, géppisztoly ropog, az üvegtáblák szilánkokká zúzódnak.

A kúriából kirohan a négy tagból álló bírósági szolgálat, de még fent, a lépcsők fölött ráfogja a futókra géppisztolyát Rózsa, lő, lő, s kettő szinte egyszerre vágódik el, az egyik ott marad azon helyt, a másik legurul a lépcsőn.

— Erre, erre! — mondja lázasan Molnár, s ott, ahol a kiskapun szokta a csődört a szabadba léptetni a lovász, kilép a szabadba. Utána Bereczky, az orvostanhallgató hozza ölében Beszédes Sárikát. Bodzabokrok vannak a kerítés tövén, innen a tengeri táblákig jó fél dűlőföldnyi távolság, ha az megnyerve, minden megnyerve! S az idő annyira siet, mint az olyan óra, aminek emberi ujjak viszik körül a mutatóját.

Molnár később is, de mindmáig pontosan így emlékszik erre az időre:

Nagy, darabos s homályos fellegek vonultak déltől északnak, a hold már fent volt, de nem világított, az esthajnali csillag tündökölve ragyogott a tenyérnyi helyen, és az eső csepergett.

Bent, az udvarban a virágháznál még újra meg-megszólalt a géppisztoly. Nagy Pista egyedül megyen közelebb, egyre közelebb, fától-fáig. A nazarénus ordít, egyre ordít, valahol a zöldségesben, hogy jönnek az oroszok, itt vannak az oroszok!

Zaj, szaladás, autóbúgás.

S ez is elmúlik, Nagy, nehéz, szinte vastag a csend. A kúria teljesen üres, ajtói némán ásítanak, sarkig nyitva valamennyi.

Egy fogoly kikukkant a kocsislakás kéményén, s bent, a virágházban, a pocsékká lőtt üvegtető alatt, itt is fekszik egy német, amott is. Mintha valaki elhullajtotta volna, talán az idő, talán a történelem.

A virágházat télvíz idején süllyesztett katlanból fűtik olyformán, hogy itt van a katlan, s amott, a túlsó végében a kémény itt tüzelnek, szalmával, kóróval, a meleg, s a füst végig megyen a nagy csatornán. A csatona fölött vannak a melegágyak, de most nem meleg, nem füst kóválygog a csatornában, hanem Nagy Pista. Annyira belejött a harcba, hogy minden ereje, minden bátorsága kimerült, s hol is tudna máshol megpihenni, mint itt? Igaz, hogy hasonfekve, a géppisztolyt előre tartva, de hát csak pihen.

Amikor kissé magához tér, elvigyorodik. Annakidején a góré alatt mászott így hason, de a góré végénél a kocsisok várták, hátha itt is várják a németek? Nem bújni ki. A csatorna közepe táján meglapulni!

Aztán arra gondolt, hogy netán, ha a németek be akarnának a katlanba gyújtani, nem égne a tűz, mert a kéménynek nincsen húzása. A virágház gazdája saját testével eldugaszolja. S ekkor már röhögött.

— Erre, erre! — mondja újfent Molnár, s kilép a bodzabokorból. Pásztás eső veri a bokrokat, a gyepet, egyik kezében a géppisztoly, a másikat hívogatóan hátra nyújtja — így szaladnak be a tengeribe. Mindig távolodón mozdul meg egy-egy tengeriszár, mintha a táblát láthatatlan kéz simogatná. S a menekülőket eltakarja a táj.

Az eső záporozva esett ezen az éjszakán, de ki tartja számon az idő minden változását? Rózsa Miska, aki riadt vadként csörtetett bele a tájba, — nem. Ha a németek elfogják, agyonlövik, mert hűtlen lett hozzájuk. Ha az oroszok elfogják, agyonlövik, mert nyilas volt és segített összeszedni a baloldaliakat... Hogy milyen rettenetes is az ember sorsa! Most tudja, hogy a felesége a leg-

különb asszony minden asszonyok között, kicsi lánya, Zsuzska legkedvesebb kicsi lány az egész tanyavilágban, de hiába minden, mert agyonlőtt két németet, s az oroszok meg őt lövik agyon, mert nyilas volt, s bemondta a kommunistákat.

De a kairóinak is lehet az idő akár milyen. Szinte előre dőlve, lábujjhegyen áll az üres magtár ajtajában, nem mer kilépni a szabadba, mert azt hiszi, hogy ott kezdődik a tenger és hiába zsidó az ember, tudja, hogy a zsidóknak is csak egyszer sikerült száraz lábbal átmenni a tengeren.

Időben, történelemben, s felbolydult emberi agyban nincsen kegyelem.

Az idővel kapcsolatban még a következőkre emlékszik pontosan Molnár, élénken, hűen, amíg csak él:

Fiatal akácosok között pompás, buja rét, a réten sarjúboglyák, az ég roppant magasra feszül a táj fölött. A burka kék, s áttetsző. Sehol egy tenyérnyi felleg, a nap delelőn, s a szinte csengő fényben ökörnyálak úsznak a magasságban. Seregélycsapat zúg el egészen alant, az erdő széle fölött felhajlik, mint barna lepedő, s ők ülnek hárman egy boglya tövében a napsütötte oldalon. Két felől a két fiatalember, középütt a lány.

— Ugy-e nem fáj már semmi sem olyan nagyon? — kérdezi Molnár, s csak azért suttog, hogy föléje hajolhasson.

— Nem. Úgy érzem, hogy... inkább ott fáj már csak a lélekben... Meg aztán... itt, nézzed! — keveset habozik, aztán felé fordul, s kis babos ruháját lehúzza válláról. Kibontja bal mellét. Három eleven seb van a leendő anyaság élő bársonyán, egy közvetlenül a bimbó alatt a rózsán, s kettő odább. — Egy... német ide nyomkodta az égő cigarettát...

Molnár kemény cigánybúzaszárat húz ki a szénából hirtelen, szájába veszi és rágja, rágja, mert másként üvöltene és ordítana.

Az a három piros seb az ő lelkét égeti, s minden lélegzetvételnél belésajdul. A géppisztolyos barbarizmus a Sárika hótiszta testén át tulajdonképpen az ő húsába égette kézjegyét, s a sistergő, pörkölődő fiatal test szagával mindörökre megtelt a levegő. Van, vagy lehet erre megbocsátás?

A kérdés lebegve itt marad, hol rátelepszik a rétre, hol lomha szárnyakkal röpdös a szénaboglya táján.

Bereczky, az orvostanhallgató lassan odább megyen, mintha tudná, hogy ezek valamit tisztázni szeretnének most itt ketten. Bemegyen az erdőszélbe, előre hajolva nézi a füvet, amit kaszálás óta jószág is, ember is gázolt, s most a nyomokat nézi, mint Bőrharisnya a Cooper-regényekben. A csapásról látszik, hogy hadak vonultak itt, de kik? Németek, vagy már az oroszok?

Molnár Bereczky után nézeget, aztán egy mozdulat, s az arany medailon ott ragyog a tenyerében.

— Nézzed, Sárika, neked annak kell megismerned engem, aki valójában vagyok. Ebben van a múltam. Most neked adom. Tessék. — A kis ékszer átborul a leány tenyerébe.

Sárika előbb csak forgatja, nézegeti, aztán felkattantja, s úgy tűnik szemébe az ismeretlen nő keze, mint egy élő, soha el nem múló folt a fiú lelkén.

— Ez... az egész?

— Nem az egész, de... ez a legtöbb, Tulajdonképpen tehát minden.

Csönd. Egyik sem szól. Sárika a kis ékszerrel babrál, s szeme Molnár láthatatlan múltjába réved, sokára szólal meg.

— Bizonyára nagyon szeretett téged, tartsd csak meg, ennyit megérdemel, csak soha, soha ne mondd meg nekem a nevét, érted? Soha ne mondd meg, hogy soha ne gondoljak rá, soha ne találkozhassak vele. És ne is beszélj róla soha semmit, érted? — s a medailont becsattantja, s mintha a fiúval kezet fogna, úgy adja vissza, s közben merőn nézi a szemét.

— Köszönöm kedves... — A lány nem veszi észre, hogy nem teszi vissza a nyakába, hanem leteszi a fűre a boglya tövére, kicsit odább.

Bereczky jön nagy léptekkel az erdő felől, mögötte egy pásztorember baktat.

— Hahó, hahó! — kiált Bereczky vígan, — Gyerünk! Megint magyarok vagyunk... Nincsenek már németek!

Egyszerre ugranak fel.

— Nincsenek?

— Nincsenek. A front átzúgott a tájon, az oroszok is odaát vannak a Tiszán... Most mondta itt a bácsi, ő pásztorember, aztán... — szinte hadarva beszél, annyira lelkendezik.

Sárika, s Molnár megfogja egymás kezét, szaladva mennek a kiáltás felé.

Az avarba hajló fű harsog a talpuk alatt, s a boglya tövén, mint parányi kis tűz, lobog a napban az árva medailon.

BÓNUS ISTVÁN

A társaim

A társaim városban élnek:
Írók, szerkesztők, könyvmolyok.
Rokoni szavukra vágyón
Ezerszer rájuk gondolok.

Olyankor vers-zenét hallok,
S szép könyvek mosolyát látom,
De rámnéz rosszalón Jancsi,
A tanyasi jóbarátom:

»Ne búsulj, ne álmodj Pista!
Hagyjad a verset, a könyvet.
S hogy nem lehetsz híres, nagy költő
Ne hullajtsd érte a könnyed!

Ne legyél, furcsa, magányos
Életunt varjú, ki károg...
Gyere, nézd, jó borok várnak
S várnak ránk, várnak a lányok!...«

VARGA IMRE

Ablaknyitás délre

Hosszú évekig függöny fedte déli ablakunkat. Az a szomszédi ismerkedés, amely 1945 történelmi fordulata után megkezdődött — s amely odavezetett, hogy déli szomszédaink olyan alkotásait ismertük meg akkor, mint Ivo Andrics *Híd a Drinán-ja,* Kovacsics *főműve a Tömegsír,* Nyegos, Nazor *egy-két műve —, fájdalmasan megszakadt, s most újra kell kezdenünk a barátkozás történelmileg oly régen szükséges aktusát.*

Két új költői kötettel kezdjük. (Cankar *regényeit ne számítsuk kezdetnek, akik nem ma kezdenek érdeklődni déli szomszédaink irodalma iránt, azok előtt becses író volt eddig is Cankar!) Ez a költői kezdés több szempontból is szerencsés. Azon túl, hogy az ilyen érzelmi hangmegütésű ismerkedés közelebb tudja hozni a szíveket, nekünk különösen kedves momentummal bővül: történelmünk olyan, népi emlékezetben megőrzött fordulataival, olyan folklór kincseivel ismerkedhetünk meg, melyek kiegészítik a magyar népköltészet történeti emlékeit. S ebben, az irodalmin túl nagy történelmi figyelmeztetés is rejlik: bár évszázadok véres harcaiban hol egymás mellett, hogy egymással szemközt véreztek népeink, sorsunk összefonódott, történelmünk ikrek történelme, népköltészetünk úgy nyújtja kezét át határokon, országokén és nyelvekén, mint testvérek nyújtják testvérek felé.*

A Zrínyi énekek *című gyűjteményre utalok itt. A magyar népköltészet vajmi fukar emlékezettel őrizte meg nemzeti történelmünk eseményeit, tartotta életben hőseinek sorsát. A szomszédos népek azonban helyettünk is emlékeztek, s milyen szépen és kegyesen emlékeztek meg a magyarok és a szomszédos népek közös hőseiről, kicsit talán helyettünk is, kik nem sajnáltunk vért és szenvedést az elnyomók ellen tusakodván. Zrínyi Miklós, a szigeti hős alakja nagy kötetre való népi és műköltői alkotásban örökítődött meg a múlt századok idején. A* Katonai Kiadó, *ifjú kiadónk, mely a szakkönyvek mellett dicséretesen munkálkodik szépirodalom kiadásában is, egy csokorra valót összefogott s most* Kiss Károly *fordításában megjelentetett ezekből.*

Ez egyszerűnek ható kijelentésnél álljunk meg. Köztudomású, hogy már a milleneum táján esedékes volt a Zrínyire vonatkozó szomszédos folklór lefordítása. Azt sem kell fejtegetni, miért késett, maradt el akkor. Ám el kell gondolkoznunk ma, hogy a szomszédos népek irodalmának, egyáltalán történetének, népművészetének megismerésére alig-alig gondoltunk, vagy ha igen, az első lépések után megtorpantunk. Mintha a fasizmus kegyetlen éveiben kezet nyújtó Illyés Gyula *és* Németh László *hídverési kísérlete lenne utolsó ilyen vállalkozásunk. S most is egy, a sematizmus, a szempont-költészet igene és nemje közt vívódó s helyét nem lelő fiatal költőnek kellett éveket rászánni, hogy megjelenjen ez a kötet. Kiss Károly három éve szorgos munkával fordítgatja román, szlovák, szerb-horvát szomszédaink népköltészeti alkotásait. Dicséretes írói feladatvállalás ez, nemzedékének szinte legtöbbet ígérő költői programja.*

Kiss Károly a kortársak (Karnarutics Barna és egy szlovák költő) műve mellett főként a népköltészeti alkotásokat ültette át magyarra. Nem véletlenül használt kifejezés ez. Kiss magyar népköltészetté avatta e szerb-horvát énekeket. Mintegy a magyar folklór hiányzó láncszemét pótolja, úgy hat népi

énekfordítása. Elég pár sorát idéznem: »A mellényen volt tizennyolc pityke, Két oldalán kilenc-kilenc pityke. Minden pityke megéri az árát, Valamennyi két pintesnek számít. A nyakánál lévő díszes pityke, Az a pityke megéri az árát, Az a pityke éppen három pintes. Oldalára gyűrűt kovácsoltak, Hogy a vitéz, ha hűvös bort inna, S nem szívesen inna poharából, Vegye le a pitykét a mellényről, S a vörös bort abból iszogassa, S hogyha ivott, tegye a helyére.« *Kiss amennyire ragaszkodott a szerb-horvát formához, annyira magyarrá is tette a lejtést, népivé a gondolatfűzést, képhasználatot. Mintegy új formákat honosított meg, vagy támasztott újra a magyar népköltészetben. Természetesen van ennek a fordításnak gyenge oldala is. Kiss jóllehet a magyar népköltészet nyelvének, a népi költői stílusnak nem egyszerűen tudatos képzett alkalmazója, de jellegzetesen egyéni hangú (igaz: nem igen ismert) költő is, ez óhatatlanul előbuggyan a népköltészetinek hitt sorokban is. Csak egy példa erre a műköltői manirra:* »Az istenre, én öreg szülőcském, Gyaur szeret, s hogy ölel! — Ha tudnád!« *Dehát mennyivel jobb az ilyen költészet is, mint a szószerinti szürke középszer!*

Hogy a Zrínyi énekek egy ígéretesnek induló sorozatnak beköszöntője (közelesen követi a Hunyadiról szóló *válogatás, majd egy* délszláv balladáskötet), *a Katonai Kiadó azzal is jelzi, hogy olyan nemzetközi folklorista tekintéllyel íratott hozzá előszót, mint* Ortutay Gyula, *akinek írását nem ártana minden egyetemistánkkal, népművelési munkásunkkal elolvastatni, s a délszláv irodalom olyan avatott értőjét és úttörő megismerőjét kérte meg lektorálásra, mint* Németh László. *A kiadó gondos nyomdai megjelentetése is bizonyítja: mennyire tudatában vannak e kötet, s az általa megkezdett gesztus jelentőségének.*

Amiről lekéstünk felszabadulásunk után, megjelent végre az Ivan Goran Kovacsics *válogatott verseit összegyűjtő* Tüzek és rózsák *című kötet. A szép kötet belseje is izgalmas, jóllehet nem első ízben olvashatjuk már Kovacsics főművét, mellyel nevét beírta a világirodalom nem sok névből álló »dicsőségkönyvébe«.* Csuka Zoltán *válogatása biztosíték arra, hogy minden olyan Kovacsics költemény idekerült, mely nélkülözhetetlen egy ilyen figyelemre méltó, s a mi* Radnótiénkhoz *hasonlónak tetsző költői pálya megértéséhez. Kovacsics a horvát nyelv egyik nyelvjárásán beszélt, úgy tanulta meg a szerb-horvát irodalmi nyelvet. Költőkön tanulta, méghozzá a nyelvvel együtt a költői kifejezést is. Jó tanítvány, elég elolvasni fiatalkori verseit, meghökkentő a hangbeli és formai változatosság. Nemcsupán a fordítók nyelve, költői hajlama s ereje teszi ilyenekké e verseket, ilyenek ezek eredetiben is. Ám éppen ezért érdekes ez az út, mert nyilvánvalóvá teszi minden értelmes ember előtt, hogy Kovacsics megrekedt volna a formai játékok kísérletező szakaszában, ha nem jön a népfelszabadító háború, s ő nem csatlakozik a horvát irodalom ősz veteránjával,* Nazorral *együtt a partizánokhoz, vagyis nem* azonosul teljesen a néppel, *a fizikai sorsban is. De így eljutott a Jámához, melyet Illyés nem méltatlanul hasonlított 1946-ban, az első olvasás nyomán a* dantei *műhöz.*

Ezt az utat mutatja be ez a szép külsejű, végre-valahára nem brosúraformájú kötet. A fordításokból azok a legköltőibbek, melyeket olyan költők fordítanak, mint Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Képes Géza. *Megvallom, azok fordításában, akik eredetiből fordították Kovacsicsot, kevesebb költőiséget találtam, mint a nyersből költőkében. S minden tiszteletet és nagyrabecsülést*

megadván Csuka Zoltánnak úttörő munkájáért, hadd mondjam meg: talán mégis jobb lett volna Benjámin fordításában közölni a Tömegsírt.

Csak az első fuvallat jöt be még délrenyitott ablakunkon. Várjuk a többit. Milyen jó lenne a teljes Krlezsa-művet a hiánytalanul kiadott Glembay családot elolvasni, de a Bankett Blitvanumban, a Magyar Királyi Honvéd, s Ady-tanulmánya is régi vágya már a magyar olvasóknak. Egyszóval ránk férne az európai jelentőségű Miroszláv Krlezsa műveiből egy ötkötetes válogatás, már csak azért is, mert ki ismeri a környező népek irodalmából annyira a magyar glóbust, mint éppen ő?! De ott vannak a klasszikusok, a mostanában jubilált Sztérija drámái, vagy Ivo Andrics regényei, elbeszélései, a jugoszláv realizmust megújító nagytehetségű Dobrica Csoszics regénye, a Majd megvirrad már, s a Gyökerek című történelmi regénye, vagy Vjekoszlav Kaleb Áldott pora. Lehetne sorolni a neveket, műveket. Csak azt érnénk el, hogy feladataink lenyűgöző volta megzavarna bennünket.

Azt hiszem, nem meddő gondolat az sem, hogy a két déli folyóiratunk viszont »közelebbi« szomszédainak, tehát a Dunántúl a horvát, a Tiszatáj pedig a vajdaság irodalmának legyen bemutatója, ismertetője. Segítsék ők is, a maguk eszközeivel a két nép megbonthatatlan barátságának megszületését.

M. EMINESCU

Ó, mért nem jössz?

Vándor fecskénk már délen él,
Hulló levél múlást zenél,
Dér csípi szőlőnk, őszre jár —
Ó, mért nem jössz, hát jössz-e már?

Karommal hűn ölelve meg:
Szerelmes vágyam felremeg,
S fejem pihen majd csendesen
A kebleden, a kebleden!

Nem él az emlék égetőn?
Bolyongtunk völgyben, bérctetőn;
Felkaptalak — boldog sikoly —
Ó, annyiszor, ó, annyiszor!

Vannak bűbájos asszonyok,
Szemükből szikrás láng lobog . . .
Maga mögött egyik se hagy:
Legszebb te vagy, legszebb te vagy!

Mert napról-napra ifjodol:
Te vagy lelkemben a mosoly.
A csillag nem szebb, egy se, nem —
Ó, kedvesem, ó, kedvesem!

A késő ősz-utója itt,
Diófa veszti lombjait,
A táj kihalt, a föld kopár . . .
Ó, mért nem jössz, hát jössz-e már?

Márky Imre fordítása

VELJKO PETROVITY*

Miska, az öregbéres

A nemesmileticsi országúton, amelynek mentén az eperfák egészen a szabadkai futóhomokig elhúzódnak, mint valami semleges mesgyén Rudi és a báró birtoka között fekszik Mandicának, a bunyevác asszonynak »A két cipóhoz« címzett országúti csárdája. Népünk azon a vidéken a jól megsült héjú púpos kenyereket nevezi cipónak. Bár nem csárda már az a kocsma, Manda sem Mandica már, »cipónak« meg inkább unokájának, Eszternek, a szabadkai masamódnak a mérsékelt gömbölyűségét lehetne nevezni. A csárda már nem szekereken arra döcögők pihenő helye, sem pedig jókedvű urak megbúvóhelye, nem mérnek már ott se magyar, se baranyai borokat, csak bicskanyitogató savanyú homoki lőrét, vagy inkább csömörhozó eperpálinkát, meg torkotkaparó szeszféléket. A vén Manda a föld felé hajlik csárdája roskatag vályogfalaival együtt, szeme összezsugorodott és elsötétedett, akárcsak a csárda megrepedezett, homályos ablakai, s ábrázatán a könnyek úgy folydogálnak, ahogy az esőcsíkok barázdálják végig a falak vedlő meszelését. A nádtető megrokkant és megszürkült, akárcsak a Manda feje, a szelek az egyik töreknyalábot a másik után hordják szét róla. Manda anyó már alig tudja kiszolgálni állandó vendégeit, a béreseket, napszámosokat és kondásokat, mert gyenge szíve nehezen bír némi meleg vért hajtani vénhedt újjaiba.

Vendégei azonban türelmesek. »Anyukának« hívják, és bár jóformán mind magyarok, szerbül lármáznak vele, vitatják a »kréta« igazát, de főleg ők látják el élelemmel s tüzelővel is, lopkodva »uradalmaik« őrizetlen tárházait. Ha a roskatag csárda egy nap rádől a lelkét kiadó öregasszonyra — mert minden jel szerint együtt halnak majd meg —, ugyanezek a béresek hantolják el mindkettőjüket, gazdáik új motoros ekéjével.

Betérnek hozzá minden reggel és minden este. Miután hajnalban odahaza mindenki a gyerekre bízza a dolgát egy félórára, elmegy Mandához egy kis erősítőre. A háború befejeztével az ő társaságuk is megfogyatkozott. Rendesen csak a Rudi-tanyaiak járnak el. A báró béresei világgá széledtek, mert a báró földje »földreform alá esett«. Innen a csárdától figyelik már évek óta, mi történik ott, az országúttól jobbra. Minden pár hónapban jön néhány ember, urak, »inzsellérek«, méricskélnek, osztanak, olykor az újgazdák be is vetik a földet, majd megint visszaadják és aztán újra elölről kezdődik az egész. Ahogy így figyelik azt az örökös háborgatást, izgalmat és elkeseredést, azokat az idegen, toprongyos parasztokat, olykor-olykor elfogja őket az irígység is, a paraszti együttérzés is. De békében maradnak — még a lelkükben is szemmelláthatólag nyugalom uralkodik, az örök dolgozók valamilyen bölcs nyugalma, akik beletörődtek sorsukba. Valóban, ilyen hangulatban tartja őket Miska, az »öregbéres«, aki közöttük már munkakörénél fogva is a legfőbb ember, s akinek a tekintélyét az ő társaságukban senki se vonja kétségbe, már nagy béresi tapasztalatai okán sem.

Reggel óta heten ülnek a fapadokon. Kevés szó közben ürítgetik a kupicákat és a homályos ablakon át kitekintenek a nedves földekre, a szürke tavaszi reggelbe, amelyben sűrűn szitál az aprószemű eső. Cseppjei elnyúlnak, napok óta egyre permetez.

* Petrovity akadémikus, zombori származású, szerb író és költő. A legkiválóbb jugoszláv elbeszélők egyike. Számos szerb—magyar tárgyú elbeszélést írt.

— Lesz itt nemulass! — jegyzi meg Pista béres, fekete bajsza alatt helyet keres a kupicának és nehezen tudja elrejteni elégedettségét.

— Miért adták nekik? Hogy felszántsák? Nem igazság, hogy most meg elveszik tőlük, nem igazság! — válaszolja János, és az öreg Miskához fordulva várja, hogy helyeseljen.

Miska az asztalfőn ül, egyenesen és kissé oldalvást, szőrös, lesült és szeplős kezét az asztalra nyújtja; egyetlen, zöld szemét tágra nyitja, nem néz senkire és sehova. Hallgat.

— Hát igazság az, hogy ezeknek a dobrovoljácoknak* ősszel megint kimérik a földet, s mire az embereket onnét a púpos Likából ide ráncigálják, itt találják a szentendreieket? — szól közbe csendesen, de felindultan Pista s ő is Miskára tekint.

— Úri huncutság, politika! — sóhajt lopva a botlábú Gábor, meg van győződve arról, hogy ezzel Miskát meg tudja szólaltatni.

A többiek csak ekkor veszik észre, hogy Miska hegyezi a fülét, és elhallgatva, ők is figyelni kezdenek. Most már ők is hallják, hogy kint valami zsivaj közeledik, nehéz és csúszkáló léptek csoszogása közben.

Alig ugrik fel Pista és pislant ki az ajtónyíláson, máris Miskához fordul és odasúgja felé:

— A dobrovoljácok!*

Mindannyian mozgolódnak a helyükön, de Miska tenyerével a fenyőfa-asztalra csap:

— Anyuka, adj mindenkinek még eggyel!

A lassú béreslelkek egyszerre túltesznek önmagukon. Szemük sarkából a mozdulatlan öregbéresre pillantanak s ritka elégedettséget, büszkeséget és elszántságot éreznek.

A felrántott ajtó most bezúdítja a kiabálást és a kijáratot dúrva, ázott gúnyák torlasztják el. S zsivaly.

— ... Még ha Jézus Krisztus szülőapja is!... a képére mászunk... Ha nem hagytam ott a fogam Alaszkán, meg Szokolban, istenbizony, szívesebben itthagyom, minthogy üres kézzel menjek vissza... Nem szerbek ezek, hanem bárók, törökök, magyarok, tömjük teli a pofájukat a vetőmagvaikkal és hempergessük meg őket a sárban!... Várjatok, emberek, beszéljük meg előbb a dolgot! Hé, gazda! Hé, ki szolgál ki itt?

A kecske-, káposzta- és füstszagot árasztó szélesvállú likaiak csoportjából kiválik egy óriási, szőke legény, pillantása körbefut, végig méri a meggörnyedt Manda anyót, akinek a kezében megcsörren a megrendelt hét kis kupica, és aki egykedvűen álldogál a hátsó padnál, aztán tekintete megakad a hallgatag béresek csoportján. A likai fiú megvetéssel végigméri őket, és rákiált az öregasszonyra:

— Ide azt a pálinkát!

Az öregasszony azonban a béresek asztala felé indul:

— Ez az övék! Maguk hányan vannak? Jöjjenek be, üljenek le!

Valaki elkurjantja magát az ajtóból:

— Dane, ne engedd oda a magyaroknak! Ki velük!

* A dobrovoljácok az első világháborúban a szaloniki szerb hadsereg önkéntesei voltak és jutalmul földet kaptak.

(Vincze András rajza.)

A hatalmas likai fiú ránt egyet magán, és ekkor látni lehet, hogy bal könyöke össze van zsugorodva — fejével és kezével az asztal felé mutat:

— Gyerünk, magyarok, takarodjatok innét!

A béresek elsápadnak és mindannyian Miskára szegezik a tekintetüket. Az öregbéres meg a fejével int Mandának, és megszólal:

— Anyuka, adja oda ezeknek az embereknek, ők ma szomjasabbak nálunk! — majd a likaiakhoz fordul:

— Nem vagyunk mi se magyarok, se rácok — mi béresek vagyunk!

Dane megragadja a pálinkás kupicát és gúnyosan odalép hozzájuk:

— Hát az meg mi a fene?

— A béres az, aki dolgozik és raboskodik ezen a földön, aki szánt, vet és learatja a búzát, maga meg kukoricakását eszik, aki a sertést hízlalja, maga meg mindétig böjtöl, lányokat nevel a városnak, főkötő alá juttatja őket és né-

hány úri fattyút kap hozományul. Tíz év múlva majd maguk is félig-meddig béresek lesznek!

A likaiakból kirobban a nevetés, Dane pedig rácsap a nyakszirtjére csúszott vörös sipkájára:

— Nem vagyunk mi mulya, gyáva magyarok. Szerbek volnánk, mi, még-pedig likaiak!... Üljetek le, emberek, hadd halljunk még valamit ettől a magyartól!... Öreganyám, hozz nekik még egy pálinkát!

Miska tekintetével leinti Gábort, aki válaszolni akar valamit, aztán így folytatja:

— Mi már úgyis az utolsó kupicát rendeltük! Megyünk a dolgunkra, maguk pedig csak beszélgessenek, adja isten, hogy valami okosat végezzenek! De hát nehezen megy az, nehezen!

— Erigyj, ebadta, mit tudod te, mi dolgunk van nekünk? Ti meg csak szolgáljátok tovább azokat, akiknek a földje még nem esik a törvény alá!

— Hát, nem nehéz kitalálni, hol szorítja magukat a csizma... Ej, haj! Mi mindent láttunk mi már erről az országútról! A parasztembernek meg nem kell sokat beszélni, tud az mindent, ami a földet illeti! Annyit mondok, nagy fába verték a fejszéjüket. Nem ismerik még ezt az isteni, ördögi, úri földet, nem tudják kié, és kié nem lesz!

— Szerb föld, most szerb föld, és a miénk is marad!

— Nem az a fontos, hogy szerbé vagy magyaré, vagy töröké, hanem, hogy kié volt időtlen idő óta, ki művelte, aztán ki takarította be a termést. A paraszt dolgozik, az úr meg betakarítja a termést. Mindig így volt, és így is marad.

Hirtelen dühbe gurultan talpraugrik egy fiatal reszkető állkapcsú likai:

— Hagy töröm össze a pofáját ennek az urasági bérencnek!

Dane azonban odaáll a mozgolódó tábor közé, Miska pedig rászól az övéire. Aztán elmosolyodik, mintha véres fogat akarna kiköpni, lassacskán felemelkedik és markával kifolyt szemére nyomva kifakult, ragacsos, kopott sapkáját, másik, megmaradt, villogó szemét meg még jobban kinyitva nyugodtan odakínálja a támadásnak:

— Verd ki, testvér, verd ki ezt is! Az egyiket a földesúr verte ki, amikor én is olyan fiatal voltam, mint te, és épp úgy két szemem volt, mint neked. Kiverte, mert szembeszálltam vele a háromhatosos napszám miatt, és felgyújtottam az asztagokat, meg a kereszteket. Most meg ezt a másikat verje ki egy ugyanolyan parasztember, mint amilyen én vagyok. Az egyiket a paraszt veszi el, a másikat a földesúr, én meg vakon vánszorgok majd kunyhótól kunyhóig, a parasztgyerekeket ijesztgetve!

— Üljetek le, emberek, üljön le, apó... hát maga is lázadozott? — érdeklődik élénkebben Dane, és nem rejti véka alá rokonszenvét... — hogy hívják?

Miska letörli homlokát eres kezével, és változatlan arckifejezéssel leül:

— Miskának, Fekete Vak Miskának. Így hívnak. Kilencvenkettőben, amikor a parasztok, kaszások és részesek egész Magyarországon felkeltek, fellázítottam a mieinket is mind a Rudi birtokon. Kérdezze meg azt, ott ő is velem tartott akkor, de tudja azt mindenki. Fellázadtunk, és amikor nem akarták megadni a nagyobb napszámot és a nagyobb részt a búzából, felgyújtottunk mindent. A kastélyt is, a parkot is, a gyümölcsöst s a vetést. Lángtenger borított mindent, aztán kapát-kaszát ragadva, útnak eredtünk a városba. Én mentem elől, azt hittem, ütött a mi parasztkirályságunk órája, de csendőrökbe, katonaságba ütköztünk, és holtra vertek bennünket. Tizenketten nyomban meghal-

tak, ott ni, abban a szabadkai homokra tekintő akácosban, mi meg tehetetlenül, nyomorékan ott maradtunk és börtönbe vetettek bennünket. Vácott ültem hat esztendőt. Aztán visszajöttem ide, és amikor ugyanennél a földesúrnál úgyszólván ugyanazt a társaságot találtam, lehajtottam a fejem én is. Azt, amit két szemmel nem láttam meg, és nem ismertem fel, most megláttam és felismertem félig vakon, eggyel... Testvérek, nincsen a világon parasztigazság, ezt jól jegyezzék meg —, hogy hiába ne veszítsék el a szemük világát, mint én... Legalább is itt, ezen a megfaggyúzott, veszekedett földön nincs. Még a legjobb parasztnak is, bele kell pusztulnia, ha teleeszi magát vele —, legalább másodíziglen. Nem tudom, hogy van maguknál, a hegyek között, de itt, ahol ősidőktől fogva görnyed minden ember, aki földre és fehér kenyérre éhes. Minden ember, aki enni szeretne — ha meg nem szökik innen —, rab lesz, földet túró féreg lesz ezen a fekete földön. Béres lesz rajta!... S nem mi vagyunk az elsők és utolsók, akik fellázadtunk és — a rúd mellé álltunk!... Most is elég ilyen esetről tudok. Ötszáz évvel ezelőtt is fellázadtak a parasztjaink, kihirdették, hogy ők kormányoznak. Amikor aztán szétverték és letiporták őket, megégették a parasztkirályukat tüzes trónuson és tüzes koronával a fején, s még élve széttépték és felfalták tulajdon kiéhezett parasztjai. Ugyanez történt Horvátországban, hasonlóképpen a Szerémségben is százötven évvel ezelőtt, és ugyanez lett a sorsa Pero-kapitánynak Szegeden. Mindnek, mindnek, sorban! Megcsapolják a vérünket és megint kötőféket dobnak a nyakunkba, zablát a szánkba!...

— De ez nem ugyanaz ám, nekünk jogaink vannak, mi harcoltunk! Látja ezt a béna kezemet, ezzel szereztem meg a jogomat; látja ezt itt, a mellemen, bolgár szurony nyoma!...

— Mindez csak annyit ér, mint az én vak félszemem, a csendőrök puskatusától meggörnyedt hátam.

— Ez nem ugyanaz. Magát megbélyegezték, én meg megsebesültem. Maga csak elvette, amihez joga volt, mi meg követeljük a magunkét.

— De maguk is csak kénytelenek elvenni, ihol-e!

— ...Mit ugat annyit, a magyar istenit neki, üsd Done, azzal a másikkal!...

— Csend legyen, emberek!... Ide hallgass, te magyar, ha neked nem is sikerült, nekünk istenbizony sikerül majd... Ugye-e, emberek, nem adjuk oda a jogainkat! Mi inkább újra vásárra visszük a bőrünket, de ilyen béresek nem leszünk. Talpra állítunk mindenkit, aki kaszát, kapát tud fogni... Nincsenek többé földesurak, a miénk kell legyen a hatalom! Így van-e, emberek?

Mindnyájan tűzbe jönnek, s a lárma kellős közepén feláll Miska, integet a béreseknek, akiknek a szeme felragyog és maga is nekiereszti a hangját:

— Emberek, minden jót kívánunk maguknak! Ha maguknak lesz, akkor jut a mi szegénységünknek is: Megkérgesedett, béres szívemnek öröme telik benne, ha hallgatom magukat, és látom magukat, milyenek!... hej, csak fiatal volnék, ezt a másik szememet is rászánnám!... hanem, Gábor, szedelőzködjél, és nézd meg, be van-e zárva az ajtó? Ügyelj!

Fordította: Tornyosi Péter

CSOPICS, BRANKÓ*

Gyuró színváltozása

Valamikor régesrégen, körülbelül egy évvel ezelőtt Karan Gyuró is paraszt volt, igazi tőrőlmetszett, amolyan gatyásparaszt. Szántott, éjszaka járt a malomba s az eget kémlelgette, hogy mikor esik az eső (a sok nézelődéstől kissé meg is görbült a nyaka), egyszerű falusi eledelekkel táplálkozott: babbal, káposztával, szalonnával és kukoricamáléval, ebéd után pedig annak rendje-módja szerint szidta az urakat.

A felszabadulás előtti időben, amikor Gyuró községi elöljárósági tag volt, semmiben sem különbözött a többi paraszttól, talán csak annyiban, hogy sokat lótott-futott, nem volt lelkiismeretes a munkájában, soha nem érkezett haza idejében ebédre, úgy mint a többi emberek.

A felszabadulás után azonban teljesen megváltozott. Gyuró tagja lett a járási népi bizottságnak, a városba költözött és egy menzán kezdett étkezni.

Ez a változás nagy hatással volt a mi Gyurónkra. Alig egy év leforgása alatt annyira átalakult, hogy alig lehetett ráismerni. Az egykori parasztból csak a régi Karan Gyuró név maradt meg, vagy ahogy a faluban nevezték: Gyurekán. Azonban lassan-lassan ez a név is módosult: a parasztok merő tiszteletből nem hívták többé Gyurekánnak, hanem Gyurónak, ő pedig az aktákat a következőképpen írta alá: Gyurad Karanovics.

Gyuró és a falu között szakadék támadt, amely egyre jobban mélyült.

Gyuró elsősorban is megszűnt érdeklődni az »időjárási viszontagságok« iránt, és azokra a polgár szemével tekintett. Ha az ég beborult és esni készült, akkor bosszúsan megjegyezte:

— Itt van, már megint ez az eső! Hogyan menjek most ebédelni? Elázom, mint az ürge, amíg a menzáig érek.

Ha a faluban valami nagyobb értékezletet hívtak össze, amelyre a járási bizottság is hivatalos volt, csak nehezen állt kötélnek.

— Már megint ezek a parasztok! Mintha még mindig háború volna, állandóan ezekkel az átkozott gyűlésekkel jönnek. Ma éppen erre volna kedvem!... Hja, az emberek nem tudják, mi az a hivatal.

Ült az irodában az íróasztalon szétdobált hatalmas aktahalmaz közepette, előtte terebélyes tintatartó, pecsétnyomó, néhány tollszár, itatós, egyéb holmik, melyek egy hivatalban köteles tiszteletet és tekintélyt gerjesztenek.

— Ó, ezek az emberek az ő gyűléseikkel! Istenem, milyen is a paraszt: szüntelenül csak morog, gyűlésezik, lármázik, kiabál! Isten mentsen meg tőlük!

Innen az irodából a parasztoknak ez az igyekezete különösen értelmetlennek és haszontalannak tünt.

— Hát testvérkém, látod, ezt jelenti a hatalom és a hivatal: kézhez kapsz egy aktát, elolvasod, beiktatod, majd illetékességből tovább küldöd. Leírsz valami körlevelet, ráütöd a pecsétet, aláírod, hívod a küldöncöt és minden megy a maga útján — minden úgy megy, mint a karikacsapás, minden lárma és zajoskodás nélkül. Sehol nem csikorog az apparátus, sehol nem akad meg, simán halad, mintha megkenték volna, izgalom nélkül, fejfájás nélkül, — ime, ez a hatalom!...

* A fiatalabb szerb írónemzedék tagja. Fegyverrel harcolt a partizánhadseregben. Ez az elbeszélése a „Harmat a szurony hegyén" című elbeszéléskötetéből való.

— De az ő gyűléseik, ó jaj! A bocskoraik, meztelen lábaik, ázott ködmöneik, mérges dohányuk, tülekedésük, lökdösésük, krákogásuk, mint a jégverés, úgy hallatszik: nincsen eke, nincs eső, a lovak elpusztulnak, vetőmagot követelnek, iskolai padokat, a rokkantak dörmögnek, az özvegyek siránkoznak, némelyek szakadozó condráikat mutogatják, ez anarchia, fejvesztettség! Hogy azok odafenn nem jönnek rá arra, hogy be kell tiltani ezeket a gyűlésezéseket és az ilyen haszontalan lármázást! Az ember így csak elvesztegeti a drága idejét, amikor a falvak ilyen ügyeivel-bajaival kell foglalkoznia.

— Ó, a falu! Ki az ördög beszélte őket rá, hogy valahol a hegyek-völgyek között, ahova kocsival egyáltalán nem lehet eljutni, falvakat építsenek! Hm... Egy napon rendeletet kellene kiadni egy ilyen falunak, például a következő tartalommal: »Mától kezdve tilos parasztoknak falut építeni hozzá nem férhető helyeken! Aki ez ellen a rendelet ellen vét, stb. stb....

Gyuró értett ahhoz, hogy nagyszerűen elvezesse, ha akarod, akár az egész országot is, csak engedj szabad kezet neki! Akkor látnád csak: tap-tap...! — ráütné a pecsétet, — cap-cap... — sercegve sorakoznának az aláírásai, — fju... fju... — rohangásznának a kurirok és az országban minden simán menne és folydogálna, csendben és háborítatlanul, a lármás, hangos, lökdösődő parasztgyűlések nélkül. Egyszer s mindenkorra be kellene látniok, hogy az állam nem Karakas Nikola korcsmája.

Gyakran eltöprengett így álmodozva és édesítve az életét, s valahogyan eszébe jutott az asszony is s bosszúsan megjegyezte:

— Hm... Ami az asszonyokat illeti, itt sem megy minden rendben. Ime, amíg háború volt, amíg meg kellett feszíteni minden idegszálunkat, még valahogy el lehetett viselni őket, de most — nem volna rossz, ha megkurtítanák a nyelvüket.

Ime, az ő boldog felesége, akit Trivunának hívtak, így beszélt. Gyuró reszketett is, mint a vágóhídra hurcolt birka, hogy az asszony egy napon otthagyja a házát és a gyerekeit és zsupsz, betoppan hozzá a városba. Isten ments meg ettől! Ha Trivuna egy napon megjelenne az irodájában, az asztalra támaszkodna, mint valami traktoros, és kiabálva megkérdezné tőle:

— Mondd csak te, mért nem jössz már két-három hónapja meglátogatni a feleséged és a gyermekeidet?!... Aztán mi igaz abból, amit mesélnek, hogy gyakran látnak téged az özvegy kocsmárosnéval? Idehallgass Gyuró, és jól jegyezd meg magadnak, amit most mondok neked...

— Hm, valóban csúnya dolog volna... Ami azt a kocsmárosnét illeti, hát mit tagadjam, szép asszony, ebből is lehetne valami, ha a felesége meghalna vagy szép szóval elválna tőle. Ott van a ház, a föld, csináljon vele, amit akar. Hát nem így van?

Hagyjam ott, az istenit neki?! S lesz, ami lesz!... — töpreng Gyuró, aztán eszébe jut, hogy az Antifasiszta Nők Szervezete milyen zajt csapott ellene, aztán megint bosszúsan kifakadt:

— Ó, az a női szervezet! Épp ezt a szervezetet kellene megszüntetni! Azok, testvérem, terroristák, nem mások! Csak mozdulj meg és hagyd ott Trivunát, ha nem félsz tőlük!

Valóban szép lenne ez a békés élet itt az irodában, csak ne lennének ezek a gyűlésezések és a különböző szervezetek, azok mintha összeesküdtek volna, nem hagyják békén Gyurót. Ezek valóban mind szembefordulnak vele és a nyugal-

mas élete ellen — és sehonnan semmi segítség! — Na és a milícia? — villant keresztül az agyán.

— Ó, ez a milícia! — válaszolt bosszúsan önmagának. Ezek bezzeg nem az egykori csendőrök, akik még a pillantást is nyomon követik — egy szempillantás alatt elvégzik a dolgukat, a fejed sem fájdul belé... A milícia!

Gyuró mérgesen köpött egyet. Eszébe ötlött, hogy a hajdani csendőrök egy pillanat alatt szétvertek minden gyűlést és ha most is ott lennének, neki nem kellene a falvakban kinlódnia és vergődnie. Eszébe jutott és felsóhajtott.

— Isten bizony, a régi Jugoszláviában is voltak jó dolgok, el kell ismerni...

Gyuró mégsem ment el a falujában összehívott gyűlésre. Már hogy is menne el vasárnap ebbe a sárfészekbe, amikor aznap a városban éppen nagy mulatság lesz, beszélgetések, ivászatok a kocsmárosnénál és táncmulatság is. Egykedvűen válaszolt:

»Halaszthatatlan hivatali munkálatok megakadályoznak abban, hogy részt vegyek... satöbbi.«

— Nahát — szólt önmagához elégedetten —, választ írsz nekik, ráütöd a pecsétet, aláírod és kész. Nem kell a falusi utakon tizenöt kilométert végigdöcögnöd.

Azonban akadt valaki, akinek nem esett nehezére éppen ezt a tizenöt kilométeres utat megtenni. Ez a valaki az ő falujabeli parasztnép volt.

A falusi népnek ez a felvonulása és ezzel Gyuró hatalmának alkonya egy hétfői napon, a gyűlés után következett be. S ami Gyurónak különösen rosszul esett, a falu népének a városba való felvonulását éppen azon a gyűlésen határozták el.

Gyuró aznap reggel éppen élvezettel ütötte rá a pecsétjét a gyógynövények gyűjtésére vonatkozó körlevelekre, amikor az udvarról leírhatatlan és szokatlan zsivaj hallatszott. Gyuró rémülten felugrott.

— A »parasztok«!

Gyuró már régóta félt a parasztoktól, különösen a paraszti tömegektől. Tudata alatt is érezte, hogy előtte vannak állandóan és az ördög tudja miért, valami miatt bűntudatot érzett. És éppen ebben a tömegben van a legfőbb ok, amiért az ember nem tud nyugodtan bóbiskolni az akták és a körlevelek fölött.

— Halló, hol van a mi urunk, aki méltóságán alulinak tartja, hogy a falusi gyűlésre eljöjjön?... hallatszott már az ajtó előtt a gúnyos hang, amely nem sok jóval kecsegtetett.

— Ide azzal a patkánnyal!...

Gyuró most arra várt, hogy a hivatalsegéd majd bejelenti a szokatlan látogatókat s ő azt válaszolja, hogy el van foglalva és nem fogadhatja őket, amikor az ajtón át behatolt a parasztok kusza tömege. Avítt gúnyákban, ködmönökben és mindenféle szedett-vedett kacabajkákban, hagyma, savanyúkáposzta és ázott ruha szagát árasztva.

— Te, kivasalt ficsúr, hát elbújtál?! Hát azért választottunk meg, hogy csak a papírost fogyasszad?

— Milícia, milícia! — üvöltötte Gyuró, a mentő szalmaszálba kapaszkodva, de az udvar mélyéről a milícia parancsnoka személyesen válaszolt neki:

— Gyuró elvtárs, hát mit gondolsz, csak nem foglak azzal a néppel szemben megvédelmezni, aki téged ide megválasztott!...

— Gyere ugyan már, megmondtam!

— Nem megyek! — felelte nyugodtan a parancsnok. A nép megmondta nekem, hogy ne avatkozzam bele az ügyébe.

— De hát ki itt a gazda? — kiáltotta Gyuró.

— A nép! — felelte a milícia parancsnoka.

Közben a parasztok elözönlötték a szobát és száz százalékosan uralták a helyzetet. Gyurót páni rettegés fogta el.

— Emberek, az isten szerelmére, hisz ez hivatal! — dobta oda utolsó aduját. S arra gondolt, hogy a parasztok majd csak megjuhászodnak. Ők azonban süketek maradtak erre a bürokrata közbekiáltásra.

— Igen! Hivatal! — morogta egy nagybajuszú paraszt, és belekapott a nyitott tintatartóba. Erre egy másik egészen nyugodtan leszakított a gyógynövények gyűjtéséről szóló felhívás papírjából egy darabot és cigarettát sodort belőle.

— De hisz emberek tudjátok, hogy a járási népi bizottság tagja előtt álltok?! — rikkantottà Gyuró.

— El vagy csapva! — mormolták a parasztok a ködmönök és gúnyák alól. Egy nagybajuszú nihilista hajlamú paraszt tréfásan ajánlotta, markában szorongatva fütykösét:

— Mi lenne, ha egy kicsit kezelésbe vennénk? Hisz egy munkanapot vesztegettünk el miatta!

— Ugyan már, hát mire való ez? — emberek, az isten szerelmére — sápítozott Gyuró.

— Arra, mert... Hm, hogy is mondják csak, Micsane, te tudós ember vagy!

— Dirokrata! — mondotta ünnepélyesen Micsane, a varázsszavak tudója.

— Talán bürokrata! — helyesbítette Gyuró.

— Így is lehet, Gyurekám, ha akarod, akkor akár pirokrata is lehet a neved — mondotta a nagybajuszú békés hangon. Most pedig takarodj innen!

— De emberek, hova, merre? — döbbent meg Gyuró, azaz Gyurekán.

— Haza! Ragadd meg ismét az eke szarvát, hogy megint ember váljék belőled! Sajnálnánk, ha népellenes elemmé válnál — mondotta ki az ítéletet a nagybajuszú.

Gyuró a parasztok tömegétől körülvéve, megadóan tért vissza falujába. A parasztok egytől-egyig jókedvűek voltak, csak a nagybotos háborgott tovább.

— Miért nem adtunk neki valamicske útravalót?!

— S mi lesz, ha holnap te is a járási népi bizottság tagja leszel? — kérdezte tőle valaki.

— Igazad van, jól mondod, verés nélkül is el lehet intézni! — nyugodott bele a dalia és elhajította botját.

Fordította: Tornyosi Péter

MAI JUGOSZLÁV KÖLTŐK

MILOS CRUJANSKI

Mese

Az emlék bolygó fényén már csak
kristály-tisztasága
csillan, és szép haja lágyan —
s mint mellén a selymek tánca —
oly meleg tüzekkel.

Ó, a melle halmán hajnali akácfa
illata kelt . . .

Csak azért érzem újból, mert hallgat a kert,
és bennem
is durúzsol lehúnyt-szemű csendem . . .

Ha virággal újul az akácok sora:
— talán az illat ittmarasztal . . .?

Halkan a csend válasza lebben:
— elmész, és nevét már nem viszed magaddal
soha, soha . . .

JOVAN NYESHOVICS

Hó alatt

Hegyek fölébe
tornyosul a hó:
s a tornyokat mindig várja az ég . . .

Ami még
szívemben meleg, puha-jó:
— szemének fénye,
lágy muzsikaszó —
percek pelyhei lepik be szépen . . .

Hegyek fölébe
tornyosul a hó:
alatta virág, szín, melegség . . .

Ami még
szívemben meleg, puha-jó:
— csönd az a mélyben, tornya a hó . . .

ALOJZ MAJETICS

Sírva született a nap

Korán keltem ma: fáradt szemembe
még a hajnali bágyadt madarak
néztek... Oly hirtelen
jött az autó... S fájdalmát egy kutya
háromszor sírta
el az égnek.

(Nagyfalusi Tibor fordításai)

MAGYAR V. LÁSZLÓ VERSEI

Nyári délután

A mérges nap megállt a száraz égen
— az ég: fordított, kék üvegkehely —
forró sugár vakít a néma kéken
s enyhítőn még a szellő sem lehel.

Rezgő testét a sarkon pára nyújtja
és úgy tűnik: ha majd lemegy a nap,
izzik tovább a macskaköves utca
s a heves színek világítanak.

Elindulok, a hőség meg nem állít,
— hisz a szívemet tükrözi a táj...
poros cipőben ballagok a gátig,
s nézem, mint telik színig az uszály.

A mozdulatlan levegő is perzsel.
A Tiszaparton éget a homok,
s mégis — dacolva tomboló meleggel —
egy-két sovány, de szívós fa topog.

A sárga parton lomha árnyék ballag,
ladikon ring az álmos csobbanás
és ott, ahol vizet merít a hajlat
hálót javítgat két öreg halász.

A szám szélén az izzadtságom íze.
Fejem fölött a nyári nap megállt,
de gyöngyöző, friss hang csobog, hűsítve:
kacagás cseng a langyos vízen át!

Hajnalig

A mindenség ékszerei
összecsendülnek, mikor moccan az éj,
s csilingelnek az aranytestű csillagok.
Az éjszakát lesem,
sötét zugokból,
figyelmesen.

Koppanások fedik az utat,
párok sietnek haza,
elhaló lépteik
játékosan összesimulnak.
Utánuk ragyog, sokáig bámul a hold
s puha felhők rongyos szőnyegén
egyszer csak halkan elgurul, —
hogy mire ideér
a hosszúléptű felnőttekkel,
iskolába siető kisgyerekekkel,
sírással, nevetéssel fésülködő
reggel:
másnak ragyogjon, másutt
vigyázza az álmok fordulását
— mint ahogy tenném én is: szépen,
mindentudó mosollyal nézném
a hangyaboly világot
s gömbölyödnék, lássák
hol vagyok,
honnan reszket a fény oly szívesen,
de mégis keményen
markolva settengő árnyak torkát,
míg az alvók pilláján
szelíden rezzen
a nyugalom —
füves felhőkön,
puha mezőn poroszkál a hold
és megmozdul a szívemben valami
— fordulnak a csengő csillagok.

Felémnyúl az utca, hogy kérges tenyerébe fogjon
— mint gyermekkoromban arcomat anyám —
s én a szemébe nézek, mit akar?
Kérdez talán?
Imbolygó részeg dalol,
fel-felhorkan egy távoli mozdony.
Nem szólt az utca, nem történt semmi,
a csillagcsengést sem hallotta senki,
de tudom,
valahol
vének álmatlan panaszát
nyöszörgi az ágy, —
élet fogan
szeretők úi csókra feszülő mozdulásában, —
s az asztalokon ébresztőórák
tipegnek
a törékeny percek felé.

... A távolságban elveszett a hold.
Aki korán akar kelni: most nézi meg az órát hunyorogva
s megfordul, szunnyad még kicsit.
Nagyszemű fejek a gyárak
s bennük,
mint fáradt gondolatok,
emberek —
s pihent karokkal felkészül már a váltás, —
A tanyák fiai
hangos szóval riasztják az udvart
— sok a dolog.
Asszonyuk zsúfolt
kosarakkal gondol a piacra,
mely nemsokára
kibomlik az utca derekára nőtt tér
fekete batyujából. —
S én csak lesem a múló éjszakát,
összegyűjtöm,
ismerem a kamasz-lányt is,
aki álmai pihés vánkosán
szerelmes titkait szövi
— rég felszáradt
a párnára hullt gyöngypatak —
arca parazsán
mosolyvirág nyit.
— s mintha látnám a férfit, aki
fogcsikorgatva
emeli izzasztó álmait.

A hangok, mint kezes madarak
kísérnek,
vállamra szállnak,
kabátomba törli arcát a szél,
szememre ráragadtak
a fények,
zsebembe lapul a fojtó szagot párolgó pinceablak,
tnyeremen sínek vonalai,
huzalok
keresztezik egymást,
hajamba lombosodik a fák némasága, —
homlokom mögött forr, amit
éreztem, láttam:
a sötétbe süppedő tarkaság,
örömök,
tragédiák,
boldogságok,
álmok
összekuszált szövevénye,
s onnan gombolyodik le a nappal,
világosabb, de sokrétű,
ezerágú emberfonalakkal.
Nyújtózik már a város,
hosszú, álmos mozdulattal,
s kibontott, szőke hajjal,
felhődunnákon
mozdul az égen a hajnal.

FENÁKEL JUDIT

Szakítás

— Itthon vagyunk — Magda megállt a négyemeletes ház előtt, és szembefordult a fiúval.

— Hát akkor . . . — és a kezét nyújtotta. Nem nézett a szemébe, csak a gallérjáig jutott el a tekintete, ott beleakadt a kikopott szőrme gubancaiba.

— Köszönöm, hogy elkísért.

Szabad kezével kapupénz után keresgélt, az aprópénz összecsörrent zsebében. Körülöttük piszkosszürke volt a levegő, az éjszaka most találkozott a nappallal.

— Nagyon haragszik ránk?

— Nem, dehogy. Nincs is jogom hozzá.

A fiú fáradtan ejtette a szavakat, minden hangsúly nélkül, és nem lehetett tudni, mire gondol közben.

— Kiábrándult belőlem? — kérdezett tovább Magda, mert nem akart ezzel a felemás búcsúval válni el tőle.

— Egy kicsit.

— Pedig . . . nem akartam kiábrándítani. Azért jobb lett volna, ha nem jön el.

— Igen, most már én is bánom. Vagy talán . . . — fázósan behúzódott kabátgallérjába.

— Fáradt vagyok.

— Az ital?

— Nagyon keveset ittam. Lehet, hogy ez volt a baj. De maguk között, ne haragudjon Magda, még inni sem tudok.

A lány megrázta a fejét. Hosszú haja kócosan hullott szét a vállán, meg sem fésülködött, mielőtt a sapkát feltette.

— Nem haragszom Tamás. Menjen csak haza. És igaza van, jobb így. Jobb, hogy hamarabb kiábrándult. — Elfordult, és megnyomta a csengő gombját. A lépcsőházban kigyulladt a pókhálós körte, sárga világa bágyadtan oszlott szét a bejárat üregében. A házmester hájas csoszogása hallatszott, s felesége pongyolájába burkolt kövér alakja megjelent a folyosó végén.

— Viszontlátásra — intett hátra Magda, mielőtt belépett a kapun.

»Milyen hamar elengedte a kezem« gondolta, amíg forintját belecsúsztatta a házmester tenyerébe. Sosem gondolta volna, hogy ilyesmit észrevesz, hiszen Kádár Tamás csendes, tiszteletteljes hódolata olyan keveset jelentett számára. Eltűrte, hogy az üdvözléseknél és búcsúknál kicsit tovább tartsa tenyerében a kezét, s hogy közben ráfelejtkezzen egy hosszú, rajongó pillantásban. Ennyi az egész, amihez Tamásnak joga volt belőle, hacsak azt a sok apró szolgálatot, amit szinte észrevétlenül teljesített körülötte, nem számította a jogköréhez. Lám, most is milyen természetesnek vette, hogy hazakíséri. Hiszen Gyuri . . . Rosszul esik, hogy el kell veszítenie a barátságát. Olyan kevés az őszinte ember. »Részeg vagyok — símított végig a homlokán — olyankor szoktam így érzékenykedni.«

Fejében rendetlen, badar gondolatok kergetőztek össze-vissza. A gyomra émelygett, s ahogy kabátja szétnyílt a térdénél, orrába csapott a ruhájára ömlött rum erős szaga.

A konyhában az asztalra készítve várta a vacsorája: krumplifőzelék fasírthússal. Undorodva nézett az ételre, egy falatot sem tudott volna lenyelni. Vizet ivott, sok vizet, mintha egész bensejéből ki akarta volna mosni ezt az éjszakát.

Csak lehajtott fejjel járhatott a konyhában, a kötélre terített ruhákról így is minduntalan arcába csöppent a víz. Az anyja mosott az éjszaka, biztosan megint éjfél után feküdt le.

Még egy pohár és még egy. Hangosan kortyolta a hideg vizet, hogy visszaszoritsa vele fel-feltörő hányingerét. Rettenetes volt ez a zúgás is a fejében. Szeme előtt homályos foltokban jelentek meg a tárgyak, mintha nagyon erős szemüvegen keresztül nézte volna őket. Minden bizonytalanul himbálózott körülötte; maga is meg-meginogva kóválygott a bútorok között.

— Részeg vagyok, rettenetes részeg — állapította meg újra és újra, s úgy undorodott magától, ahogyan józan perceiben sohasem tudott. A rum keserű utóize összesűrűsödött a szájában, s eszébe idézte az elmúlt órák egy-egy képét.

A fehér abrosz élesen vált ki a pohárerdőből. Bizonytalan kezekből asztalra csöppent a likőr, s színes foltokkal pettyezte a terítőt. Rúzsnyomos villák csörögve hulltak a tányérokba, melyeken elmaszatolódott a megolvadt krém. A lemezjátszón ugyanaz a rumba csörtetett már félórája. Két pár nekivadultan keringett, mint egy benszülött vallási szertartás résztvevői. Klári, száján elmázolt festékkel jött ki a szomszéd szobából. Mindenki nevetett és össze-vissza kiáltozott. Laci unott, közönyös arccal bámult át partnernője felett. Kocsonyás tekintete hirtelen belekapaszkodott nyúlós csápjaival. Ő az asztalnál állt, rumot töltött, s érezte, hogy körülfolyja az idegen fiú idegen vágya.

Kenéz Miska vicceket mesélt, a lányok visítva nevettek. — Ne vacakolj! sikított valaki. Klára elnyújtott lábbal végighevert a diványon. Gyuri hangosan felcsuklott, s szájára szorított kézzel kirohant a szobából. A fürdőszobából behallatszott fojtott nyögése. — Szaladj utána Magduci — vihogta Maja. — Fuj, undorító! — Klára megrázkódott, hátát mutatta a társaságnak. Gyuri sápadtan és remegő térddel imbolygott elő, bántó csönd fogadta, s merev, részeg pillantások. Ő elfordult, szégyelte, hogy elpirult.

Csak Kádár Tamás ült egyenes háttal a cserépkályha mellett — vastag cigarettafüst választotta el a többiektől, és még valami, de Magda hiába gondolkozik, nem érti, mi húz olyan mély sáncot Tamás és Gyuri közé.

— Istenem, minek jött ez ide? — jut eszébe hirtelen, de aztán: Ugyan mi köze hozzá. Ha eljött, hát eljött. Ő hívta. Valami kisördög sugallta neki, hogy idehívja. Hiszen tudhatta, hogy ez lesz belőle. Mindig így szokott lenni. Kezdődik illedelmes józanságban, kölcsönös tapintatoskodással egymást iránt, mintha este hét órakor nem éppen úgy tudnák, mint hajnali háromkor, hogy ő még Gyuri, Klári és Laci és a többiek is...

— Elég volt! — rázta le magáról a kellemetlen emlékeket. Törvényévé tette, hogy semmin sem szabad rágódnia, töprengenie, mindent úgy kell elfogadnia, ahogy a véletlentől adódik.

Levette cipőjét, nehogy nyikorgása behallatszon az apja szobájába. Mostanában nagyon éberen alszik, mint az öregedő emberek általában.

De ahogy kilépett az előszobába, az ajtó résén fénysáv vetődött a padlóra. Megtorpant, és rábámult a fénycsíkra. — Még csak ez hiányzott — mormogta dühösen. — Engem vár. — Mélyet lélekzet, erőt gyűjtött a veszekedésre, amitől úgy irtózott már, s amibe mind gyakrabban sodródott bele. Az utóbbi idő-

ben az apja szinte a férfi féltékenységével vigyázott lánya erényeire, szimatolt, kémkedett utána, s minden kimaradás után hangos botrányt rendezett.

Most öt óra is elmúlt, s ő éjfélre ígérte, hogy hazajön. Előre tudta ugyan, hogy abból nem lesz semmi, de valamit csak mondani kellett itthon, meg aztán úgy gondolta, éjfélig mindenki elalszik és nem derül ki ez a kis hazugság, amire nem most kényszerült először, s már rég nem terhelte a lelkiismeretét. Az apja így sem akarta elengedni, hiszen vizsgaidőszak van, holnap kollokvál... Végül az anyja sietett segítségére, hogy: »szegény gyerek, hadd szórakozzék egy kicsit!«

De úgy látszik, az apjának ma megint rossz éjszakája volt, mind gyakrabban fordult ez elő az utolsó három esztendőben, amióta a szerencse meg a fiatalsága veszedelmesen távolodtak tőle, s ő fokozatosan »lecsúszott emberré« süllyedt.

Mégsem lehet itt állni a végtelenségig — határozta el magát végre, és lenyomta szobája kilincsét.

A két szobát elválasztó ajtót nyitva találta. Nem lepődött meg, hogy az apja kiengedte szobájából a meleget, amit máskor hosszabb ajtónyitástól is féltett.

Nagyon fontos lehetett apja számára ez a leleplezés, s az ébrenlét kényszerű óráiban fokozódó dühvel készítette elő. Nagy jelenetet akart, mégegyszer utoljára a tekintélye megóvása érdekében, s hogy maga előtt is bebizonyítsa, mennyi energia, tetterő lakik még benne. Persze a lánya miatt is, aki egészen kisiklott a kezéből, s talán meg is veti őt. Most ezt is meg akarta bosszulni rajta, hadd érezze az apja hatalmát és erejét. Az elkényeztetett férfi és szerencsés ember hiúsága nem hagyta el, sőt megkétszereződött benne, mióta a nők nem fáradoztak hódításán, s az irodában nem rettegtek tőle a beosztottak.

Magda gyorsan visszadugta lábát cipőjébe, most már úgyis mindegy, legalább ne lássa az apja, hogy tartott tőle.

Előrejött a szobában, egészen a nyitott ajtóig. Nem érdemes nyújtani a várakozás perceit, jobb, ha előbb túlesnek rajta.

Az apja az olvasólámpa fénykörében könyvet tartott maga előtt, de Magda jól tudta, hogy nem olvas, szemüvegét is lefelejtette a szeméről.

Így szemüveg nélkül vaksi, rövidlátó szemével még öregebbnek látszott. Magda nagy kedvet érzett, hogy így köszöntsön rá: — Jóreggelt, boldogult főkönyvelő úr. Tessék, lehet leltározni! — mert az apja olyan szigorú arccal nézett az olvasatlan lapokra, mintha a főkönyvet nézné, amelyben megint sok hibát ejtett az ijedt kis könyvelő... — Csakhogy én nem vagyok a beosztottja.

Kihúzta derekát. Sápadt arcáról, karikás szeméből gőg áradt, s a férfinek bentakadt a szava egy pillanatra. De aztán még dühösebb lett. »Megmutatni, csak megmutatni« — dobogott benne, és fojtott hangon megszólalt:

— Hol voltál?

Magda vállat vont. — Hiszen tudod, nem?

— Nem tudom — csapta le a könyvet az apja.

— Megmondtam az este.

Úgy, az este — a keze remegett, mikor szemüvegéért nyúlt. — De én most kérdeztem — és újra csattant a hangja.

— Ne kiabálj velem!

— Ne kiabáljak? Hát ki vagy te, hogy rendreutasítsz engem, mi? Ki vagy te? Majd te szabod meg, hogy mikor kiabáljak?

— Pszt, csendesebben, anyuék felébrednek — csitította Magda. Csak arra törekedett, hogy minél rövidebbre fogja az apja kitörését. Térde remegett a fáradtságtól, szeretett volna már ágyban lenni, hiszen úgyse aludhat többet egy vagy két óránál. Holnap kollokvium, s még a jegyzetet is alig látta. Az apja most megpróbált higgadtan beszélni, tudta, hogy így hatásosabb.

— Úgy emlékszem, éjfélkor itthon kellett volna lenned, ha nem tévedek?

— Nem tévedsz.

— És hol csavarogtál egész éjszaka?

— Nem csavarogtam.

— Hazudsz! — Úgy vágott a hangja, mint az ostor, és elevenbe talált. Tudta, hogy ez a szó kihozza a sodrából Magdát. Idegesítette a nyugalma, csomóként ült a dühén, s nem engedte szabadon előtörni. Azt akarta, hogy kiabáljon a lánya, meggondolatlanságokat vagdosson a fejéhez, sírjon. Kegyetlen vágyat érzett, hogy gyötörje, bántsa, hogy lássa kínlódását, és tudja, hogy miatta, az apja miatt szenved.

Magda fehér arcán kigyulladtak a kis piros foltok, az indulat jelzőlámpásai, s most már ő is kiabált, elfelejtkezve az anyjáról, aki fáradtan ébredt éles szóváltásukra.

— Hát ha hazudnék is — kiabálta gondolkozás nélkül —ha hazudnék is, tőled tanultam volna!

— Az apáddal beszélsz — ugrott fel a férfi — nem a komáddal! Azt kérdeztem, hol töltötted az éjszakát? Jogom van számon kérni, az apád vagyok!

A belső szoba ajtaja csendesen kinyílt. Egy ijedt, fonnyadt kis arc fénylett elő a vastag krémréteg alól. Tekintete rémülten ugrándozott a férje meg a lánya között.

— Az istenért, mi történt?

— Semmi. Feküdj vissza — intette le a férje, de aztán mégis felé fordulva mondta:

— Lányod őnagysága most méltóztatott haza jönni. De majd én megtanítom tisztességes viselkedésre. — Ökle rádobbant az asztalra, melyen a hamutálcák zörgő táncba kezdtek, az egyik kifordult szájjal koppant a padlón. — Maj megtanítom, hogy amíg az én házamban van...

— Az asszony mostmár egész testével a szobába lépett, s sietve becsukta maga mögött az ajtót.

— Csss Béla, ne veszítsd el a fejed! Késő van már, a szomszédok és Mária is...

— A szentségit neki! Itt mindenki engem egreciroztat? Ne a szomszédok érdekeljenek most téged! A lányod érdekeljen, a ringyó lányod, a nevelésed!

— A nevelésem? — Szegény asszony döbbenten húzódott hátra. Megszokta már az ura természetét, örökös szemrehányásait, s azt is megtanulta, legjobb, ha nem válaszol rájuk. »Magda most dühös lesz, kiabálni fog, Béla nekirohan a székkel, aztán jön a szívgörcs, ó, hogy unom már, hogy unom« — gondolta, s az ajtóhoz támaszkodva várta az ismert folytatást. Mindjárt fél hat és alig aludt valamit. Két óráig mosott, most meg ez a cirkusz...

Meglepődve nézett a lányára, amikor az kiáltozás helyett szinte suttogó hangon szólalt meg:

— Jól van így. Már régóta vártam ezt. Igen, nagyon jól van. Úgy is tudom, hogy nem először gondolsz erre, most legalább kiszaladt a szádon. Ideje is, hogy erről beszéljünk.

Sásdi Béla is megütközve bámult a lányára. Ő is azt várta, amit a felesége: kiabálást, sírást, ajtócsapkodást. Erre már megvoltak a kialakult harci eszközei. De az a nyugodttá tompított hang, ezek a meggondolt szavak fegyvertelenül találták.

Magda maga is csodálkozott a nyugalmán. Hiszen igaz, sokszor eltervezte, hogy így, ilyen férfimódra áll szembe az apjával, de eddig soha nem került rá sor, mert amikor az apja csapkodni kezdett, hálátlanságot és szülői hatalmat emlegetett, belőle szinte hisztériás rohamot váltott ki elvakultsága, igazságtalan rágalmai. De most... túlságosan fáradt és kiábrándult volt ahhoz, hogy az apja színpadias kitörése mélyen és igazán felháborítsa. Már-már ugyan elvesztette a fejét, de ahogy saját felcsattanó hangját meghallotta, egyszerre szégyenkezni kezdett. Olyan nevetséges és olyan ízléstelen volt ez az egész.

Ebben a kérlelhetetlen reggeli kijózanodásban minden tisztán és élesen világosodott meg előtte. A téli nap átjárta hideg fényével a szobát, s hirtelen észrevette, hogy a bútorok porosak, a székek kárpitja feslett, rugóik meglazultan lógnak, s hogy ebben a szobában, amely este még kényelmes, modern polgári lakásnak tetszett a szemében, minden olyan megkopott, elhasznált. És benne az anyja meggyötört, hervadt arcával, kiázott kezével, s az apja kikerekedett pocakjával, a rongyos könyökű házikabátban... Ők is kopottak és elhasználtak, mint a bútorok.

Eközben az apja is felocsúdott ámulatából.

— Micsoda hangon beszélsz te velem? Felelősségre akarsz vonni?

— Milyen nevetséges, milyen komikus lenne ez, ha nem lenne mégis olyan borzasztó — hajtogatta magában Magda. Hát már a hangomból érzi a felelősségrevonást? Ezért a sok kiabálás, veszekedés, botrány, hogy megelőzzön, nehogy én beszéljek előbb, nehogy én vádoljak? — Ezekben a percekben hullott le az apja annak a magaslatnak legalsó lépcsőjéről, amelyre kislánykori elképzelései állították. Úgy nézett rá, mint egy idegenre. Legszívesebben szó nélkül kiment volna a szobából. Mit beszéljen ő ezzel a férfivel, mi dolga vele?

— Ne félj — mondta — nem vonlak felelősségre. Nem akarok tőled semmit.

— Mi az már megint? — nyílt újra a belső szoba ajtaja. Sásdiné feje felett, egy másik asszony arca jelent meg. Gyűrötten az átforgolódott éjszakától, hiszen már régóta hallgatta falhoz tapasztott füllel Béla nyögését, sóhajtozását, aztán a kiabálást, csapkodást. Azt is észrevette, amikor Sásdiné lábujjhegyen kisietett a szobából, egy pillanatra megállt az ágyánál, megkönnyebbülten sóhajtott, hogy alva találta, úgy szégyelte előtte a családi perpatvaraikat, amelyeknek közvetve vagy közvetlenül ő, Mária volt az okozója.

Mindnyájan felé fordultak. Sásdiné ijedt szégyenkezéssel, az ura zavartan, Magda a ráébredés csodálkozásával. Mert a hideg reggeli nap Mária arcába is bevilágított, a petyhüdt arc gyülekező ráncai közé.

— Hát ilyen ez az asszony? — kérdezte magától — ilyen fakó és öreg? Ez keserítette meg az életüket nyolc éven keresztül? Pedig szép volt még, amikor idejött. Mikor idejött, magabiztosan magasra tartott fejjel, mint a királynő, aki jogos birodalmába lép. Úgy is élt közöttük uralkodói méltóságban, az apja sze-

relmének védelme alatt. Az anyja csak csendesen bólintott, mikor az ura bemutatta.

— Mária ideköltözik hozzánk, amíg nem kap lakást. Nekünk úgyis három szobánk van, kényelmesen elférünk. — És halvány mentegetőzésnek a lánya előtt, hozzátette: — Ennyivel tartozik az ember egy régi barátjának, — mert Mária egykori iskolatársának özvegye volt. És nyolc éven keresztül rótta barátja iránti tartozását. Most már talán meghalni is így fognak hármasban. Mit is tehetnének ennyi idő után, mikor életerejüket felmorzsolták a fojtott gyűlölködések, alattomos kis veszekedések őrlőjében. Hiszen ezekben az években Máriát is kifacsarta az apja, mint az anyját és őt. Mindnyájan szótlanul álltak, és meredten nézték egymást. Mit akarnak egymástól még?

— Finálé — nézett körül Magda gúnyos pillantással. — A színmű harmadik felvonásának zárójelenete. A szereplők megöregedtek.

A csend megállt közöttük a levegőben, megkövesedett, jéggé dermedt. És mindnyájan érezték, hogy nincs mit mondaniok egymásnak. Már veszekedni sincs miért. Mária szólalt meg először. Órájára pillantott, s ijedten kiáltotta:

— Te, jó isten, hat óra elmúlt! — s szaladt kapkodva a fürdőszobába. Sásdiné is ijedten szedelőzködött. Neki még reggelit is kellett készítenie a többieknek.

— Még beszélünk erről — indult az ura is. A cipőkanalat kereste, kirángatta a fiókokat és dühösen káromkodott. — Hogy az a... Semmit sem tudtok a helyére tenni. — Mindegy most már, anélkül kezdte húzni a cipőjét. Sietni kellett, mióta új munkahelyén dolgozott, nem sétálhatott be kilenc órakor. Itt bizony ő is izgatottan pillantott a főkönyvelő ajtaja felé, ha néhány perccel később érkezett. És ő is megtanulta a különböző kifogásokat a villamosról, meg a rosszul járó óráról, amiket úgy üldözött »nagyfiú« korában.

Magda ott állt még néhány percig, és nézte készülődésüket. Aztán átment szobájába, ahol gyűretlen takarójával várta az ágya. Körülötte még az esti rendetlenség, ahogy széthagyta a holmiját, mikor elment. Az íróasztalán nagy halom jegyzet össze-vissza dobálva. Itt kell valahol lennie a nyelvészetnek is, közöttük.

Már cseppet sem érezte magát részegnek, a gyomra sem kóválygott, s a fejében megszűnt a zakatolás. Csak a fáradtság maradt meg az éjszakából, bénító, leterítő fáradtság. Egyetlen kívánság élt most benne: aludni. Aludni sokáig, az idők végtelenségéig, álmatlanul, mélyen. Előtte állt az ágya, a testéhez szoktatott sárga paplannal, a begyűrt sarkú párnával, szinte már érezte dereka alatt a bemélyedést, amit az ő teste vájt a matracokban a hosszú évek alatt.

— Fel is kell ébredni — gondolta hirtelen. — Kezébe kell vennie a jegyzetet és tanulni szünet nélkül holnap reggelig. — Délután majd hazajön az anyja, aztán az apja Máriával. Benéznek hozzá — mi újság? — kérdezik, majd, mintha semmi se történt volna. Az anyja veszekszik, mert rendetlen a szoba, és takarítani kezd. Az apja a kályha mellé ül, felpöckolja a lábát, újságot olvas, a feljebbvalóit szidja. Mária mellé telepszik, szórakozottan turkál a hajában és mindent helyesel. Aztán este felé cseng a telefon. »Szervusz Magduci — ásít bele Gyuri. — Hát egy kicsit eláztunk az éjszaka mi? Remélem, nem szemtelenkedett veled az a Kádár? Good bye, megyek aludni« —, s belecsókol a telefonba. Magda megrázta a fejét.

— Nem, ezt nem — mondta hangosan. — Ez már nem mehet így tovább! — Tamás jutott eszébe, Kádár Tamás. »Ha valami baj van Magda, Szvetanay utca tizenöt.« Ezt nagyon rég mondta, vagy másfél évvel ezelőtt, amikor egy őszinteségi rohamában kidobálta előtte minden szennyesüket.

Leemelte a poros bőröndöt a szekrény tetejéről. Előbb lassan, aztán már lázas sietséggel hajigálta bele a ruháit, könyveit, füzeteit vegyesen. Azt hitte, sohasem lesz bátorsága elmenni innen. Hiszen már annyiszor akart. De a szülei tespedtsége őt is fogva tartotta. Itt minden a megalkuvás levegőjét lehelte, itt csak lázongani lehetett, de ha tenni kellett, rémülten meghátráltak.

Kapkodva cédulát írt az anyjának, csak ennyi volt rajta: »Anyukám, ne várjatok vacsorára, nem jövök haza. A többi holmiért majd jelentkezem, ahogy lakást találok. Csókollak, Magda.«

Észre sem vette, milyen kegyetlen ez a kis értesítés.

Nem, most nem gondolt senkire, csak sajátmagára, csak arra, hogy minél előbb elmenjen innen. Mikor az utcára ért, fellélegezve szívta be a hideget.

— Nem is olyan nagy dolog — mormogta, és nem nézett vissza a házra, nem kereste meg szemével az ablakukat.

PETROVÁCZ ISTVÁN VERSEI

Fiatalság

Ó, gyermekévek, nagyképű kamaszkor!
Az ifjú tizenötesztendős fővel
nagy embereket választ példaképül,
s titokban arról álmodik, a késő
utókor példaképnek őt tekinti.
Naplót s regényt ír, hadvezérnek készül,
ha díszszemlét lát, s színésznek, ha este
a színházból egy áriát fütyölve
dagadó mellel hazafelé ballag.
Töpreng, kalandos álmokat sző éjjel,
és nappal tétovázik, bolyong merengőn.
Roppant ügyesnek érzi önmagát, bár
ügyetlenül borogat, feldönt mindent.
Határozott, s merész, ha egyedül van,
s zavart, pirul, ha rátekint egy pajkos
leányszem. Néha már felbúg szívében
a szerelemvágy tücsök-cirpelése,
de még jobban szereti önmagát, mint
hogy másokat szeressen, s őt szeressék.

.... Hány téli éjen álmodoztam én is
kalandos tettek nagy diadaláról,
s beírtam naplóm első oldalára
tizenhétéves fővel, nem szerényen:
Ha életem ma elkezdhetném újra,
nem élnék másképp, mint hogy eddig éltem.

Pirulnom kellene, ha nem az éjfél
terítené reánk sötét kabátját.

Magam vagyok fent. Hallgatom az alvók
ütemes szuszogását, és szívemben
valami nagy-nagy űr kinyújtja csápját,
hogy mélyre rántson. Mért e kínos érzés,
miért ez ébredés, mely bánt kegyetlen,
hogy engem nem szeretnek úgy Mások,
ahogy én vágyom a szeretetükre,
és nem tudom szeretni én sem őket
olyan nagyon, ahogy szeretni vágytam?

Szeretni! Higgadt, érett férfiévek
legszebb jutalma, — vagy tragédiája.
Mikor már nem kell szűkös önszerelmünk,
a szív a Más szeretetére vágyik,
és életcélja: azt kiérdemelni.

Csak töprengem: Hol is hibáztam én el?
Hisz én az Embert oly nagyon szerettem!
S ma mért veszem zokon, hogy vézna egyek
szívében nincs megértés, tűz irántam?
Szeretni — kit? Ki és miért szeressen?
Kulcsát e nagy talánynak hol találom?

... Napok peregnek, mint a homokóra
pici résén keresztül a szemecskék,
és mind vastagabb rétegben rakódik
le szívemben a vágy: ha csak egy részét
az életemnek újrakezdhetném most!

Levelek

Levelezünk, mint régen,
amikor eljöttek a nagy vakációk,
s az egymástól távolodó vonatok kerekeinek
monoton zúgása csatázott
szívünkben a Másik hangjának
simogató kacagásával,
amikor a szőke mezők
s a kéktükrű patakok színe egybefolyt
hajad barnájával s szemed feketéjével,
s amikor a régi barátok csapata
nem pótolta bennem a Te hiányod...

Levelezünk, mint régen...
Kék, fehér, sárga borítékok, —
hozzátok a távoli kedves
érzéseit, gondjait, lényét,
s belém oltódtok,
mint a rádióaktív anyag,
hogy én is Őt sugározzam,
hogy érezzem, amit Ő érez...

Ülök a világmindenség közepén,
egy zizegő akácerdőben,
s a leveleid olvasom.
Alattam a hülő föld didergése,
felettem a kelő nap sugarainak
vibráló remegése.

Alattam, fölöttem, köröttem
az élő, lebegő, remegő anyag,
a végtelenül gyors sugárzás, —
csak én élek lassan, elkésve,
ma tudom csak meg, amit
tegnapelőtt tudott a Kedves...

Ó, Ti szelíd és bölcs férfiak,
kiknek szavára hallgat az atom,
Ti segítsetek most,
parancsoljatok a fénynél gyorsabban
száguldó anyagnak, a sugaraknak,
hogy ne csak a színt s a hangot
vegyék gyors szárnyaikra,
de a szívnek dobogását is,
hadd érezzem én is most, amit
most érez a Kedves.

FINÁLY OLGA VERSEI

Nyári éj

Hallgat a kert. Csak a fák susogó, mély árnykara nő meg,
Lábad alatt fut a gyep, mint hűs, suhogó, puha szőnyeg,
Fűzek csendje alól
Békák kórusa szól.

Messze Kelet peremén halaványan kél fel a vén Hold,
Várja a csillaggal kirakott sokezerszemű égbolt,
Lombok sátrainál
Fénye a fákra szitál.

Fürdik a fényben a tó, a fehér fűzfák, meg a pázsit,
Csöpp Jánosbogarak hátán csodalámpa parázslik,
Szárnyak halk nesze kél,
Surran a vak denevér.

Álmukat őrzik a fák, erdők, fészkekben a drága
Kismadarak, meg a kert s a mezők valamennyi virága,
S mindre a végtelenül
Boldog béke terül.

Nocturno

Csillag hunyja szemét,
teste a mélybe zuhan —
lombok lágy nesze lép
lomhán, halkszavúan —
álmomban tefeléd
ívelt minden utam.

Zsong a sötét tópart,
szél fut a füzesen át —
csöppnyi, szorongó zajt
kelt a tücsökszerenád —
kertem felsóhajt,
emlékezve terád.

Még ma tiéd

Még ma tiéd, ha nevet, s a tiéd, ha a könnye kicsordul.
Még ma csak egy szavadért bárhova menne veled.
Édes öröm neki még, ha te jössz és hallja a hangod,
Boldogság, ragyogás minden perce veled.
Még ma a térdeden ül, csókodra a csókja a válasz,
Két kicsi karjával forrón, lágyan ölel.
Még ma mesélhetnél neki, hidd el, szomjasan inná
Ajkadról a mesék sok fura fordulatát.
Még ma mesélne neked pajtásokról s a csatákról,
Mint verekedtek imént, s hogy ki futott, ki a hős.
Ámde feleslegesek pajtások, s mind, ami játék,
Hogyha te menni akarsz, inkább menne veled.
Még ma a mindene vagy. Tudsz mindent és a hatalmad
Korlátlan hatalom, férfieröd az erő.

Még ma tiéd. De talán holnap, mire újra felébred,
Szórakozottabb lesz, szép szeme másra figyel.
Más színeket, mélyebb értelmet kapnak a dolgok,
Nőnek a pajtások, hívogatóbb a szavuk.
Nőnek a fák, a mezők tágas térsége kibomlik,
Nyílik a tarka virág, tágul, nő a világ.
Vígmosolyú lányok jönnek, suttogva beszélnek,
Szoknyájuk szélét meglibbenti a szél.
Hívnád kisfiadat, menjünk sétálni mi ketten,
S ő vonakodva felel: Dolgom van ma, apám.

Még ma a mindene vagy. S bármennyire sürget a dolgod,
Válts vele néhány szót. Légy a barátja. Vezesd.

TUNYOGI GÁBOR VERSEI:

Apróhirdetés

Nehéz nekem a fejem,
Ki cseréli el velem?
Könnyű fejet szeretnék,
Érte meg is fizetnék!

Könnyű fejet, üreset,
Kongót-bongót keresek,
Kerek legyen, mint a tök,
S nyakkendő és haj között

Nézzen is ki valahogy...
Ilyen fejet akarok!
Aki tehát cserélne,
Ajánlatát levélbe!

A pesszimista vakondok

A vakondok, hogy csendesen kinézett
Kidugta orrát vakmerőn a lyukból,
És szipogott, mert náthás volt kicsit . . .

Azt érezte, a föld, hogy porhanyó még,
Az ég fölötte most is villanó kék,
S a fák ágán, hogy dérvirág virít.

Úgy eltűnődött, hogy mit is csináljon
A szél zenéje nem tetszett fülének,
S egy hókristály a bundájára hullt,

Mélyet szippantott még a fagy szagából,
Hallotta, hogy kristályként cseng a távol.
Sóhajtott, és a földbe visszabújt . . .

Bányász szonett

A benzinlámpa sodronyketrecében
Lilás táncot jár a Halál . . .
Egy percre hunyorgatva áll,
Majd megnő, karcsún, mint a pálma délen.

Utat keresve nyúlik egyre feljebb,
Áttetsző testén vörhenyes
Szikrákból száz kis csík erez,
Amint haját kibontva táncra gerjed.

Hogy elszakadva lassanként a földtől
Kitörjön már a sodronyszabta körből
Sikongva csapkod — rab madár,

Ott künn az ég most is kéken nevetgél,
S itt börtönéből kiútat keresgél
A lilán táncoló Halál!

GYURKÓ LÁSZLÓ

Szegény Szokola Mihály

Reggel ötkor bejött az irodába, s már az ajtóban ordított:

— Lopjátok a napot, gazemberek?

Grabóc, a csirkefejű irodavezető, fel se nézett a sakktábláról.

— Ne üvölts, — mondta — nincs még munkaidő.

Szokola Mihály benyitott a szobájába, de már fordult is vissza dühödten.

— Telekes hol van?

Grabóc előretolta a bástyáját.

— Majd hétre itt lesz.

— De a fekete szentségit neki, mikor én technikus voltam, együtt keltem a nappal!

— Matt — mondta Grabóc, s felállt, nyújtózkodva. — Nem mindenki Szokola Mihály. S különben se voltál te technikus soha. Most meg írd alá a postát.

— Nem írom! Megyek ki az útra.

— Mész a fenébe! Ha holnapra nem lesz fenn az anyagkimutatás, majd kapjuk megint a dörgedelmet.

Teherautó állt meg az ablak előtt, böfögő motorral. A sofőr kiszállt, s a hűtőnek támaszkodva cigarettára gyújtott.

Szokola elvörösödött, mintha forró vízzel locsolnák.

— Te állat! — üvöltött rá az üvegen keresztül. — Mennyi benzint zabáltatsz? Veszed le a gyújtást!

— Különben tehetnek nekem egy szívességet — fordult megint Grabóchoz. — A leveleiket meg majd felhasználjuk, csak ne írják nagyon vastag papirra.

— Nekem mindegy — vonta Grabóc a keskeny vállát.

— Hát ne legyen mindegy, a fekete szentségedet! Te azért vagy itt, hogy firkálj, én meg, hogy utat építsek, érted? Na, írd alá Pityukám azt a szemetet helyettem is, jó?

— Szóval hamisítsak?

— Bánom is én, csak engem hagyj békiben. Hová megy a kocsi? — esett a belépő sofőrnek.

— Cementet viszünk.

— Nem visztek! Engem vigyél ki a telepre. Na, szevasztok! — intett, már kifelé törtetve. — Telekes jöjjön utánam, a vagonokat intézzétek el, s a postát ne feledd, Pista! Délre itt leszek.

— Barom, — mormogta Grabóc — sült paraszt! Ez egy mérnök!

— A gyújtást leveteti a sofőrrel, de ő háromtonnás kocsival furikázik! — licitált a bérelszámoló.

Grabóc felvonta a szemöldökét. A táskák ilyenkor kisimúltak a szeme alatt, s mintha megfiatalodott volna az arca.

— Ne kárálj! S ha tíztonnással megy is, keres annyit a vállalatnak, mint három más építésvezető.

— Az igaz — egyezkedett gyorsan a bérelszámoló.

— Na, látod! — mondta Grabóc. Nagyot sóhajtott aztán, s kezdte aláírni a leveleket. Előbb szálkás, könnyű betűkkel a maga nevét, majd mellé szélesen: Szokola Mihály.

Szokola Mihály közben elfeküdt a gépkocsi kabinjában kényelmesen. Ezt szerette: a teherautót; a főmérnök Skodájában a lábát se tudja kinyújtani.

A téglagyár szirénája felvisított mérgesen, s Mihály rácsapott a sofőrre:

— Gyorsabban, te!

— Azt lehet — vigyorgott a pirosfejű sofőr. — Csak a nyelvére vigyázzon!

Nemrég szerelt le, s a katonavezetők nem szívbajosak. A kilométeróra pálcikája feliramodott ötven fölé, aztán szökdécselni kezdett, mint a kecske. A műútról már leértek, s a rossz makadám dobálta a kocsit, akár a labdát.

Káromkodott Mihály, mint mindig, mikor erre járt. Mert ennek a koszos városnak is mindenre van pénze, csak az utakra nem! Bár talán jobb is — ha mind meg kellene foltozni, itt öregedne meg. S különben se szereti ő az ilyen toldozó munkát. Új utat építeni, az az élet!

Egy gödör ugratója a levegőbe hajított; majd beverte fejét a fedélbe.

— Gyorsabban? — vigyorgott a sofőr, aki biztonságosan kapaszkodott a kormánykerékbe.

— Mehet! — kacagott Mihály, hátracsapva magát az ülésen. A leeresztett ablakon át az arcát verte a szél, s a teste röpült, zuhant, együtt a kocsival.

Az új út kis dombot ölelt meg, hogy aztán egyenesen fusson a szomszéd falu felé. Nem olyan hosszú — három kilométer az egész. Harmadában már elterítve a kő, csak az aszfaltszőnyeget várja.

Voltaképp a keverőtelepre igyekezett, megnézni, mennyire haladtak a szereléssel, de a kubikosoknál nagy volt a csődület. A földből, épp a pálya közepén, rücskös szikla bújt elő. S nem is szelíd mészkő, ami a környéken honos, hanem csillagkemény bazalt. Hát ezt csodálták.

— Dinamit kell ennek — mondta épp az egyik, mikor Mihály előtt tágult a bámészkodók karéja.

— A fekete szentségit! — dühöngött Szokola Mihály. — Már a kavicsot is robbantanátok, nem? Hol egy kalapács?

Nyújtottak neki. Kezébe vette Mihály az ötkilós szerszámot, s megsuhintotta, mint a vesszőt. Rákocogtatott a kőre kétszer, hogy hallja a hangját, aztán megköpte a markát. A lábát szétvetette, s óriás teste megfeszült. Suhogott a kalapács, mázsás erővel ugrott neki a kőnek. De vissza is pattant mindjárt, mintha gumiból lenne. Újra sújtott Mihály; a kő kicsi szikrákat köpködött, de nem hasadt.

— Éket adjanak! — parancsolta ekkor, s ráförmedt egy suhancra: — Tartsd!

Az átkulcsolta újjaival az acélt, de közben a vörösödő nyakat leste, az izmok durva szalagjait, s a fenyegető kalapácsot. Egész súlyát beledobta Mihály az ütésbe, de a fiú félrefarolt riadtan, s levegőt sújtott a kalapács. Mihály előre billent; majd az arcára zuhant.

— Te! — esett a gyereknek, mikor valaki egyszerre kacagni kezdett. Nem férfinevetés volt, inkább mintha üvegpálcikákat csengetnének össze.

Fiatal lány állt az út szélén, s kacagott, hátrahajított fejjel. Csak mikor Mihály feléje fordult, nyelte vissza a vidámságát, s szökött pirosba az arca. El is indult azonnal, lesúnyt fejjel, szaporán lépkedve.

Szokola Mihály meg állt, kezében a kalapáccsal, s bámult utána. Már messze táncolt a lány, mikor nagyot ordított Mihály:

— Ferenc! Feeerenc!

A kancsal munkavezető futva jött a másik csapattól. Mihály félrevonta, hogy a kubikosok ne hallják, mit beszél.

— Azt a lányt látod-e? — kérdezte.

— Látom.

— Hát eredj utána. Érted?

Ferenc vigyorgott, nem az első ilyen kalandjuk ez, s loholt máris. Mihály meg eldobta a kalapácsot, s indult a telep felé. Azért még visszaszólt:

— Majd küldetek lőmestert a bányából.

Az ebédet már kihozta a kocsi, s az emberek szétterültek a réten, mint a gombák: itt is, ott is egy-egy kupac, mire Ferenc visszatért. A haja csillámlott a verítéktől, s hóna alatt lucskos volt az ing.

— Idesüss: — kuporodott le Mihály mellé — a neve: Kelemen Klári. Pesti nő, de itt tanít a Szúnyog utcában: Húsz éves. Na?

Mihály egy fűszálat rágcsált.

— S hogy néz ki?

— Hát nem láttad?

— Nem én. Csak a hátát. Meg a nevetését.

Ferenc eldőlt a fűben vihogva.

— A végén még valami banyát fogunk!

— Az lehet! — röhögött Mihály is. De aztán elhallgatott, mintha valakit bántana a nevetése. Hogy kit, nem tudta, s ez a bizonytalanság megült benne egész nap.

Estére azért elfeledte. Grabóc az álmos írógépet verte mérgesen, mikor berontottak. Ferenc a csapnak esett mindjárt; tenyerét tartva a sugár alá csorgatta szájába a vizet sokáig. Mikor felegyenesedett, gyűröttre fintorította az arcát, s kiköpött a padlóra.

— Ne köpködj, te strici! — mordult rá Grabóc. — Nem vagy Angyalföldön!

— Sajnos! — vigyorgott Ferenc, s eldobta magát a padon.

Mihály az asztalán fekvő iratok közt turkált. Félresöpörte aztán a sok papírt, s felhorkant:

— Telekes hol van?

— Hazament.

— Mikor?

— Ötkor.

— Miért?

— Mert akkor van vége a munkaidőnek, ha nem tudnád.

A szék csúnyát reccsent, ahogy Mihály belehuppant. S az asztal is, mikor ráejtette a tenyerét.

— Kirúgom egyszer ezt a kölyköt, meglássátok!

Grabóc felemelte a billentyűktől piros szemét.

— Mért, ha szabad tudnom?

Mihály csak legyintett, mintha a mérgét akarná hessegetni. Egy darabig a kezét nézte: a kockás izületeket, s a vastag körmök rovátkáit.

— Csak azt tudnám, mi a fenét csinál ez egész este?

Grabóc letámaszkodott az asztalra, s pislogni kezdett idegesen.

— Mit? Moziba megy, olvas, meg levelet ír a feleségének, érted? Az egy kultúrember, nem olyan barom, mint mi!

A hangja felszaladt, oly élesen sípolt, mintha nádsípból fújná.

— Mert ez élet? Itt dögleni egész nap!

Kirúgta a székét, s felegyenesedett; de alig nőtt valamit így is.

— Te ittál? — vigyorgott Ferenc.

— Na és? Az igazságon az se változtat. Mocskos dolog ez, ahogy mi élünk! Útálom is, mint a piszkos gatyámat! A lakásom ott van, ahol az építkezés, s ha tovább költözünk, egy kofferben elfér az egész vagyonom. Itt kulizok nyolcig, aztán átteszem a székhelyem a kocsmába. Hát élet ez így?

Megállt, velük szemben. Ritka haja fölborzolódott, s megfenyegette őket piszkafa kezével:

— Csak röhögjetek, koszosok! Taknyosok vagytok ti még; mit tudjátok, mi az élet? Nappal melózni, éjjel kutyálkodni; ez igen! De megcsipásodik majd a te szemed is, Mihály; s neked is kilyukadnak a fogaid, Ferenc barátom! S akkor már késő lesz gatyát váltani!

— Csakhogy mi sose halunk meg! — hahotázott Ferenc. — Legalább is amíg nő, meg pia lesz, úgy-e Mihály?

— Meg meló — ropogtatta meg Mihály a röhögéstől összerázott izmait. — Azért szépen prédikáltál Pityukám! Hújj! koszos gatya az élet — ez jó! De most gyerünk a Hollóba.

— Nem megyek!

— Mért nem? Te mondtad: ilyen korban nem lehet már gatyát váltani. Na indíts!

Grabóc megrázkódott; az ádámcsutkája nagyot ugrott. Legyintett, s elmentek, mind a hárman.

Szombat volt másnap, május. A nap már hajnalban két marokkal szórta a fényét. Hatkor csörgött az óra; Mihály kidörzsölte szeméből az álom ragacsát, s felpattant az ágyból. Álmos volt minden izma; szúró vízzel locsolta a testét. A vére ettől nyargalni kezdett, de valahogy mégsem érezte jól magát. Kiöblítette a száját, s a rossz ízt kiköpte. De ez sem segített. Valami benne maradt, amit nem oldott ki a víz.

A tegnapi lány! Hogy is nem jutott eddig az eszébe!

Az ablakba állt; meztelen testét nekifeszítette a fénynek. A napsugarak csípték, csiklandozták a bőrét. Nyújtózkodott, s nevetni kezdett, harsogva.

— Este bál lesz a kultúrban — fogadta az irodában Ferenc, s a kancsal szemével feléje csípett. — Arra eljön biztosan!

Mihály kiment az útra. A dombra kapaszkodott, keresztül a friss vetésen. A telepen prüszkölt a gép, még kényeskedve, mint a vad csikó. Egy-két nap, aztán majd beletörik, s köpi a párolgó aszfaltot engedelmesen. Szinte érezte a szagát, mintha máris feléje dobná a porral labdázó szél. Pedig egyelőre csak az akácos méze csorgott a levegőben, s balzsamozta mohó tüdejét.

Este valóban eljött a lány. Mihályék épp a pultra könyököltek, mikor belépett. A fehér pulóver feszült a mellén, s csípőjén is a fekete szoknya, kirajzolva a ruhára a kemény hús minden moccanását. Kemény volt az arca is, szélesre húzták a pofacsontok, de a szeme feloldott mindent puhán.

Táncba vitték azonnal.

Mihály most megint a hátát látta, a gömbölyödő vállát, s a feszülő izmokat, ahogy lába a padlónak pattant a fox ütemére.

— Na, eredj, — intett Ferencnek — kérd el.

— Magamnak?

— Kuss! Nekem!

Nézte őket, ahogy ringanak a zenére, mint a békák szavára a nád, s már velük hullámzott az ő teste is. Kiitta a sörét, s feszesebbre rántotta nyakkendőjén a görcsöt.

— Jó? — fordult Grabóchoz.

— Fenét! Sose fogod megtanulni; erre születni kell.

Ekkorra épp elébe terelte Ferenc a lányt, s most álltak, szemben egymással.

— A barátom — mondta Ferenc, s a lány szeméből puha mosoly bújt ki.

— A kalapácsosember! — nevetett, s nyújtotta a kezét: — Klári vagyok.

— Szép neve van — örült Mihály, ahogy belesimultak a keringőbe. — Klára, Kalára...

Eegy-kettő-három; eegy-kettő-három, dalolta a zene a ritmust. S a lány nevetett a karjában, csengette a torka üvegpálcikáit.

— A hangja is szép... (eegy-kettő-három) Maga is szép... (eegy-kettő-három) Szép, nagyon szép! (eegy-kettő-három, eegy-kettő-három).

S elömlött rajtuk a boldog nevetés, végigfolyt a testükön, a termen, ki az ajtón, az éjszakába.

— Szereti maga a zenét? — kérdezte később a lány.

— Hogyne! — lelkendezett Mihály, aki most csak örülni tudott.

— Mert holnap hangverseny lesz, tudja? Jön a MÁV zenekar, meg Lukács. Van jegye?

— Van hát.

Pedig dehogy volt. Egyszer tévedt be, még egyetemista korában, valami hangversenyre; de meg is szökött az első szünetben.

— Akkor eljön biztosan? — kérdezte Klára a búcsúzásnál.

— Biztosan — ígérte Mihály.

S mégse ment el. A borotváját fente épp ebéd után, mikor berontott Ferenc.

— Gárdonyit elkapta a gép!

Úgy ingujjban rohant el. S futás közben kérdezte csak:

— Mi lett vele?

— Nem tudom... — lihegte Ferenc. — Az orvost már kizavartam... Elromlott a motor... azt piszkálta... A szalag megindult... Berántotta a dobba...

Rendőr is állt már a gép mellett, s jegyezte, amit az orvos diktált.

— Hol van?

— A lakókocsiban. De ne menjen be, nem szép látvány.

Mihály ment. A kocsi körül tolongók utat engedtek. A lépcsőn megállt, keze remegett a kilincsen, elsápadt.

Az ablaktáblát becsukták, csak egy hasadékon bújt be a fény. Az asztalra csúszott épp; két franciakulcs hevert ott, meg egy lábaska, az ebédmaradékkal.

A lepedő eltakarta a testet egészen, csak a lábfej lógott ki, két poros bakancs. Az egyikre ráhullott a nadrág szára; a másik felett meztelen csíkban fehérlett a bőr.

Megfogta a lepedő sarkát; morzsolta, gyűrögette. Aztán felhajtotta, de a keze lehullott azonnal, s ment ki, támolyogva.

Hét órára fejezték be a jegyzőkönyveket; akkor kezdődött a hangverseny is. Már szürkült — a vasárnapi nyüzsgés is elálmosodott a főutcán.

Bementek a kocsmába Ferenccel.

— Rumot! — rendelt Mihály.

Lehajtották — a szesz megcsípte riadt vérüket.

— Még!

S újra:

— Még!

— Elég lesz!

— Kuss! Még!

Otthon megállt a szobában, s azon tűnődött, hogy valamire gondolni kellene. Aztán úgy érezte, harapja a gyomrát az éhség. Kézzel tépte a kenyeret, kolbászt. Falt mohón, mintha utóljára enne.

S akkor eszébe jutott a gépész, aki nem eszik soha többé.

Hát ilyen az élet?

Lezuhant a székre. A szoba forogni kezdett; megdőltek a falak; pörgött az ágy, a szekrény. A lavórhoz vánszorgott; hányt; aztán visszazuhant az asztalra.

Minden ereje elfutott; az izmai szétfolytak; viasszá lágyult a csontja. S a szoba megnőtt, teremmé tágult. Eltűnt benne a kemény Szokola Mihály, csak egy pici, szűkölő lény maradt, aki nem tudja, milyen az élet.

Felállt, imbolyogva, de az ajtó száz lépésre volt, s a tükör torzan vicsorgott vissza rá. S akkor, mint a párját sirató állat, ríni kezdett benne a vágy, egy puha kéz után. A vödörbe dugta a fejét, s futott, tántorogva, végig az úton, a kultúrházig.

Ott már szünet után voltak; az ajtók zárva. S bent a teremben zúgott a zene. A hegedűk vezették, nyomukba a csellók, brácsák és fúvósok. A dob is dübörgött, s a száz hangszer a maga nyelvén mind mondott valamit. Talán azt, hogy milyen is az élet.

De nem értette Mihály, csak a részeg agyát szaggatta a zene, mint a húrokat a hegedűsök. Az ajtók el-eltűntek, egybeolvadva a fallal, s a csillár imbolygott fenyegetőn.

Aztán egyszerre csend lett; taps dördült, s tódultak kifelé az emberek. Jött a lány is, komolyra érett szemmel, hunyorogva a félhomályban.

— Hát magával mi történt?

— Semmi — nyögte Mihály. — Menjünk csak...

S mentek, egymás mellett, szótlanul.

— Szép volt... — mondta aztán a lány. — Nagyon szép volt. Sajnálhatja...

A főútról már letértek, s most elfordultak újra jobbra. A járdán fű nőtt, a kocsiúton por, s a villanyoszlopok oly távol álltak egymástól, hogy a fénykaréjuk között hosszan lapult a sötétség.

Aztán megálltak egy ház előtt, akácfa rejtette a kapuját.

— Itt lakom — mondta a lány, s a puha szemét felemelte, mintha várna valamit.

De Mihály csak állt.

— Hát akkor... a viszontlátásra...

— Nem! — hördült fel Mihály. — Az élet, Klára... milyen az élet?

A lány nézte, csodálkozva. A fejét félrehajtotta, s a homlokára komolykodó ráncok gyűltek.

— Hát... szép — mondta aztán tűnődve.

A szél az almafát fésülte, s a fény a fehér fürtökön babrált.

— Szép! — sóhajtotta a lány boldogan. Az újjait összefonta a tarkója mögött; a teste kifeszült. S akkor ráborult Mihály, a száját kereste, s kezével a mellét.

— Állat! — sikoltott a lány, az öklét csapva Mihály arcába. — Gazember!

S futott bé a házba.

Mihály meg állt hallgatta a cipője kopogását, a kilincs csikordulását, az ajtócsapódást. Mikor aztán csönd lett, elindult lassan. Merre, nem tudta — csak botorkált, részegen, csukló lábbal. Előbb a házak fogytak el, a kerítések, majd a villanyoszlopok. Kormos szántóföldeken bukdácsolt, zsenge vetések közt tiporva.

Kövek csikordultak aztán a talpa alatt; meglódult a szél is, s elterelte a felhőket a hold elől. Látta már, tudta, merre jár. A kilométerkövek, mint kicsi manók gubbasztottak az út szélén, s a fekete-fehérre mázolt korlát csillogott a kanyarban.

A csupasz rézsűn botorkált tovább. Sárgán hevert itt a föld, arcán az ásóvágta sebekkel, s két oldalt prizmákban a terítésre váró kő.

Aztán vége lett a rézsűnek is. Most már a rét következett, fehéren, ahol beszórta a hold, s feketén a fák alatt. Nem volt út tovább.

Az agyát még ringatta a kábulat, a gondolatok kiperegtek belőle, mielőtt megérhettek volna.

Mit is mondott a lány, milyen az élet? Nem tudta már, csak azt, hogy egyedül van, s oly rossz egyedül lenni.

Megfordult, jött vissza az úton, s sírt, szegény Szokola Mihály.

LUDÁNYI MIHÁLY

Dal

Átvillant ma gondjaimon
hajdani kis menyasszonyom.

Ezóta már anyácska ő,
mellén harmatos csecsemő.

Lehet, hogy most, míg alkonyul,
szerelmetes tüzekre gyúl.

A teste fehér gyertyaszál,
nézése láng, lobogva száll,

s míg itt írom e versemet,
ő mással szépen eltemet . . .

Oly messze van már . . . S oly közel.
Talán sosem felejtem el.

MICHELLE LORRAINE

A visszatérés

A lépcsőnek, mely az ötödik emeletig kígyózott, nem csinálták sem vörös márványból, sem ébenfából a fokait. Meztelen éktelenkedett, szőnyeg sem puhálkodott rajta, s viasz szaga sohasem keringett fölötte. Dísze olykor egy-egy szál mezei virág volt, melyet a későn és rohanva érkező gyermek veszített el színpompás csokrából, vagy egy csepp tej, mely a köcsög aljáról hullott le rá. Ám a fűszerüzlet közelebb volt, mint az erdő: és a lépcső jobban ismerte a zöldségféléket, mint az elhullajtott kökörcsint. De ő jó arcot vágott mindenhez, szívesen fogadott mindent, még a tétova utak bolyongóit is: a Véletlent és a Kalandot.

Csaknem száz éve már, hogy a lépcső folytatja mozdulatlan utazását, mindig befejezetlenül, ég és föld között. Mennyi átutazót ismert meg, akik közül egyesek mindig ott laktak, mások nem minden titok nélkül eltűntek; látta őket felmenni egy este, amint szoktak, de többé nem látta őket lejönni. Felfedezték volna tán annak a trapézistának titkát, aki — mint mondják — egy este, megszabadulva a nehézkedési erőtől, felsuhant a csillagokba?

A tetőnyílás nélkül, mely ott fenn akkora volt, mint egy melegágyi ablak, a lépcsőház sötét lett volna, mint a pince. Ámbár nyáron még így is nedves és hűvös volt, mint a gödrök mélye, s csak abban különbözött a földalatti lépcsőktől, hogy öt emelet hosszú korlátja volt, mely a földszinten egy kék üveggömbben végződött; a kicsi Claire sokszor tapasztotta hozzá égő arcát, ha sírt.

De Claire nem sír és nem játszik többé a lépcsőházban, mely nagyon közönséges lenne, ha semmit sem tudna a gyermek titkairól, aki immár felnőtt. A lépcső hányszor látta őt naponkint le- s felmenni százhárom fokán. S ha nem látná, nyugtalankodna miatta, azt hinné, hogy beteg, és gyorsan egy kis csetepatét rendezne, szelíd macskanyávogást, mely kicsalná egyszeriben a kíváncsi, melegszívű, drága lányt.

Ám az idő úgy telt el, hogy a lépcső nem tudta olyan mértékben, mint szerette volna — szeretetét kinyilvánítani a kedves Claire iránt. Nem elégedett meg azzal, hogy megóvta az eleséstől; miképpen a leghűségesebb szolgákkal is megesik, beleunt az olyan fajta tiszteletadásba, amely csak az ifjú lány megjelenésének szólott. De miképpen is lehetne őt felvidámítani, megvígasztalni vagy örömmel elhalmozni?

*

Claire fenn az ötödik emeleti lépcső pihenő korlátjára támaszkodik — a világítóablak alatt. A nap, amely pont a ház fölött ragyog, szabályosan világítja meg a lépcsőfokok jobboldali részét (feljövet szerint számítva), a korláthoz közel. Claire már régen ott áll. Mintha nem is tudná. Egy kicsit mindig rossz viszonyban volt az Idővel, mely Perceket hív elő a nagyszerű Örökkévalóságból

és Órákról beszél, amikor éppen hogy csak el tudott menni a Pont de la Tournelle-től a Pont des Arts-ig, az antikváriusok ládáiban régi könyvek után kutatva, alig láthatta kedvesét, alig csókolhatták meg egymást. Gonoszabb ajándékot nem is adhatnánk neki, mint egy órát, neki, aki mint egy királynő az ő Buckinghamjában, ezerféle elfoglaltsága, ezer láthatatlan falióra révén szerez tudomást az Időkről; megnézni, esett-e a hó az éjjel, megérinteni a puha, frissen hullott havat, hólabdát gyúrni, munkába sietni a sötét hajnal fehér, érintetlen szőnyegén...

Ma Claire-t nem érdekli a hó, nem veszi észre a lábához dörzsölődő, dorombolo macskát, nem keresi szemével a nyíláson át a futó felleget: összehúzott szemöldöke alól szomorú és szigorú szem néz.

A lépcső korlátján szinte áthajolva figyel lefelé. A mélyből napsugaras kezek csúsznak körbe-körbe a korláton fölfelé; vidámak, függetlenek, mintha teljesen egyedül volnának. — Ni csak, ez Marguerite keze, gyűrűje ott ragyog az újján — gondolja Claire. Ez meg Harmant-né keze, fekete kesztyűben, de milyen lassú. Nemsokára következett Pierre keze, mely fürge volt, mint a mókus, és Lucie-Marie-é, aki annyira hozzászokott kutyája símogatásához, hogy most szinte a korláttal is ezt teszi.

— De ime egy ismeretlen kéz — véli Claire, s még jobban kihajol. Egy kéz, amelyik nem tapad a korláthoz, nem is csúszik rajta. Egy kéz, amelyhez nincs hasonló, mely Rodin modellje lehetett volna; erős, bilincstörésre képes; amely nem tudna egy másikat barátság nélkül megszorítani; amelynek azonnal engedelmeskednénk, ha így szólna hozzánk: — Az utca sötét: adja ide a kezét...

Harmadik emelet, negyedik emelet... A kéz közeledik, nem fut el az alsóbb emeletek folyosóin. Talán köszönteni jön Lucques úr kezét, melyet valaha egy kollégiumban ismert meg, hol radírokat és tollszárakat csúsztattak egymásnak; vagy Luise Hervy kezét akarja viszontlátni, amely olyan sokat, nagyon sokat hímezett. Negyedik emelet... A negyedik emeletet túlhaladta! Claire hirtelen felpattan: Ez a kéz, Istenem, néhány éve már, az övét, az ő kezét magába fogadta, magába gyúrta, mint a hógolyót. Ez a legjobb barát keze volt, akit csak bírhat az ember a földön, aki bátorít és nem hízeleg; aki a legnagyobb szerelemmel vesz körül, aki azt akarja, hogy egyszerű légy és természetes; a legnagyszerűbb kaland keze, mely túl tud vezetni önmagunkon.

Claire lelép két lépcsőfokon, hármon, lerohan tízen. És a vándor elcsodálkozik talán, amikor érzi, hogy minden szó helyett kezére csók hull és könny pereg.

A Mercure de France 1956. júniusi számából fordította: Madácsy László

A Juhász kávé

»Hej, a sírok egyre nőnek szőnyegén a temetőnek.« Itt hagynak bennünket lassan mind a tanúk, Szeged régi életének, eseményeinek tanúi. Ideje, hogy feljegyezzük, amit az élők elmondanak, visszaemlékezve az elmúlt időkre, mert holnapra talán már nem lesz, aki elmondja azokat, őrizze az emlékeket, a megörökítésre érdemes apró események emléktárgyait.

Visszavonultan él, mert a közelmúltban elszenvedett csonttörése miatt igen nehezen jár, de azért friss, derűs szellemben és szíves beszélgető kedvvel fogadja a látogatót a 69 éves Bauda Vilmos. Bizalmas közelségből látta ő hosszú éveken át Szeged íróinak, művészeinek, elsősorban Juhász Gyula életének folyását. Régi szegedi család sarja. Ősei 250 évre visszamenően magyar-szabók voltak a felsővároson. Ő a tengerre jutott el a Tisza mellől. Pólába vonult be katonai szolgálatra a haditengerészethez és a kötelező szolgálati évek után tengerész maradt. Több mint öt évig hosszújáratú hajókkal járta a világot; sokszor fordult meg Afrikában, többször tette meg az utat Amerikába, s Indiába is eljutott. És rabjává tette a tenger. Sokat mesél ezekről az évekről, vándorlásairól, kalandjairól, élményeiről — a tengerészéletről. Utóljára a Carpathia tolmácsa volt, majd Fiume kormányzója révkapitánnyá nevezte ki. Ez nem tetszett neki és amikor nem tudott újra a tengerre jutni, hazajött szülővárosába. 1910-től könyv- és papírkereskedő volt a híres Traub-üzletben a kenyérpiacon. Az első világháborúban a híradósoknál szolgált. Amikor a háború után nem kapott a szakmájában megfelelően jövedelmező állást, az Otthon-kávéház üzletvezetője lett. Később, pontosan 1931-ben, vendéglőt nyitott Krier szabó magyaros díszítésű házában, a Somogyi utcában és a »Bableves csárda« kedvenc találkozóhelye lett Szeged íróinak, művészeinek, újságíróinak, bohém fiatalságának.

Az Otthon-kávéház — a Nádor utca és az Oroszlán utca sarkán — az őszhajú, vidám kedélyű Elefánt Jakab tulajdona volt. A kávéház helyiségeit azóta többször átalakították, mert sokmindenféle üzem nyert benne elhelyezést, de külsejében az épület még mindig a régi. Az Otthon-kávéházba jártak a »kaszakapa kerülők« és a kis bohémkávéház forgalma nagyon élénk volt. A szegény íróknak, a kisfizetésű újságíróknak, színészeknek 24 fillérért adták ott a 40 filléres uzsonnakávét. Juhász Gyula is állandó vendége volt a kávéháznak. Lapzárta után mindennap megjelent ott. (A Délmagyarországnak volt akkor munkatársa, vezércikkírója.) Vili bácsival igen jó viszonyban volt és az öreg még ma is ereklyeként őrzi Juhász Gyula »Testamentum«-ának dedikált példányát és neki írott versének kéziratát.

A »Testamentum«-ot Juhász Gyula a következő szöveggel ajánlotta Vili bácsinak: »A lelkes és hites Bauda Vilmosnak, a Kőrösi Csomák és Regulyak

kései, rajongó szegedi utódának igaz szívvel dedikálom e verseket Szeged, 1928. Juhász Gyula.«

Az ajánlás magyarázata a következő:

Vili bácsi nem tudta feledni a tengert. 1925 áprilisában azután, amikor Armstrong kanadai kapitány világkörüli útján Szegeden is átutazott, megfogamzott benne egy földkörüli útnak, a »Bauda-expedíció«-nak gondolata. Ki is dolgozta az expedíció tervezetét, amely »Egy magyar expeditio tervezete« címen 32 oldalas füzetben nyomtatásban is megjelent (Prometheus-nyomda, Szeged, 1927.). A világkörüli expedíció célját a tervezet a következőképpen jelöli meg: »részben a magyar nép szokásainak, jellemének, vidékének mozifelvételekben való bemutatása a külföld előtt, másrészt a magyar egyetemek növény-, ásvány-, néprajzi- és földrajzi gyűjteményeinek gyarapítása, végül a magyar gépkocsi teljesítő-képességének bemutatása«. A füzet közli azt az okmányt, amelyet Szeged akkori polgármesterhelyettese írt alá és amelyben felkérte a hatóságokat és a művelt közönséget, hogy az expedíciót »támogatni szíveskedjenek«. Tartalmazza még a füzet dr. Erdélyi László egyetemi nyr. tanár írását is, aki ugyancsak lelkes hangon ír a tervről és az expedíció vezetőjét melegen üdvözli. Sajnos, azonban a terv, annak ellenére, hogy érdekében Vili bácsi igen sokat tevékenykedett, fáradozott, nem valósult meg. Ennek az expedíciónak gondolatára, terveire, szervezkedéseire vonatkozik Juhász Gyula ajánlása. Vili bácsi szerint — és erre mutat az ajánlás is — Juhász Gyulát nagyon érdekelte az expedíció ügye és sokat tárgyaltak róla az Otthon-kávéházban.

A vers, amelyet Bauda Vilmosnak írt Juhász Gyula és amelynek kéziratát üveg alatt rámában, féltve őrzi, nem jelent meg a költő egyik kötetében sem, de némi változattal megtalálható a Paku-féle gyűjteményben. Annak 298. oldalán olvashatjuk azt a japános verset, amelynek kézirata Vili bácsi birtokában van. A Paku-féle gyűjtemény a következőképpen közli a verset:

Magyar bánat

— — — — — —

— Japánosan —

A nagyvilágban annyi palota
És pagoda és villa, fényes, ékes,
De a világon semmi és soha
Nem szebb, mint egy lélek, mely téged érez.

A kötet időrendi jegyzetei között a 373. oldalon ezt találjuk erről a versről: »kézirat, 1929 végéről«.

A Bauda Vilmos birtokában levő kézirat ettől eltérően a következőképpen tartalmazza a verset:

Bauda Vilmosnak.
Japánosan

A nagyvilágban annyi palota
És pagoda és villa, fényes, ékes,
De a világon semmi és soha
Nem szebb mint egy lélek, mely téged érez:
Magyar bánat!

Szeged, 1929. Vilmos napján
Juhász Gyula.

Vili bácsi elmondása szerint a verset Juhász Gyula 1929-ben Vilmos napján, vagyis január 10-én írta. Ezt a Vilmos napot tartotta ő és Juhász Gyula, amikor aznap este az Otthon-kávéházban névnapját ünnepelték, ezt a verset adta át saját kézírásában névnapi ajándékul. A kézirat ceruzával írott, vitathatatlanul Juhász Gyula kézírása s a költemény negyedik sorában a »mint egy« szó után egy szót törölt is áthúzásokkal a költő és csak a törlés után folytatódik a sor »lélek, mely téged érez:«.

Nemcsak Vili bácsi elmondása, hanem a kétségtelenül eredeti kézirat bizonyítja, hogy ez a hiteles formája a versnek; a történet s a dátum egyúttal bizonyítéka annak, hogy nem »1929. végéről« ered. Remélhetőleg Vili bácsi a kéziratot egyszer csak mégis odaajándékozza a szegedi Irodalmi Múzeumnak.

Juhász Gyula 1929 januárjában megkapta a Baumgarten-díjat. Jelentős összeghez jutott. Pénzügyei rendezése után az Otthon-kávéház laposerszényű törzsvendégeinek megsegítésére is gondolt: a szegény riporterekre, akik 6 fillért kaptak egy sorért, a 30—40 koronás havifizetésű színészekre, kardalosokra, akik azonban még a kis gázsit sem kapták meg minden hónapban. Azt mondotta akkor Juhász Gyula Vili bácsinak: »Kifizetek neked száz kávét és add nekik, amíg tart, ingyen.« Ez volt a *Juhász kávé*. És mentek is a »kaszakapa kerülők«, amint tudomásukra jutott és kérték a Juhász kávét, amelyért fizetniök nem kellett. Hosszú ideig Juhász Gyula vendégei voltak. Már régen elfogyott a száz kávé — még mindig kérték, s aki rászorult, azután is megkapta.

ARÁCSY ANDRÁS

Móra Ferenc esete a hivatalos elismeréssel

Amikor egy-egy újonnan megjelent Móra-könyvet pillantok meg valamelyik könyvkereskedés kirakatában, újra és újra eszembejut a diákkori esetem Móra Ferenccel, amelyet talán érdemes megmenteni a feledéstől.

1930-ban történt.

A tanítóképző utolsóéves diákja voltam Kiskunfélegyházán, Móra Ferenc szülővárosában. Talán ennek az utóbbi körülménynek köszönhettem, hogy jelentkezésemkor Móra Ferenc azonnal fogadott a szegedi múzeum igazgatói szobájában, s több mint egy óráig elbeszélgetett velem félegyházi dolgokról, a búzamezőkről írt énekéről, s az akkoriban a Magyar Hírlap-ban megjelent bátor és szép vasárnapi cikkeiről. (E Móra-cikkeket az egyik helybéli újságszerkesztőnyomdásztól kaptam meg minden hétfőn s a tanítóképző internátusában csak rejtekhelyeken mertem olvasgatni örömmel kevert izgalmak között, nehogy valamelyik tanárunk meglássa.)

Történt pedig egyszer, hogy a tanítóképző gyakorló-iskolájában néhány növendék-tanító társammal együtt mintatanításon »hospitáltunk«. Putnoki tanítóbácsi, e szakma művésze, éppen a megyei és városi törvényhatósági testületek összeállításának rejtelmeibe igyekezett bevezetni a kis kunmagyarokat, s éppen arra terelte a szót, hogy a törvényhatóságokban egy-két helyet kapnak a szellemi képességeik alapján kiváló egyéniségek is, például a legnagyobb írók. Példát kért rá. A gyerekek egy darabig gondolkoztak. A minta-tanítóbácsi az elmúlt napi olvasmánytárgyalásra gondolva segíteni akart nekik:

— Hát nem emlékeztek a nagy íróra, akitől legutóbb is olvastunk valamit? Milyen Ferenc is?

A gyerekek rögtön emlékeztek egy Ferenc nevű nagy íróra, s szinte egyszerre kiabálták a nevét:

— Móra Ferenc! Móra!

A tanítóbácsi meghökkent, elpirult s kissé zavartan tekintett felénk, mint aki elismeri, hogy szakmai hibát követett el. De mentette, ami menthető:

— Egy másik nagy íróra gondoltam most. Akinek a meséjét tegnap olvastuk... Nos?

Egy-két kunocska felelt csak, de már tűz nélkül:

— Herczeg Ferenc...

A kényes helyzetet sikerült megmenteni.

— Igen, Herczeg Ferenc, mint elismert írónk, bizonyosan tagja a budapesti törvényhatósági bizottságnak...

Putnoki tanítóbácsinak határozottan szerencséje volt: egyik gyerek sem kérdezte meg, hogy Móra Ferenc vajon tagja-e a szegedi törvényhatósági bizottságnak. A tanítóbácsi — amint azt nekünk a tanítás után bevallotta — bizony nem tudta volna, hogy mit feleljen a gyerekeknek.

Bevallom, magam is csak sejtettem, hogy mit kellett volna felelnie.

Ezt a jelenetet azonban még aznap megírtam Móra Ferencnek s kértem, írja meg, tagja-e a helyi törvényhatóságnak? Ha igen, ezt örömmel megmondjuk pótlólag a mi kiskunjainknak. Ha nem, hát hallgatunk róla.

Móra válasza hamarosan megjött.

(Ez a Móra-levél — sajnos — a harmincas évek hányattatásai során elkallódott. Azonban többen olvasták, akik egykori létezését ma még bizonyítani tudják. Többek között például népművelésügyünk mai minisztere is, aki akkor ugyancsak a félegyházi tanítóképző diákja volt.)

A Móra-levél idevágó részét — hiszen igen sokszor elolvastam — valószínűleg szóról-szóra tudom idézni:

»... Írói pályafutásom során csak egyetlen egyszer fenyegetett a hivatalos elismerés. Megkérdezték tőlem bizalmasan, hogy mit szólnék egy kormány-főtanácsossághoz. Ezt a megtiszteltetést azzal sikerült elhárítanom, hogy a kormánynak eddig rengeteg tanácsot adtam már, de ezek közül egyetlen egyet sem fogadott meg. Miért kísérleteznék ezekután a főtanácsaimmal?«

BOGLÁRI BÉKÉS ISTVÁN

Az építőművészeti klasszicizmus és romantika szegedi korszaka*

Az építészeti klasszicizmus hazánkban nagyjából 1790—1848 között, a nemzeti újjászületés korszakában virágzik és a maga jelentőségét illetőleg jogosan állítják egy sorba a nyelvújítással és a politikai reformtörekvésekkel: a magyar társadalom egészére érezteti a maga egyetemes hatását, amikor nevel és kifejez egyszerre. Egyfelől széles köröket, új rétegeket kapcsol bele az európai ízlés korszerű törekvéseibe, polgári formavilágába, másfelől ki is fejez, mert »a klasszicizmus művészetében megnyilvánuló mértéktartás és józanság, a világos szerkezet, a nyugodt és gondos formaképzés olyan vonások, amelyek általában jellemzik a magyar művészetet«.

Szintén *Zádor* Anna, a korszak kiváló kutatója — akitől idézeteinket vesszük — állapítja meg, hogy »a magyarországi klasszicizmus legtöbb emlékét a magasabb életformákra törekvő polgárságnak köszönjük. Ez a friss réteg azonban nemcsak önmagának épített, hanem magáévá téve a nemzeti öntudatosodás eszményét, minden törekvést támogat, amely alkalmas arra, hogy a nemzeti öntudat minél több alakban megnyilatkozzék«. Ez ihleti a Nemzeti Múzeum, színházak, vármegyeházak továbbá közművelődési, népjóléti intézmények (iskolák, kórházak) építését is. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a gazdasági föllendülést sem, amelyhez hazánkat, de különösen az őstermelő Alföldet a napóleoni háborúk juttatták. Innen van az alföldi város- és faluképek klasszicizáló jellege és hangulata, szemben más magyar tájak barokkos atmoszférájával, festőibb világával.

Ennek a stíluskorszaknak több neve, illetőleg állomása ismeretes. Ilyen a *copf*, amellyel a klasszicizmusba hajló későbarokkot szokás illetni, amely hazánkban még a XIX. századba is átnyúlik. A *biedermeier* szóval a kor otthonkultúráját szokták megjelölni. *Lyka* Károly ezt a *táblabíróvilág művészete* néven emlegeti. Az *empire* az irányzatnak a napóleoni korszak francia ízlésével, a *palatinus stílus* pedig József nádor alkotó törekvéseivel való összefüggését akarja kifejezni. Az árnyalatbeli eltérések ellenére is valamennyi azt a hazai, deákos hagyományokra is támaszkodó ízlésformát tükrözi, amely »az alkotás formai szépségét, szerkezeti egyensúlyát, fölépítésének arányait olyan általános emberi érvényre akarja emelni, mint a klasszikus ókor időfölöttinek és örökérvényűnek érzett görög művészete«. Mi szegedi vonatkozásban ezt az ízléskorszakot e különbségek elismerésével szintén egységesnek tekintjük.

Ami a stílus szegedi kibontakozásának gazdasági alapjait és föltételeit illeti, utalunk arra, hogy 1781-ben a város zálogba veszi a kincstár szőregi uradalmát, amelyhez Újszeged, Szőreg, Szentiván, Gyála, Térvár is hozzátartozik. Ez — főleg a dohánytermelés révén — valóságos kincsesbányának bizonyul. Fokozta a város gazdasági jelentőségét az 1788-ban kitört török háború is. A hadseregszállítás és az átmenő forgalom nagy gazdasági virágzást idéz elő Szegeden. A napóleoni háborúk is hatalmas gabona-, takarmány-, dohány- és gyapjúkonjunktúrát teremtenek, hiszen Szegeden hajózzák be a Tiszántúl és Temesköz messze vidékeinek mezőgazdasági javait. Az eddigieknél még nagyobb arányokban bontakozik ki tehát a vízi és szárazföldi fuvarozás. Mindez természetesen a városkép fejlődésére is hosszú évtizedekre érezteti hatását.

Ebben az időben kap végre méltó épületet a teljessé vált piarista *gimnázium* (1793, a fogadalmi templom helyén).

* A közölt dolgozat egy Szeged műemlékeiről, városképének fejlődéséről szóló monográfia részlete. Kimaradt az egyes városrészekről, árvízproblémákról, egykorú céhéletről, ipari különlegességekről és ezek városképi hatásáról szóló rész. A forrás-, kép- és jegyzetanyagot komoly érdeklődőknek szívesen bocsátja rendelkezésére a szerző.

Schwörtz János tervezte. A mi szempontunkból nagy jelentőségű kezdeményezése, hogy »a szépművészetek előmozdítása és az ipar fejlesztése céljából« rajziskolai tagozatot is nyitott (1799). Ebből az iskolából kerül ki *Joó* János (1807—1874), aki később Egerben fejt ki érdemes nevelői és művészetpolitikai munkásságot. Itt veti meg tudásának alapjait *Kováts* István építész, és számos festő, sok műiparos, így *Forgó* István (1833—1902) is, aki a magyar üvegfestészet föllendítésével szerzett nagy érdemeket.

Az egykorú építkezések közül kiemelkedik még a copfba hajló *városháza* (1800, a réginek illetőleg a mainak helyén). *Schwörtz* János építette, nyilván *Vedres* István közreműködésével. Az alapkőletétel (1799. augusztus 30.) páratlan ünnepélyességgel ment végbe, amely jellemző fénnyel világít rá az akkori idők közösségi életére, polgári öntudatára. A bécsi *Magyar Kurir* egykorú tudósításából minden mozzanatát ismerjük. Nem állhatjuk meg, hogy itt néhány részletet ki ne ragadjunk belőle.

Az ünnepre rengeteg nép jött össze. A tanács mozsárdurrogás közben foglalta el kijelölt helyét. A polgármester szavai után egy hivatalnok felolvasta *Vedres* Istvánnak erre az alkalomra írt ünnepi versezetét, amelyben a város múltját és akkori állapotát foglalta össze és amely *Flor* Antal Szegedet jelképező emblémájával nyomtatásban is megjelent. Az alapkőbe egy rézládikát is helyeztek, amelybe »azon kívül, hogy minden mostanában kelendő ezüst és réz pénzeknek némei és egy 1741-iki negyedrész kis arany pénzetske, nem különben minden féle mostan forgó Bankó Tzédulák formái ezer forintostul öt forintosig belé tétettek, a jelen lévőknek is tulajdon kezek írásával fel jegyzett nevei is bé rekesztettek«. A ládikát mozsarak, dobok és harsonák zenéje mellett helyezte a főbíró a kövek közé. Ez alatt a sokaság közé a város kincstartója rézforintokat szórt. Az alapkövek ezután »a Tanátsbéli Urak és Tisztviselők által előbb, azután más jelen lévő Urak és Asszonyok által téglákkal környül rakattanak. A férjfiak számára a kőművesi szerszámok kék és sárga, az Asszonyok számára pedig vörösz és fejér színű pántlikákkal, mint Szeged várossának tulajdoni színeivel ékesíttettek fel. Így késő délre, egy felől a várasi muzsikusok fúvó szerszáminak hangjai, dobok és trombiták harsogási, más felől pedig az ékessen zengedező Bandának kellemetes nótái között, minek utánna a sátorok alatt bővségessen lévő szilvórium, égett bor, meleg tzipók és az Asszonyok számára minden féle gyümöltsök elfogyasztattak vólna, az örömmel tellyes nép, azon napnak vidám emlegetésével és magának örökös fel jegyzésével széllyel oszlott. Estvére a munkások számára jó paprikás hal főzetett, de a mellé mások is hozzá ültek«.

A tanácsháznál meglepő modern újítás, hogy egyik részét úgy építik, hogy színházi előadásra is alkalmas legyen. Ez föltétlenül Vedresnek, a magyar játékszín apostolának érdeme. Most fognak *Buday* Mihály földmérő tervei szerint a városi *kórház* építéséhez. 1801-ben *Grünn* Orbán *nyomdája* kezdi meg működését, amelynek Szeged és a soknyelvű Délvidék művelődésében kimagasló érdemei vannak. Maga a Grünn-ház (Széchenyi tér 13) is hangulatos alkotása a kornak.

Nem tudjuk, ki volt a régi palánki sáncparton (ma Dáni u. 1.) kiváló tervező készséggel épített copfstílusú *Korda-*, később *Dáni-ház* mestere. A húszas években épült. Minthogy az építtető Korda Jánosnak felesége Vedres István Róza lánya volt, arra lehet következtetni, hogy *Vedres* István tervezte. Helyreállítása a szegedi tervezőiroda kitűnő készségét dícséri. Fényes berendezésének emlékezete az utókorra is rámaradt. A Korda-család Vedres-ihlette műízléséről tanúskodik ismeretlen mestertől származó sírboltja is a belvárosi temetőben, amely centrális alaprajzával Szegednek egyik igen jelentékeny klasszicizáló emléke. A család műszeretetét bizonyítja, hogy *Joó* Ferenc helybeli festővel több portrét festetett. Dáni Ferencné Korda Terézia védőszentjének képmása *Madarász* Viktortól származik. Magának a háznak barokkos erkélye művészi kontrasztként melegen simul bele az épület egyébként szigorúan geometrikus összhatásába.

Czímer Károly visszaemlékezése szerint stílusban rokon volt vele a tiszaparti (szemklinika helyén álló) egykori *hadapródiskola* (Stift-haus) is: »a kapualja szép köríves bolthajtás volt, a lépcsőháza három fülkéből állott kupolás kiképzéssel, a ház sarkán rácsos erkély oroszlánnyakon nyugodott, éppen úgy, mint Korda János palotáján a tornyos erkély«.

Szintén Czímer állítja, hogy Vedres építette a piarista rendház udvarán különálló *refektóriumot*, az alföldi földesúri kastélyokat idéző kettős tetőzettel, homlokzatán virággirlandos díszítéssel. Az épület képe sajnos nem maradt ránk.

Ismeretlen — bár talán Vedres István — Szeged első kétemeletes házának, a

klasszicizáló *Béró-háznak* (1810. lépcsőházának szép vasrácsa 1826, Iskola utca 13.) mestere. Falai ma csupaszok, de a meglevő vízelőtti fénykép alapján tökéletesen helyre lehet állítani. Itt jegyezzük meg, hogy a mellette következő házak is legkésőbb a XIX. század első feléből valók. Szecessziós vakolatuk a legsürgősebb kicserélésre szorul. Igen finom biedermeier házegyüttes bontakoznék ki a helyreállító munka nyomában.

Találunk olyan házakat is, amelyek hatalmas udvarukkal máig elárulják, hogy egykori honorácior gazdájuknak földbirtoka is volt és az igényes városi otthont egyesítette az udvarház lazább, agrárius formájával. Ilyenek a Dáni utca 7. számú, jelenleg kettéosztott ház, továbbá a Dugonics utca 12. és az Árpád tér 5—6. számú házak. Ez utóbbi egyébként még barokk időkből származó kúriaszerű épület.

Örülhetünk, hogy Szeged egyik legrégibb magánházának, és a város máig egyik legszebb épületének (Roosevelt tér 9.) mesterét ismerjük. A házat ugyanis az akkori *Halpiac*, másként *Makai-piac* néven emlegetett téren, szemben az akkor még álló várral, *Vedres* István 1809-ben copfstílusban tervezte a finom ízlésű *Schaeffer* Ádám Elszászból bevándorolt vaskereskedő számára. Mint említettük, a copf átmenet, higgadtabb stíluskorszak a barokk és a klasszicizmus között. Jellemző vonása az ajtók és ablakok szemöldökrészén feltűnő, hajfonatra, copfra emlékeztető fűzérdísz.

Vedres István városi mérnök (1765—1830) a reformkor legnagyobb szegedi fia volt. Mérnök és humanista egy személyben, aki kiváló sokoldalúsággal szolgálja szülővárosát és hazáját. Foglalkozik a Tisza-szabályozás és a Duna—Tisza-csatorna kérdésével. Először ő telepíti be erdővel a szegedi futóhomokot, és ezzel lehetővé teszi az addig elhagyatott pusztaságnak modern kultúrtájjá alakulását. Szeged nagyszerű úttörését hamarosan más alföldi városok is követik. Irodalmi munkássága is jelentős. Rajzoló- és rézkarcoló készsége szintén figyelemreméltó.

A ház berendezése is igen fényes volt és fényt vet az akkori Szeged nagypolgári életmódjára. A padozatok rózsafából készített díszítését párizsi szakmunkások végezték. A mennyezetképeket egy holland festő alkotta. A bútorzat és egyéb berendezés szintén nyugati mesterek munkája volt. A vitrinekben ötvösmunkák, meisseni és altwien porcelánok, s egy II. József hagyatékából származó kávézókészlet. Képei között számos rokokó miniatűr, francia és holland mesterek, sőt állítólag egy Rubens is volt. Az emeletre vezető lépcsőházat remekbekészült vasajtó választotta el a kapualjtól, ezt szegedi mester készítette. Mindebből sajnos már csak néhány bútordarab és porcelán maradt fenn, a vasajtó pedig egy szegedi származású műépítész budai otthonát díszíti. A Schaeffer-család nagypolgári életformája éreztette hatását a város meggazdagodott bennszülött polgárságára is, amelyben fölkeltette a finom, kiművelt élet igényét. Így a Korda-família mellett a *Zsótér*-családról is vannak hasonló adataink. A híres hajósgazda, Zsótér Andor Mikszáth Kálmánnak barátja és számos szegedi festő bőkezű pártfogója. Utolsó sarjadéka *Enyedi* Lukácsné, Zsótér Ilona volt, akinek hagyatékából számos nagyértékű kép és iparművészeti alkotás került közgyűjteményeinkbe. Több elsőrangú képet ajándékozott szülővárosának, a szegedi múzeumnak is. *Kárász* Géza kiváló gyűjteményét 1890-ben Bécsben árverezték el. Nyilvánvaló, hogy ez a művelt polgári környezet ihlette a múlt század legnagyobb hazai gyűjtőinek és bibliofiljainak egyikét, *Ráth* Györgyöt is, aki itt született és nevelkedett Szegeden. Voltak szerényebb gyűjteményeink is, így *Krebsz* Mihály vaskereskedőnek, *Rákosi* Nándor jeles szegedi festőművész atyjának, továbbá *Kováts* István építőmesternek.

Vedres István koraklasszikus stílusban tervezte a maga lakóházát is, amely a mai Kígyó utca 2. számú ház helyén állott. Hatalmas könyvtárával ez volt Szeged egykori szellemi életének középpontja.

A hagyomány Vedresnek tulajdonítja a város kegyurasága alá tartozó *szőregi*, *kisteleki* és *rókusi templomok* tervét is. A rókusi templomot 1833-ban szentelték föl. A templom berendezési munkálatait szegedi iparosok: *Kovács* István orgonaépítő, *Szabó* Mihály és *Varga* Vendel asztalos, *Kerle* Gáspár templomfestő végezték. Kiselejtezett, de máig megőrzött *Szent Rókus* és *Vasas Szent Péter* oltárképét *Schöfft* Ágoston pesti mester festette (1833).

A XVIII. század végén letelepedett *zsidók* 1843-ban építik fel *Lipovszky* Henrik és József szegedi mesterek klasszicizáló tervei szerint a ma is fennálló, belső térhatásában is művészi, de a restaurálások során kívülről kissé elrontott régi *templomukat*. Az igen szép empire-oltár *Mauer* Pál pesti szobrász munkája. A búto-

rokat *Frischauf* József, a gipszrózsákat *Bisits* Mihály, a vasmunkákat *Takács* István készítette.

Meg kell még emlékeznünk a *felsővárosi templom* klasszicizáló főoltáráról és oltárképéről, továbbá a főhomlokzathoz támaszkodó timpanonnal lezárt portikusáról. Mestereiket sajnos nem ismerjük. Egyik oltárkép *Joó* Ferenc alkotása.

A korszaknak a felsoroltakon kívül más szegedi építészeiről is tudunk, akik a környék városaiban és bizonyára a templomokkal, nemesi kúriákkal gyorsan szépülő Délvidéken is tevékenykednek. Itt egyelőre csak a klasszicizáló *szőregi, deszki, újszentiváni* görögkeleti szerb templomokra utalunk. E szerényebb alkotások mestereit nem ismerjük. Ez a körülmény mindenesetre jogosulttá teszi azt a feltevést, hogy Szegeden már régóta elismert építőgárda működött, amelynek kibontakozását egyfelől a XVIII. századi várépítés során serénykedő, európai látókörű katonai mérnökök hatása, másrészt a szegedi kőmíves céh magyarázza. Ez utóbbinak vonzási köréről Kováts István önéletrajzában olvashatunk jellemző adatokat. A további kutatás bizonyára szép eredményekkel fog jutalmazni.

Griesser József készíti a félegyházi városháza tervét (1809). Ő építi Vedres tervei nyomán a régi rókusi iskolát (1832).

Ránk maradt *Grieppe* (talán Griesser?) görögös hangulatú kiváló terve, amelyet a csanádi vármegyeháza átalakítására nyújtott be, azonban *Giba* Antal lett a pályázatnak egyébként méltó győztese.

Ismerős még *Heszler* Ferenc és *Gebhardt* Jakab neve. Közösen fejezték be a kórház építését (1829). Gebhardt nevével későbbi időszakban még találkozunk. Ugyanis a hódmezővásárhelyi evangélikus templomot az ötvenes években már a romantika ihletében építi fel.

Ami a múlt század elejének szegedi képzőművészetét illeti, kimagasló egyéniségeket és alkotásokat a város nem tud felmutatni. Leginkább pesti művészeket foglalkoztatott, ha — főleg — portrékról (így festi meg többek között *Mertz* János budai festő 1792-ben Dugonics András polgármester arcképét), templomi szükségletek kielégítéséről van szó. Így az 1816-ban épült és Szeged kegyurasága alatt álló *szőregi* templom főoltárára *Schwarz* József pesti festőnek *Szent Katalin*-képét, az újonnan épült rókusi templom számára pedig *Schöfft* Ágoston említett *Szent Rókus*-képét veszik meg, szintén a főoltárra. Tudunk arról, hogy *Dunaiszky* Lőrinc keresztkompozíciót készített Szegedre, de sajnos itt nem sikerült semmi nyomára akadnunk. Így aztán kérdés, hogy kapcsolatba hozható-e a felsővárosi templom előkertjének, vagy az alsóvárosi Vadkerti térnek keresztcsoportjával, amelyek különben ebből az időből származnak.

Röviden külön utalnunk kell *Petrich* András (1765—1842) mérnökkari tábornokra, korának egyik legjobb térképezőjére, József nádor, Széchenyi, Kazinczy, Döbrentei, továbbá Kisfaludy-testvérpár bizalmas barátjára, részben műveiknek illusztrátorára, aki fényes pályáján át mindig szegedinek vallotta magát, bár itt csak ifjúságát töltötte. Nyilván rokonságban volt Petrich István akkori palánki plébánossal. Művészi készsége a szegedi piaristáknál bontakozhatott. Táj- és zsánerképeivel hazánk természeti szépségeinek, népéleti sajátosságainak fölfedezői, szinte Dugonics magyarságismereti programjának munkásai, a XIX. század elején ébredező magyar képzőművészet legtiszteltebb és legkiválóbb úttörői közé tartozik. Hatással volt Markó Károlyra. Szegedről népviseleti képe maradt ránk.

A múlt század első évtizedeiben működött Szegeden *Kerle* Gáspár festő, akinek az alsóvárosi templom múzeumában őrzött Szent Antal-képét ismerjük. (1822). Templomfestői munkásságáról már szó esett.

Nyilván a piaristák rajziskolájának hatására lassanként több szegedi festő kezd kifejlődni, országos jelentőségre azonban csak az elszármazott *Vastagh*-család tud emelkedni.

A müncheni akadémián tanult és a század derekán működő *Nagy Ferenc*, főleg a Szegedről kirajzott temesközi magyar faluk templomai számára festett képeket, leginkább magyar szenteket. Dolgozott görögkeletieknek is. Így a szőregi szerb templom két, Aranyszájú Szent Jánost és Szent Miklóst ábrázoló szép táblaképét őrzi. Eddig ismert egyetlen arcképe *Posonyi* Ignácznak, a városi közkórház alapítójának ugyanott őrzött életnagyságú portréja (1853). Úgy látszik, jó nevelő volt, hiszen műhelyéből került ki idősb. *Vastagh* György, továbbá *Szoldatits* Ferenc (1820—1916), a később Rómában letelepedett nagyhírű nazarénus festő, a közeli Gyáláról származó *Kassai* Vidor (1840—1928), akiből két évi szegedi festőpálya után lett színész, a Népszínház egyik büszkesége. Itt dolgozott még *Hartai* (Hartauer) Gottfried és a morva származású *Zapletál* János is, akikről nevükön

kívül egyelőre mást nem is tudunk. Nagy Ferenc munkaközösségéhez tartozott, egyúttal nyilván a szegedi rajziskolában fejlesztette készségét *Beller*, másként *Bellér* Péter szegedi faszobrász, aki Reizner János és Kassai Vidor rövid utalása szerint főleg fafaragással, aranyozással és oltárépítéssel foglalkozott. Legújabban felbukkant rajzai, illetőleg épülettervei (1833) Beller hivatottságáról tanúskodnak. Sajnos, az adott körülmények között nem tudjuk megállapítani a tervrajzok rendeltetését.

Szikora Györgynek Kőszegh'y László csanádi püspököt ábrázoló képét (1838) a múzeum őrzi. Makón és Szegeden működött. Kassai szerint »festett szobákat, templomokat, templomzászlókat, térképeket és az aranyozáshoz is értett. Olyan közepes templomfestő volt, akinek mindent kell tudni, hogy megéljen. A művész név nem illette meg, de többecske volt valamivel a mesterembernél«.

Csak egészen röviden utalunk még egy *Börcsök* nevű alsóvárosi ezermesterre, aki ebben a korban élt és akinek emlékezetét *Móra* Ferenc tartotta fenn. »Nagy mestere volt a fából való angyaloknak, és a szegedi telepítésű torontáli és bácskai faluk szegényes templomainak kezdetben minden ékességei a Börcsök-féle faragások voltak«. Festéssel is foglalkozott.

Nagy Ferenc, Bellér, Szikora és Börcsök, de bizonyára még mások is elsősorban annak a szegedi népből kirajzott, mintegy 50 temesközi, torontáli falunak művészi igényeit elégítették ki, amelyek jórészt éppen a múlt század első felében építették föl templomaikat. Mint utaltunk rá, nyilván a táj nemesi hajlékainak tervezőit is Szegeden kell jórészben keresnünk.

A múlt század derekán a bécsi akadémián több szegedi festőnövendék megfordult, így *Hirth* (később *Szegedi)* Antal, aki Gyulán a Wenckheim-családnak dolgozott. Hasonlóképpen a bécsi akadémian nyerte kiképzését két unokatestvér, a már említett *Joó* János (1806—1874), aki Egerben működött és *Joó* Ferenc (1823—1880), akinek számos arcképe, továbbá a felsővárosi templomban egy oltárképe maradt ránk. *Rákosi* Nándor (1832—1884) arcképeket, oltárképeket, romantikus történeti jeleneteket festett. Nevüknél egyelőre nem tudunk többet, *Szutter* Károly, *Bloch* Gyula, *Lendvai* János, *Horváth* Henrik, *Dombi* (Schönberger) Adolf egykorú szegedi festőkről.

Asztalos család sarjadéka (akik tudvalevőleg ebben az időben virágos bútorokat is készítettek) *Vastagh* János Sándor. Bécsben és Olaszországban tanult, majd Bécsben telepedik le. Unokatestvére idősb. *Vastagh* György (1834—1922). Első tanítója a Szegeden bújdosó *Gerstenberg* német festő volt. A maga korában arcképeivel, oltár- és zsánerképeivel elismert nevet szerzett magának. A rókusi templomban látható Jézus születését ábrázoló ifjúkori alkotása, továbbá a főoltár érett Szent Rókus képe. Fiai *Vastagh* Géza (1866—1919) állatfestő és ifjabb *Vastagh* György (1869—1930) a szegedi Klauzál- és Rákóczi-szobor mestere.

Ötvösművészeti emlékeink leginkább pesti műhelyekben készültek. Így *Szentpéteri* József híres mesterünk egyik alkotása (kormánypálca) az alsóvárosi templom kegyképén látható (1846).

Ami a városképet illeti, már a palatinus korszak szelleme nyilvánul meg a negyvenes évekkel kezdődő utakövezésben és csatornázásban. Gyárak létesülnek. A mostani női klinika táján dohánybeváltó (Sina család). Felsővároson szeszgyár (Dercsényi testvérek), a tiszaparton gőzmalom. 1845-ben megindul a tiszai gőzhajójárat. Ugyanekkor alakul meg a város első modern pénzintézete, a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár is. Ez a fejlődés szabadságharcunk bukásával elakad, csak akkor újul meg, amikor 1854-ben kiépül a Pestet városunkkal összekötő vasútvonal. Ez, meg a krími háború gabonakonjunktúrája, majd az iparosodó nyugati országoknak folyton fokozódó, részben hazánk felé forduló élelmiszerszükséglete Szegedet is új lehetőségek elé állítja. A földmívelés növekvő jelentőségét mutatja, hogy a város 1854-ben 12 ezer hold legelőjét parcellázza föl hosszúlejáratú bérletek számára. Ezzel kezdetét veszi a nomád állattenyésztés felszámolása, a modern tanyás mezőgazdasági kultúra kialakulása. A szegedi parasztság az elsők között érti meg az idők parancsát, szakít az önellátás hagyományaival: munkája specializálódik (paprika, dohány), piacra termel és szükségleteinek jórészét maga is már piacról szerzi be.

A város hatósága — bizonyára az egykorú pesti városrendezés hatására — maga is érzi a döntő társadalmi és gazdasági átalakulást és többek között felismeri a modern élethez simuló városkép jelentőségét. Hivatalos úton is iparkodik beleszólni az új építkezésekbe, utcák, házak szabályozásába, egyesítésébe. Ebben a

munkában különösen *Bainville* József (1806—1896) és *Molnár* Pál († 1904) városi mérnök buzgólkodott. Molnár a környék művészettörténeti feltárásából is kivette részét.

Nem tudjuk mikor alakult, de 1854-ben már működött a *Szépítő Küldöttség*, későbbi nevén *Szépítő Bizottmány*, amelynek szűkszavú jegyzőkönyvei nem egészen hiánytalanul rendelkezésünkre állnak. A városkép fejlesztése érdekében a Bizottmány 1861-ben indítványozza, hogy megadott övezetben, nagyjából a Tükör utca (ma Arany János utca), Ferenc-piac (ma Kálvin tér), Zsótér-ház, Feketesas utca, Búzapiac (Dugonics tér), Árkon (Zrínyi utca és Rerrich Béla tér, továbbá a szemklinika vonala) és a Tisza, illetőleg Vár közötti területen csak emeletes új házakat lehessen építeni. Ez a rendelkezés Szeged Belvárosának vízelőtti építkezésében igen hasznosnak bizonyul, hiszen ekkor épül többek között a Kárász, továbbá az Iskola utca számos olyan háza, amely a mai városképnek is jelentős művészi eleme.

Ebben az időben a Belvárosban jelentős súlyponti eltolódás megy végbe, ami igen jellemző az akkori Szeged gazdasági és társadalmi életére. Eddig ugyanis a város szíve az ősi Palánkban, az Iskola utcán volt. Ma is álló biedermeier házai még most is elárulnak valamit az egykori életstílusból: műhely és raktár az udvaron, a család az emeleten, a földszintet viszont a bolthelyiség foglalja el. Itt még a céhesség tisztes, családias, de lassanként mégis korszerűtlenné váló világát érezzük. Itt nyílik meg az ötvenes években Szeged első igazi modern könyvkereskedése (Burger Zsigmond), itt van első jelentős újságjának (Szegedi Híradó, megindult 1859) a szerkesztősége, itt emelkedik a mai Hági-étterem helyén Szeged első önálló színháza (1856—1885). Pesti mintára *vigadó* építésére is gondolnak, de ez nem valósul meg.

Ez a városrész Szeged gyorsan magyarosodó német, kis részben szerb polgárságának ősi lakónegyede. A modern gazdasági élet fokozódó követelményeivel azonban már nem tud lépést tartani. Erre az új földadatra főleg egy friss kereskedőréteg (kimagasló képviselői a Wodianer-, Koppéli-, Harkányi-, Eisenstädter család, Kis Dávid) vállalkozik, amelynek működési területe a piac, vagyis a Széchenyi tér és Kárász utca tájéka. Itt vannak a gabonaszállító cégek irodái, itt nyílnak meg a Széchenyi téri nagy piac körül azok az üzletek, amelyek már nem saját készítményeiket, hanem a korai gyáripar kereskedelmi produktumait árusítják a mindinkább növekvő fogyasztói tábornak. Ennek a virágzó, ízig-vérig modern üzleti életnek eredménye a Kárász utca, Klauzál tér, Dugonics tér romantikus szellemben fogant, később eklektikus elemekkel is átszőtt utcaképe, amelynek szerencsére még számos szép alkotása maradt korunkra. Az árvíz utáni városrendezés is ezt a részt ismeri el Szeged szívének, modern súlypontjának.

Az építészetben a történelmi stílusok romantikus újraköltésének időszaka ez, amely az irodalom példájából is merít ösztönzéseket. Az építészeti *romantika* hatása Szegeden is érvényesül. A Kárász-ház (1845) és a Hungária-szálló (1850-es évek, Somogyi utca) ismeretlen, de kitűnő készültségű mesterei még a klasszicizmus világát idézik. Azonban 1857-ben a *Mayer* Ferdinánd számára *Gerster* Károly pesti építésztől kiváló ihletettséggel tervezett és *Kováts* Istvántól felépített ház — sötétszürkébe játszó faltónusa miatt *Feketeház* a népies neve — már a neogótika szellemében fogant. Állítólag belső berendezése, bútorzata is ebben a stílusban készült. Említést érdemel, hogy az 1857. évi első szegedi királylátogatás alkalmával romantikus építészetünk egyik nagy mestere, Feszl Frigyes tervezte a diadalkaput és a tribünöket. Tervei sajnos nem maradtak ránk. Azt is sajnálhatjuk, hogy szorgos kutatások ellenére is kevéssé ismerjük azoknak a hatvanas években épült romantikus házaknak mestereit, amelyek építészeti és iparművészeti összhangjukkal, az utcaképbe egyéni készséggel való illeszkedésükkel, artisztikus mértéktudásukkal nemes ízlést és tudást képviselnek. Ilyen az *Eisenstädter*-ház (Kárász utca 5. — talán Hoffer Károly alkotása), a *Várnai*-ház (Kárász utca 9, legutóbb a szegedi tervezőiroda restaurálta kiváló hozzáértéssel, *Komor* János irányításával), a *Herczel*-ház (Kárász utca 15.), a *Vajda*-ház (Dugonics tér 3, udvarában klasszicizáló nyomokkal), a *Scheinberger*-ház (Kelemen utca 2.), és még néhány más, így a Hajnóczy utca 1., Jókai utca 11., Somogyi utca 11., Sztálin körút 7. és 71. számú. Ismeretlen a Zsótér utca 1. számú hangulatos ház mestere is.

A név szerint is ismert tervezők, építészek közül említsük meg először *Arleth* Ferenc nevét, aki az ötvenes években Ausztriából vándorolt Szegedre és a piarista gimnázium rajztanára lett. Több romantikus épület mestere. Az Iskola ut-

cában ma is álló házat 1861-ben tervezte *Bozsics* János számára, amelynek homlokzatát később teljesen elrontották. Az eredeti terv különben ránkmaradt. A neogótikus *Kis Dávid*-házat (Nádor utca 3.) nyilván a Feketeház ihlette. Arleth tervezte az *árvaház* eredeti, Kálvária utcai szakaszát is. Több jelentős épületünk vezető építésze is ő volt. 1859-ből való *rókusi plébánia* terve nem valósult meg.

Vitkovszky Lőrinc reáliskolai rajztanárnak néhány szép klasszicizáló háztervét a levéltár, későbbi Fogadalmi Templom-tervét pedig a Somogyi-könyvtár őrzi. Valószínű, hogy terveiből meg is valósult egyik-másik, de hiteles adataink nincsenek.

Kibling Ede szegedi építész nevét csak onnan ismerjük, hogy a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár épületére 1862-ben kiírt tervpályázaton *Vassél* Alajos után a második díjat nyerte. Több tervéről nem tudunk.

Kováts István alkotása a *Lemle*-ház (Dóm-tér 3., neogótikus kapuszárnyai a Feketeházét ismétlik), a *Törökfej*-ház (Kossuth Lajos sugárút 17., elrontott modern homlokzattal). Címer úgy tudja, hogy a Somogyi utcában ő tervezte és építette Pacher W. Rudolf neogótikus emeletes házát, továbbá az Oroszlán utcában Ivánkovits üvegkereskedő emeletes házát »magyaros stílusban, a homlokzaton Hunyadi, Zrínyi és Rákóczi kalpagos és sisakos mellszobrát állított nemzeti díszítő tényező gyanánt«. Az árvíz után (1884) építi saját lakóházát (Mérey utca 18.).

Hoffer Károly 1838-ban a pesti hengermalom építésénél másodpallér volt. *Heszler* (Heszlényi) József társaságában 1856-ban építi a *rendezőpályaudvar* máig álló épületét, amely Szegednek első vasúti állomása volt, 1858-ban pedig a régi *színházat*. Neki tulajdonítják a romantikus Eisenstädter-házat, amelyről már szó volt. Biztosan az ő műve még a víz előtt a lebontott *felsővárosi kaszinó* és a *Dugarszky-ház* (Somogyi utca 20.).

A történelmi stílusok térhódításával szinte egyidejűleg Szegeden is jelentkezik a »stílszerű« restaurálás eszméje. Különösen az alsóvárosi templom volt ezeknek a törekvéseknek állandó célpontja. A templom barokk orgonája és régi üvegablakai áldozatul estek a jóhiszeműen romboló szenvedélynek. Leginkább a homlokzat egyszerűsége, vagyis a templom egyik legnagyobb ékessége volt a szálka az egykorúak szemében. A szegedi *Bainville* József (1864), majd *Steindl* Imre (1876) önmagukban érdekes és művészi utánzatai azonban szerencsére nem jutottak el a megvalósulásig.

A kiegyezés után következő években jelentékeny középületek és nagyszabású bérpaloták építésére kerül sor. Ezeket már az *eklektika* jellemzi.

Az új renaissance vagy eklekticizmus a XIX. század derekától terjedő, régi idők építkezését utánzó, utánköltő történelmi stílusoknak egyik, különösen középületeken, bérpalotákon mutatkozó irányzata.

Jellemző vonása a nyugodt, vízszintes tagoltság, szigorú arányosság, koncentrált homlokzati kiképzés, az oszlopok és párkányzatok dekoratív szerepe, a plasztikai (antikizáló, allegorikus szobrok és domborművek) és festészeti díszítő elemek fokozott alkalmazása: a lépcsőházakban és homlokzatokon egyaránt. A sgraffito újjászületik. Ez a stílus az anyagban nem válogatós, a kő és márvány helyett sokszor gipsz jut a szerényebb alkotásokon szóhoz.

Szeged nagy várossá az eklekticizmus jegyében és korában fejlődik. A Széchenyi tér képe ebben a stíluskorszakban bontakozik ki. A városháza mellett a régi, még a török világot idéző, hatalmas nyílt tornácokat is magában foglaló, négyszögletben kialakított, udvarán pecsenye-, gesztenye-, lepénysütögető kofákkal és lézengőkkel telt *lacikonyha* helyén *Wegmann* Gyula és *Scherrer* József Adolf pesti építészek tervei szerint épül (1870) a ma is álló *Bérház*. Ez ugyanis városszerte ismert megkülönböztető neve. Földszintjén modern üzletek, emeletein bérlakások nyíltak. Csak az árvíz után kerültek bele városi hivatalok.

Szintén a Széchenyi téren több modern kétemeletes üzletház épül. Ehhez tudni kell azt, hogy a hetvenes évek elején a tér délre egészen a mai Klauzál térig déli vonaláig, a Kárász-házig terjedt. Hozzá tehetjük még, hogy a várbeli katonai parancsnokságnak hadászati érdekekre való hivatkozása miatt a tér hosszú évtizedeken át üres és sivár volt. Csak az ötvenes évek végén kezdik fásítani. Az aránytalanul nagy térből most szakították ki azt a telektömböt, amelyre még ugyanekkor a Széchenyi és Klauzál tér között elterülő, ma is álló bérpaloták épültek. Mint már mondottuk, a Széchenyi tér és Kárász utca tájéka a múlt század derekától Szeged üzleti és társadalmi életének súlypontjává fejlődik, ami ezt a beépítést is magyarázza.

Sajnos, egy kivételével a legnagyobb utánjárással sem sikerült ennek a házcsoportnak kitűnő mestereit felkutatni. Ezek az épületek: a *Kis Dávid-ház* (Skalnitzky Károly?), *Aigner-ház, Zsótér-ház* (Széchenyi tér 15—17.), továbbá az egykori *Kereskedelmi és Iparbank* (Klauzál tér 2. — tervezte *Weber* Antal és *Ney* Béla, építette *Hoffer* Károly), igen kedvező fényt vetnek a város akkori építészeti kultúrájára, artisztikus, a legutolsó kilincsre is kiterjeszkedő stílusigényére. Ezek a házak — nem feledkezve meg az egykorú pesti építkezések hatásáról sem — jelentős mértékben ihlették később a királybiztosság várostervét is. Elég csak a Híd, Aradi, Dózsa Gy. utca házegyüttesére gondolunk. A kora-ekletikának ezekben a szegedi éveiben a Dugonics téren épül a *reáliskola* (ma egyetem), amelyet *Skalnitzky* Károly tervezett és *Arleth* Ferenc épített föl (1872). Megjelenésében, térhatásában Szegednek máig egyik legkiemelkedőbb épülete. Tökéletes stílusharmóniában állott vele az előtte álló, 1876-ban felavatott *Dugonics-szobor* (Izsó Miklós-Huszár Adolf), amelyet az árvíz után egy állami főtisztviselő elfogultsága miatt helyeztek át mai rossz helyére. Visszaállítása a városrendezésnek komoly eredménye lenne.

BÁLINT SÁNDOR

Adalékok a Horthy-fasizmus kulturális politikájához Szegeden (1919—1929)

Szegednek az ellenforradalom különleges szerepet szánt a tőkés-földesúri Magyarország visszaszerzett hatalmi pozícióinak megszilárdításában. Történetírásunk tisztázta, hogy Szeged elsősorban azért vált a fegyveres ellenforradalom kiindulópontjává, mert a városban imperialista katonai intervenció szuronyai védték és támogatták a horthysták szervezkedését. Tehát nem a város különlegesen reakciós gazdasági, társadalmi struktúrájából nőtt ki az ellenforradalom, hanem külső erők tették aktív, népellenes elemek gyülekező helyévé. Így válhatott a „szegedi gondolat" városává, és a „nemzeti megújhodás"-nak álcázott magyarországi fasizmus egyik első állomásává.

Ma már ismerjük annak a hősies harcnak fő vonásait és sok részletét is, amelyet a szegedi munkásság 1918—19-ben vívott az első magyar proletárdiktatúra megteremtéséért, majd pedig a Tanácsköztársaság fenntartásáért. Mindez a város történetének fényes lapjai közé tartozik, és méltó folytatása az 1848—49-es szabadságharc dicső helyi hagyományainak.

Ugyanakkor megállapítható azonban, hogy az ellenforradalmi rendszer egész negyedszázados uralmának időszakában nagy erőfeszítéseket tett — hozzátehetjük, nem sikertelenül — hogy a város politikai és kulturális arculatát a maga képére és hasonlatosságára formálja. S ebben a törekvésében a város kivételes helyzetét az szabta meg, hogy az ellenforradalmi Magyarország urai Szegeden különleges politikai bázist igyekeztek maguknak kiépíteni.

Tehát, ha egyrészt nem igaz, hogy 1919-ben Szeged belső okokból determinálva volt arra, hogy az ellenforradalom melegágya legyen, másrész viszont tagadhatatlan, hogy a proletárdiktatúra bukása után a város, a munkásság és más haladó erők harca ellenére, ellenforradalmi színezetet kapott a kormányzat összpontosított erőfeszítései nyomán.

Különösen a bethleni konszolidáció éveiben bontakozott ki a horthysta kormánykörökneк az az egyértelmű és eléggé tervszerű törekvése, hogy

1. megteremtsék Szegeden az ellenforradalom (valójában soha sem létezett) önálló (tehát a külső intervenció döntő jelentőségét elhallgató) tradícióit;

2. Szegedet, a proletárforradalom idején döntő szerepet játszó munkás-Budapestet ellensúlyozó politikai góccá alakítsák;

3. a várost, az uralkodó osztály soviniszta, irredenta törekvéseinek jegyében kialakított „kultúrfölény" koncepció egyik fontos kirakatává, hirdetőjévé tegyék.

Mindez különleges súlyt adott a húszas években az ellenforradalmi kormányok Szegeden érvényesülő kulturális politikájának. Főleg Klébelsberg kultuszminiszterségéhez fűződő években jelentkezett a kultúra kérdéseinek burkában az uralkodó osztály önző, népellenes, velejéig reakciós politikája. S bár e burkon számtalan esetben rés támadt és látni engedte a Horthy-fasizmus hazaáruló, a dolgozó magyar népet szakadék felé hajszoló, belső eresztékeiben recsegő uralmi rendszerét, mégis sokakat megtévesztett, főleg az értelmiségi és középrétegekből. Még ma is akadnak, akik a húszas évek „várost, egyetemet fejlesztő" tendenciáinak igazi lényegét nem látják. S ha egészében tisztában vannak is az ellenforradalmi Magyarország politikai jellegével, a fentebb említett „Szegedet felkaroló" kutúrpolitikát inkább szerencsés kivételnek, mintsem az ellenforradalmi politikai program szerves részének látják.

Éppen ezért nagyon tanulságos az ellenforradalmi Magyarország kormányainak Szegeden érvényesülő, a helyi vezetők részéről mindenben támogatott kultúrpolitikáját jobban szemügyre venni, és legalább néhány fontosabb vonását tanulmányozni. Az így nyert következtetések számos esetben jelentős adalékok a Horthy-rendszer általános politikai törekvéseinek megértéséhez, és ugyanakkor — elsősorban helyi viszonylatban — átvezetnek a jelen feladataihoz. A konkrét történelmi elemzés bizonyító erejével kell megcáfolni a téves nézeteket, szétoszlatni a csalékony illúziókat, amelyek még meghúzódnak Szeged és az ellenforradalom viszonyát illetően.

E dolgozat keretében természetesen nem áll módunkban még csak vázlatos képet sem adni a húszas évek Szegedjének gazdasági, társadalmi és politikai eseményeiről, helyzetéről. E kép lényeges vonásaiban alig különbözik az egész ország nyomasztó és kilátástalan állapotától, amelyet a tőkés-földesúri osztály restaurált hatalma előidézett. A munkások kizsákmányolásának fokozódása, a munkanélküliség átka, a parasztok tengődése, a tisztviselők nyomora, a diplomások állástalansága adják e kor sötét alaptónusát. Pusztító népbetegségek, öngyilkossági járvány, lakásinség, lakbéruzsora, a fiatalkorúak züllése, a bűnözés ugrásszerű emelkedése a társadalmi rendszer betegségének szimptómái Szegeden is. S ez annyira nyilvánvaló, hogy a korabeli sajtó — ki-ki politikai irányzatának megfelelően — kénytelen nap mint nap foglalkozni vele. S mindezek tetejébe féktelen politikai terror gyötri a dolgozókat.

Az uralkodó osztály engesztelhetetlen haraggal és soha el nem múló rettegéssel tekintett a Tanácsköztársaságra és a forradalom fő hordozójára, a munkásosztályra. Erőszak és demagógia, megtorlás és soha be nem váltott ígéretek, üldözés és politikai szemfényvesztés egyaránt fegyvertárába tartozik. Görcsösen ragaszkodik a hatalomhoz, de bármilyen ádáz harcot folytat a dolgozó nép visszaszorítására, a kor valamennyi hiteles dokumentumában kisebb, vagy nagyobb mértékben, közvetlenül, vagy közvetve ott az ítélet: *megmérettél és könnyűnek találttattál.* Egész társadalmi rendjük homlokzatára pedig ez a felirat kívánkozik: *özönvíz előtt.*

I.

SZEGED KULTURÁLIS VISZONYAI AZ ELLENFORRADALOMTÓL A BETHLENI KONSZOLIDÁCIÓIG

(1919—1924)

Az első magyar proletárdiktatúra rövid fennállása miatt kulturális téren aránylag keveset tudott alkotni. De ez is elég volt ahhoz, hogy részben megteremtse a kulturális forradalom feltételeit. Az ellenforradalom azonnal rávetette magát a Tanácsköztársaság gazdasági és társadalmi, de nem utolsó sorban kulturális vívmányaira is.

Mindenekelőtt feloszlatták Szegeden is a forradalomban létrejött valamennyi társadalmi szervezetet, köztük a pedagógusok, újságírók, orvosok szakszervezetét is.

Ezzel egyidejűen megindultak a kíméletlen megtorló intézkedések a proletárdiktatúrában legkisebb szerepet is vállaló egyénekkel szemben. Máig sem de-

rült teljesen fény arra, hogy Szegeden is hányan estek áldozatul a fehérterror dühének.

A megtorlás nem kímélte a kultúra munkásait sem. Kukovecz Nanát, az ismert festőművésznőt a különítményes tisztek vérforraló kegyetlenséggel gyilkolták meg. Rejtélyes eltűnések, Tiszában úszó hullák adták a „keresztény-nemzeti" rezsim nyitányát.. De a törvények által nem korlátozott ellenforradalmi terrort nyomon követte a „törvényes" megtorlások végeláthatalan sora.

A Kisfaludy Társaságban még 1919-ben megindult az igazoló eljárás annak felderítésére, hogy a társaság tagjai milyen magatartást tanúsítottak a forradalom idejében. Természetesen azzal a céllal, hogy azokat, akik pozitív szerepet vállaltak a forradalomban, kizárják a tagok közül.

A Petőfi Társaságban 1920 januárjában kizárási indítványt tesznek Bíró Lajos, Babits Mihály, Krudy Gyula, Móricz Zsigmond és Palágyi Lajos ellen. E társaságok mögött nem marad el a szegedi Dugonics Társaság sem. Nagy Zoltán, törvényszéki bíró, megelőzve a budapestieket, javasolja, hogy indítsanak igazoló eljárást annak megállapítása végett, hogy a tagok közül ki, milyen magatartást tanúsított a Tanácsköztársaság fennállása idején.

Az igazoló bizottság javaslata alapján a társaság az 1920. évi közgyűlésén Bródy Mihályt és Szalai Jánost kizárta tagjai közül. Az igazoló eljárás lefolyására a későbbiekben még visszatérünk, mivel ez a társaságnak az ellenforradalmi rendszerhez való viszonya tisztázásához lényegesen hozzájárul. Az igazoló eljárás egyébként megelőzte az erre vonatkozó kormányrendelkezést. Szegeden a polgármester 1920. március 24-én szólítja fel a szervezeteket az igazolásra. Az átirat értelmében megejtendő vizsgálatoknak a tárgyilagosság leghalványabb jelét is nélkülözniök kell. Nyíltan megmutatták az intézkedések osztályalapját:

„1. Minden egyesület jogosult tagjainak a kommün alatti magatartását egy ad hoc bizottság útján vizsgálat tárgyává tenni.

2. Ezt a vizsgálatot az 1. pontban említett módon az egyesület elrendelni köteles, ha azt a tagok 2 %-a kéri.

3. Az igazoló bizottság tagjainak $^3/_4$ része az eljárást indítványozó tagok sorából küldendő ki.

A Dugonics Társaság kizárási javaslata után Bródy Mihályt, szegedi tanártársával, Székely Vilmossal együtt, — mint a Budapesti Közlöny is jelentette, — állásvesztésre ítélték a „proletárdiktatúra alatt tanúsított magatartásukért, a diktatúra támogatásáért, haza és vallásellenes állásfoglalásukért". Mint később még részletesebben rámutatunk, a tömeges felfüggesztések, áthelyezések, B-listázások szerves részei a demokratikus erők, a Tanácsköztársaság hívei ellen foganatosított megtorlásoknak.

Az ellenforradalmi kormányzat kicsinyességére mutat a Tanácsköztársaságnak még az emléke ellen is folytatott irtóhadjáratában, hogy pl. a Friedrich-kormány még a proletárdiktatúra alatt szabályosan elvégzett érettségi vizsgákat is hatálytalanította. Ezzel Szegeden is a diákok százait akadályozta egzisztenciájuk biztosításában, és emellett jelentős új költségekbe is verte a szülőket.

De az ellenforradalom nem állott meg a Tanácsköztársaság kulturális eredményeinek megsemmisítésénél. Nyílt, vagy leplezett támadást intézett az egész haladó magyar kultúra ellen. Elhallgatással, meghamisítással, kisajátítással igyekezett elásni minden forradalmi és demokratikus hagyományt, amely a nemzeti történelemben eleven hatóerővel szólt a korhoz. Ugyanezt tette klasszikus irodalmunk óriási haladó örökségével is. Nem ok nélkül fordult meg a Szegedi Napló bátor cikkírójának fejében a gondolat: mi lenne Petőfi sorsa, ha a húszas évek Magyarországában élne? Hol lenne a nagy forradalmár költő? „... aki «osztály ellen izgatott,» ... aki a sajtótájékoztató bizottság nélkül nyomtatta ki versét, aki ... «veszett versekkel» lázította a jobbágyokat uraik ellen, ... kérlelhetetlen ellenfele volt a «fönnálló állami és társadalmi rendnek». — A zalaegerszegi internálótáborban!" — adja meg a választ a cikk írója.

*

A Horthy-fasizmus kezdettől fogva olyan politikát folytatott, amely a dolgozó nép általános visszaszorítását jelentette kulturális téren is. A hanyatlás e tekintetben még a háború előtti Magyarország kulturális elmaradottságán is túltett.

Míg a hivatalos kurzus szószólói frázisokat pufogtattak arról, hogy „az irodalom, a színház, a zene, a sport, mind megannyi jó alkalmat nyújtanak ahhoz, hogy a műveltebb osztályok ... közeledjenek munkástestvéreikhez, tanítván, egyben pedig szórakoztatván őket", ad-

dig valójában a rendszer jóformán minden anyagi és erkölcsi erőt megvont a dolgozó osztályok gyermekeinek rendszeres elemi iskolai oktatásától is. A népoktatást a tanyavilágban és a városban egyaránt elhanyagolták. Egykedvűen nézték a mérhetetlen diáknyomort, amit az elcsatolt területekről Szegedre érkező egyetemi hallgatók és középiskolások mostoha helyzete még csak növelt. Kíméletlenül B-listára tették a kibontakozó inflációban éhbérért dolgozó tanítókat. Sorsára hagyták az egyetemet, a Somogyi Könyvtárat, s az állandó deficittel küzdő színházat. Ponyvával és gicscsel árasztották el a dolgozó ember számára hozzáférhető kulturális területeket.

Mindez a néptömegek öntudatának elhomályosítását, szellemi megbénítását és politikai lefegyverzését szolgálta. Jól tudták a rendszer urai, hogy a haladó nemzeti és nemzetközi kultúra, a materialista szellemű tudomány minden morzsája ellenük szól, s ha csak egyetlen lépést is halad a dolgozó nép felvilágosítása, ez máris nagy veszélyeket jelent az elavult, nagynehezen összeeszkábált tőkés-földesúri rend számára. Éppen ezért gondosan igyekeztek még e morzsákat is megvonni a tömegektől.

A húszas évek első feléből az elemi- és középiskolai tanulók helyzetéről megdöbbentő képet fest a kor sajtója. A tanévkezdés napjaiban a Belvárosi Leányiskolát meglátogató újságíró így számol be: „A tanítónő felszólítására, hogy lépjen elő, akinek nincs cipője, az osztály egynegyed része lépett a padok elé. ... A padsorokban hármasával ültetett növendékek egy szabályos, de csenevész és letarolt kert képét keltik." Úgy kell erre a képre tekintenünk, mint amelyet a korabeli sajtó szinte naponta villant az olvasó szeme elé.

A dolgozók nyomasztó anyagi, szociális viszonyaihoz megfizethetetlen iskoláztatási költségek járultak. E költségek egyenes arányban nőttek az inflációval. Egy gyermek iskoláztatása az árak emelkedése folytán már 1919-ben olyan összeget igényelt, — nem számítva az ellátást, — melyből nem sokkal azelőtt egy egész családot el lehetett tartani. Az ún. konszolidáció idején, a klébelsbergi iskolafejlesztéssel sem oldódik meg a szegénysorsú gyermekek taníttatásának kérdése. Mindenesetre ekkor mérik fel pontosabban a megdöbbentő analfabétizmust. Ekkor próbálkoznak a város vezetői a megalázó „kisrongyos akciókkal" szociális gyógycseppeket szolgáltatni.

A tárgyalt időszakban a városi tanács a módos gazdák segítségét szeretné megnyerni az iskolás gyermekek szociális helyzetének enyhítésére. Ez a kísérlete azonban kudarcba fullad. A kulákok a segélyezést megtagadják, a gyermeknyaraltatási akcióban pedig csak azért vesznek részt, hogy a gondjaikra bízott gyerekeket kizsákmányolják.

„A gyermeknyaraltatási akció nem sikerült, — írja a menekültügyi hivatal szegedi jelentésében —, különösen a módos parasztgazdák közönye és fukarsága miatt. ... Hajnalban kiküldték őket (ti. a gyerekeket) a mezőre a disznókkal, egy darab kenyeret adva nekik avas szalonnával. Éjjel pajtában, piszkos pokrócokon kellett hálniok."

A katolikus klérus az elesettekkel szemben könyörületességet gyakorolt — szavakban. A kormány büntetőeljárást foganatosít azok ellen a szülők ellen, akik nem járatják gyermekeiket elemi iskolába, figyelembe sem véve azt, hogy a tanulók kimaradásának mindenek előtt szociális okai vannak. A majdnem iskola nélkül hagyott szegedi tanyavilág fiatalsága saját szájaíze szerinti nevelését pedig úgy próbálta megoldani, hogy ifjúsági egyesületekbe tömöríti azokat, ahol „hazafias (értsd soviniszta) előadásokkal" és „szolíd táncmulatságokkal" (valójában többnyire bicskás verekedésekkel) elégíti ki kulturális igényeiket. Egyedül a szegedi szervezett munkások próbálnak összegyűjtött fillérekből a munkanélküli szülők hiányosan táplált gyermekeinek nyomorúságán enyhíteni nyaraltatási akciókkal. A város vezetősége még ennek a kezdeményezésnek a támogatását is megtagadja.

A továbbtanulási lehetőségek már nemcsak az iskoláztatási költségek emelkedésén múlnak, hanem szükség esetén adminisztratív rendszabályok is őrködnek az uralkodó osztályok műveltségi monopóliuma fölött. 1921-ben 240 fiatalt utasítottak vissza a szegedi felsőipariskolából. Bár származásukra nem derül fény, semmi kétség, hogy nem vagyonos szülők gyermekei voltak.

A tanulókhoz hasonló helyzetben voltak a tanítók és tanárok is. Több esetben arról ad hírt a sajtó, hogy a tanítók fizetés nélkül tanítanak. Különösen elhanyagolta a város az iparos-tanonciskolát és annak tanerőit. Az iskola fizetés nélkül hagyott tantestületének nyo-

morúságos anyagi helyzete és széthullása, méltóképpen tanúsítják ezt. A nyomorgó falusi tantestületek kénytelenek könyöradományokat elfogadni. Megalázó helyzetükre fényt vet Horváth János földbirtokos és Lauritz és Muharszky szállítók ajándéka. Az előbbi 2 mázsa almát, az utóbbiak 300 koronát ajándékoztak akkor, amikor egy villamosjegy ára 2 korona volt, — írja a Szegedi Újnemzedék.

De az ellenforradalom a nyíltan demokratikus szellemű tanítókat még ilyen körülmények között sem tűrhette meg az iskolában. Enyhe elbánás esetén is áthelyezéssel figyelmeztette a „destruktív"-gyanúsakat. Emellett azonban a politikailag legcsekélyebb mértékben exponáltakat sem tévesztette szem elől. Sorozatos B-listázásokkal gondoskodott arról is, hogy az ilyen tanítók százait elbocsássa. A nyugdíj pedig olyan kevés volt, hogy — mint mondani szokták —, sem élni, sem halni nem lehetett belőle.

Az állástalan tanítók száma olyan rohamosan felszaporodott, hogy egyebek között Csengeri János bölcsészkari dékán is így nyilatkozott: „A tanári állás .. egyike ma a társadalomban a megélhetést legkevésbé biztosító pályáknak. ... Ha ezen a kormány nem segít gyorsan, ... szellemi csődnek rohanunk elébe."

Az 1922 nyarán meghirdetett 9 férfi és 4 női tanítói állásra 96 jelentkezés érkezett a városhoz. S hogy a kérelmezők közül kiket részesített a bizottság előnyben, arra fényt vet az a tény, hogy a pályázók közt levő Tömörkény Erzsébetet, a nagy szegedi író lányát sem alkalmazták.

Az éhező, rongyos munkásgyermekek és a nyomorgó tanítók az állam és a város szerveinek közönyétől kísérve, embertelen körülmények között végezték munkájukat, különösen a téli hónapokban. A kormány még öt évvel a háború után is úgy próbálja az iskolák fűtését biztosítani, hogy rendeletben kényszeríti a szülőket a fűtőanyag külön megfizetésére.

Még nyomasztóbb azonban a Szeged környéki tanyavilág iskoláinak helyzete. Sok helyen a tanfelügyelőség külön utasítására zsámolyokat kellett a szülőknek az iskolába járó gyermekeik számára beszerezni, mert „az iskolákban padok egyáltalán nincsenek". A tanyai iskolákban mégis legalább helye van a tanulóknak. A szegedi iskolákról még ezt sem lehet elmondani. Egy részüket lefoglalták a fajvédő egyesületek, a rókusi iskolában pedig csendőrök tanyáznak. S bár a közép- és szakiskolákból százával utasítják vissza a felvételüket kérő tanulókat, a hivatalos szervek pénzügyi okokból még egyes iskolák teljes megszüntetésétől sm riadnak vissza. A szegedi Fémipariskola felszerelését katasztrófális anyagi helyzete miatt elárverezték. Egy év múlva már a Városi Kereskedelmi Iskola azonnali megszüntetését is tervbe vették.

Természetes, hogy ilyen viszonyok között az oktatás színvonala is rendkívül alacsony. Prellog József városi főgimnáziumi igazgató az iskolaszékhez intézett átiratában így jellemzi az elemi iskolákból kikerülő tanulók felkészültségét: „... a kitűnő osztályzatot nyert tanulók is rendkívül gyarló készültséget árulnak el. ... A tanulók túlnyomó része, ... nem ismeri a mondat és beszédrészeket, sőt olyan is akad, aki azt állítja, hogy ezekről nem is hallott".

Szegeden már ebben az időben is kimutatható *az analfabétizmus évenkénti egy százalékos növekedése.* Ez még a teljesen azonos gazdasági és néprajzi körülmények közt levő alföldi városokhoz mérten is igen nagy elmaradást jelent.

Ebben az időben még csak elvétve találunk a hivatalos körök részéről olyan nyilatkozatokat, amelyek elvi megalapozását adnák a fentebb csak néhány kirívó jellegzetességével felvázolt iskolapolitikának. Ilyen pl. Vass közoktatásügyi miniszter sajtóban közölt véleménye: „A magyar faj nem szereti az iskolát". E szavak jelzik a kiindulást ahhoz a tragikus folyamathoz, amely néhány év múlva a „kultúrfölény" látványos díszletei mögül főleg az analfabétizmusról szóló statisztikákból olvasható ki.

Hozzátartozik ehhez a képhez az egyház óriási szerepe is a magyar népoktatásban, amelyet, ha szükség volt rá, hatalmi eszközökkel is érvényesítettek. Bizonyítja ezt a VKM egyik 1923-as rendelete is. Eszerint a tanulók ünnepi és vasárnapi kötelező templombajárásának elmulasztását pénzbüntetéssel, behajthatatlanság esetén elzárással büntetik.

*

Ismeretes, hogy a szegedi egyetemnek különleges szerepe volt a kormány és a helyi vezető körök kulturális politikájában. Erre vonatkozóan már az ellenfor-

radalmi korszak első éveiben találunk utalást. Ezt jelzi az a tény is, hogy a Kolozsvárról távozó egyetemet Szegedre helyezték. Azt gondolhatnók tehát, hogy a szegedi egyetem számára jobb körülményeket teremt a kormány. A hallgatók nyomorúságán azonban egy évtized alatt sem sokat enyhítettek s különösen nem az első években. A diákság helyzetéről szóló korabeli tudósítások minden képzeletet felülmúló diáknyomorról beszélnek.

„Száz és száz egyetemi hallgató ... kimondhatatlan nyomorban él... Szegény diákok nappal tanulnak és éjszaka pedig irodákban, műhelyekben dolgoznak" — írja, sok hasonló között a Szegedi Újnemzedék.

Tanulnak persze azok, akiknek van miből, hiszen a szegénysorsú hallgatók nagyrészének könyve sincs. Dolgozni is csak azok tudnak, akiknek ehhez még egyáltalán van lelkierejük, akik még nem fásultak bele a nincstelenségbe, a lakástalanságba, a megalázó kilincselésekbe. „A legtöbbjük már csak sétál, esetleg társaságba jár, egynéhány meg holmi mellékutcabeli kocsmák törzsvendége kezd lenni." Az előadásokat kevés hallgató látogatja. „A köznyomor és az anyagi gond mindennek az oka." Sokan kénytelenek abbahagyni a tanulást. Veszprémy rektor még 1923-ban sem apellálhat valamelyes reménnyel is másra, mint a társadalom könyörületességére. S ha vannak is, akik segítenek, jórészt azok sem a módosabb társadalmi rétegek közül kerülnek ki. Az óriási deficittel küszködő szegedi egyetemi menzák javára indított segélyakció során a 100 holdas gazdák 5—10 koronás adományokkal „botránykoztatták meg a gyűjtőíveket". A menekültügyi hivatal csupán arra kéri a háztulajdonosokat, hogy a lakástalan diákokat egy hónapra fogadják magukhoz. „Hogy eddig úgyszólván egy háziúr sem jelentkezett, azon ... itt Szegeden még csodálkozni sem lehet" — írja a korabeli sajtó.

A kormány meg sem kísérli a diáknyomor enyhítését. Sőt olyan magas beíratkozási- és tandíjköltségeket állapít meg, (1922-ben 500 korona a beíratkozási költség) hogy a munkás és kisebb tisztviselő szülők egyáltalán nem tudják az iskoláztatással járó költségeket előteremteni.

De az egyetem maga is állandó gazdasági nehézségekkel küzd. Szandtner Pál egyetemi tanár még négy esztendővel a Tanácsköztársaság után is külföldi összeköttetéseit kihasználva, „a levelek százaival fordult Amerika és Anglia egyetemeihez, hogy ezek támogatását kérje".

Ilyen szociális helyzetben az egyetemi hallgatók létszáma egy-két év alatt a felére csökkent Szegeden. Természetes, hogy a dolgozók, a kisegzisztenciák gyermekeinek kellett abbahagyni a tanulást. De a közoktatásügyi minisztérium még így is szükségesnek látta a hallgatók létszámának további csökkentését. Helyhiányra hivatkozva, az 1921—22-es tanévben 15 második félévest, valamint 60 másodéves, 43 harmadéves és 12 negyedéves hallgatót utasítottak el az orvos-karról. Ugyanebben a tanévben az orvostanhallgatók teljes létszáma 509, bölcsészhallgató viszont csak 37, s ez sem mind tanárjelölt.

* * *

Csak ma, szocialista kultúránk kibontakozása idején mérhetjük föl maradéktalanul, hogy mit jelent dolgozó népünk számára az egykori kizsákmányoló osztályok műveltségi monopóliumának megtörése. Látjuk, hogy milyen hatalmas erő a haladó művészet, ha eljut a dolgozókhoz. Viszont elegendő bepillantanunk a húszas évek könyvkiadásába, s megítélhetjük, hogy a legtöbb esetben, milyen távol állott a hivatalos kulturális politikától az igazi demokratikus kultúra terjesztése. A valamennyire is irodalmi művek szinte megfizethetetlenek. Erről tanúskodik számos szegedi vélemény is: „A könyvkereskedők már jópár éve azon siránkoznak, hogy a könyvvásárló publikum szinte teljesen elfogyott."

Egy 1923-as helyi adat azt bizonyítja, hogy Szegeden is hatalmas mértékben felburjánzott az ifjúsági szennyirodalom. „A régebbi Nick Carter, Buffalo Bill és Fantomas füzetek mellett újabban valóságos túltermelést csinálnak a gyanús hangzású fővárosi kiadók az ifjúsági ponyvaregényekből — számol be egy szegedi cikkíró, majd így folytatja — ... Ezekből a 20—30 koronás ponyvafüzetekből hihetetlen példányszámot adnak el a könyvkereskedők és könyvárusok. Szegeden a múlt évben az ifjúsági pornográfia termékeiből 14 000 példányt adtak el." Ennek az irodalomnak a hatását a fiatalkorúak bűnözésének megdöbbentő terjedése jelzi. A Szegedi Napló felháborodással követeli a bajok orvoslását, persze a maga módján: „Mozduljon meg a társadalom szíve és állít-

sák föl mielőbb a gyermekrendőrséget, amíg nem késő, amíg van menthető".

A könyvtárak forgalma is azt bizonyítja, hogy csekély az érdeklődés a valóban irodalmi művek iránt. A nők kedvence a Somogyi Könyvtárban Courths Mahler. A detektívregényeknek külön olvasótábora van.

Szeged dolgozói számára még leginkább a Somogyi Könyvtár a hozzáférhető. De ez is olyan mostoha anyagi körülmények között dolgozik, hogy nem egy esetben be kell szüntetni az olvasótermi szolgálatot. Legégetőbb költségeik fedezésére, — ahogy Móra Ferenc több ízben utal erre — a leginkább célravezető módszer, a koldulás. „Persze ehhez tömérdek arcátlankodás kell, de szerencsére az emberek megértők és kedvesek" — mondja Móra csalóka optimizmussal.

A demokratikus kultúra háttérbeszorítása Szeged kulturális életének minden területén érvényesült. Juhász Gyulának számos esetben kellett szót emelnie egy-egy tehetséges fiatal művész érdekében, akiket joggal féltett az elkallódástól. Már 1921-ben felhívja „a valódi művészet minden barátjának és megértőjének figyelmét Károlyi Lajos műveire, amelyek, sajnos, e nehéz és művészietlen időkben olyan mostoha elbánásban részesülnek." A munkásművészekre különös gondot fordít Juhász Gyula. 1924 decemberében a „Szeged" című napilapban riportot közöl Menkó László fiatal vasúti munkásról, aki igen tehetséges festő, segítség híján azonban elkallódás veszélye fenyegeti. Panaszkodik a szegedi hatóságok közismert közönye miatt, amiért „a szegedi képzőművészeknek nincs módjukban alkotásaik bemutatása..." A „konstruktívok" úgy reagálnak Juhász magatartására, hogy ahol módjukban van, bojkottálják őt. Ez történt egy jótékonysági ünnep alkalmával is, amely azért maradt el, mert a város vezetői, Aigner, Somogyi, és Pálfy lemondtak az ünnep megnyitó beszédéről, mert a prológust Juhász Gyula írta.

Még élesebb hangon bírálja Juhász Gyula az ellenforradalmi rendszer kultúrpolitikáját, ha tehetséges fiatal színművészek megalázóan nyomorúságos helyzetéről ír. E cikkei a tudományos és művészi élet jelenségeit úgy elemzik, hogy leleplező erejük ma is rendkívülien meggyőző. Művészbecsület című cikkében a többi között a következőket mondja:

„Kultúránk is válságban van és ez a válság összefügg gazdasági és erkölcsi nyomorúsággal. ... Mi volt az utóbbi hetek kiemelkedő kulturális eseménye? ... Az, hogy egy fiatal színész..., az ország első színházi műintézetéből egy tőkés magánvállalkozás szolgálatába szegődik... Mindez akkor: — írja —, amikor a magyar tudós társaság nem tudja tovább fönntartani folyóiratát, amikor a magyar tudós nem tudja mejelentetni alapvető nagy munkáit, amikor Bartók Béla és Kodály Zoltán... hatalmas magyar népdalkincsét kiadatlanul kénytelen hevertetni, ... amikor a szellem és tudás magyar vezérei a kivándorláson gondolkodnak..."

Nem sokkal később Kertész Endre szegedi színművész halálakor már kimondja a valódi művészet kilátástalan helyzetének leglényegesebb okát is. „A szívtelen és erkölcstelen amerikanizmusra" utal, amely portékának nézi a művészetet is, „nem ismeri az értékét semminek a világon, csupán az árát kérdezi... Az szükséges, — mondja — ami nélkül nincs élet se Magyarországon, se azon kívül: valóságos demokrácia a leplezett reakció helyett!"

A kultúra tőkés vállalkozói valóban méltó szövetségesei voltak a reakciós hatalomnak. Részben azzal, hogy a művészetet igyekeztek az ellenforradalmi rendszer közvetlen ideológiai, politikai kiszolgálójává aljasítani, vagy pornográfiával, giccsel bomlasztani a dolgozók erkölcsét és ízlését és így demoralizálni őket. Ez utóbbi szolgálatuk is az uralkodó rendszer malmára hajtotta a vizet, s nem ritkán jó üzletnek is bizonyult. Így pl. a szegedi színház gazdasági krízisét a hírhedt éjjeli előadásokkal próbálták leküzdeni. Ezek a műsorok, köztük a „Fifi" című „kevés ruhában játszott" vígjáték is a közönség pornográfia felé hajló gyengeségének folyamatos csiklandozásával értek el sikereket. De a rendes esti előadások színvonala is silány, műsorpolitikája dekadens, az előadás stílustalan, a zenekar rossz, a kórus pedig kritikán aluli —, mondja a Szegedi Naplóban megjelent bírálat.

A „hivatalas kurzus" helyi szószólói mindezt fenntartás nélkül fogadták. De élesen szemben álltak minden művészi termékkel, ha megneszelték, hogy az kisebb, vagy nagyobb mértékben a haladást szolgálja. Ezért utasították vissza Móricz Zsigmond „Sári bíró"-ját is az 1925-ös színházi évad kezdetén.

Az eddigi példák természetesen nem ölelik fel teljességgel a helyi kulturális politika kérdéseit, megmutatják azonban ennek a politikának fő tendenciáit. Bizonyos mértékben jelzik Szegednek az ellenforradalom által már ezekben az években is hangoztatott politikai és kulturális szerepét.

A továbbiakban megkíséreljük legalább vázlatosan kifejteni, hogy e kultúrpolitika mögött a reakciós uralkodó osztályoknak milyen érdekei húzódtak meg, s milyen társadalmi erőkre és intézményekre támaszkodtak — szándékaik végrehajtásában.

Népellenes törekvéseiket és ideológiájukat ebben az időben a hírhedt „szegedi gondolat" néven hozzák forgalomba Ennek összetevői a brutális népelnyomás, szociális demagógia, sovinizmus, fajgyűlölet, revíziós politika, irredentizmus, a társadalom tagjainak vallására, vagyoni helyzetére, nemére kiterjedő numerus clausus. Lényegében a klébelsbergi vallás- és közoktatásügyi kormányzat ún. kultúrfölényre törekvő politikájának is ezek az alapjai.

Szeged az ellenforradalom kulturális politikájának kialakításában fontos szerepet játszott. A hivatalos kurzus kezdettől fogva hangsúlyozta Szeged ellenforradalmi szerepét a „forradalmi munkásoktól fertőzött bűnös Budapesttel" szemben. Az ellenforradalom hivatalos társadalmi szervezeteinek megalakulásakor a programadó beszédek egy alkalommal sem feledkeznek meg a szegedi gondolat „nemzet-megújító" szerepét hangsúlyozni. „Szegedről indult meg az a gondolat hódító útjára; — olvassuk a szegedi „Magyar Génius" megalakulásakor elhangzott beszédben — . . . a megmételyezett kultúrát újjá kell teremteni és annak felvirágzását a magyar nemzeti iránnyal és a keresztény erkölcsi alappal kell biztosítani."

Hogy ezt a felvirágzást a fentebb tárgyalt kulturális viszonyok között milyen eszközökkel akarják elérni, arra a „Délvidéki Liga" alakuló közgyűlésén felszóló Zadravecz István püspök ad magyarázatot. „Szeged legyen a kultúra végvára s az idesereglő ifjakat kell megtanítani, hogy legyenek szelíd apostolai a szent eszmének (ti. a revízionizmusnak — K. Gy.), de ha kell, legyenek orgyilkosok is, csakhogy a magyar föld virága, illatja magyar lehessen.."

Ez a nyilatkozat azt is megvilágítja, hogy a demokratikus kultúra elfojtása, valamint a dolgozók kulturális téren való kisemmizése is céltudatos törekvése a klérussal szövetkezett ellenforradalomnak.

A húszas évek derekán kezdődő szegedi egyetemi építkezések szintén igazolják, hogy az ún. kultúrfölény politikájának milyen fontos reprezentánsa volt Szeged. „Itt kell kifejlődni az ébredő Magyarországnak, az új és reményteljes magyarság innen fog kiindulni..." — mondja már 1920-ban Schneller István, a Szegedre menekült kolozsvári egyetem dékánja. Természetesen a revízionista célkitűzések sikerére gondol. De vannak, akik nyíltabban beszélnek. Krämer Tamás hitoktató vezércikkében az ország legnagyobb végvárának nevezi Szegedet „elrabolt Dél felé". Zadravecz püspök nem éppen tartózkodó modorában követeli, hogy nem kell egyéb, csak „lelkes magyar hadsereg" és „bosszúálló fegyverek". Ettől a korai fegyvercsörtetéstől egyenes út vezet a második világháború országvesztéséhez.

A fajgyűlölettel beoltott politika zsinórján képmutató, üres magyarkodás tüntet. Igazi tartalmát már Juhász Gyula: Látogatás Dugonics Andrásnál című cikke a megérdemeltnél enyhébb iróniával fedi fel: „Megnyugtattam az öreget, (ti. Dugonics Andrást — K. GY.) — írja —, hogy noha Etelkát ma már senki se olvassa..., de a magyar szellem és világ... újra föltámadt és hódít, a szegedi magyar lányok abban a nemzeti viseletben járnak ünnepnap a templomba, amely Árpád leányának, a jeles magyar kisasszonynak termetén virít a régi könyv első oldalán."

A fajgyűlölet éle idehaza elsősorban a zsidóság ellen irányul. Az ellenforradalom népellenes hadjáratában kezdettől fogva nagy szerepe van a szegényebb zsidósággal szemben alkalmazott megtorlásnak. Ennek kultúrpolitikai vetülete egyebek között, hogy 1920 szeptemberében törvénybeiktatták a *numerus clausust*, amely alacsony (6) százalékos arányban szabja meg a zsidó hallgatók részvételét az egyetemeken és főiskolákon. Valamennyire is haladó és demokratikus körökben e törvény éppen olyan felháborodást keltett, mint az ezzel egyidejűen törvényerőre emelt *botbüntetés* bevezetése.

Az uralkodó körök viszont úgy tekintettek a két törvényre, mint amelyek „a tégla szerepét játsszák azoknak a sáncoknak és bástyáknak a felépítésénél amelyek egy *húszmilliós* (!) nemzet

tisztességes megélhetésének és nemzeti lelkének védelmére lesznek hivatva." A húszmilliós nemzet követelése, vagyis „Nagymagyarország" visszaszerzésének programja és a nemzetiségek erőszakos elmagyarosítása úgy szerepel a „hivatalos kurzus" ideológiájában, mint a gyalázatos gazdasági viszonyoknak, a munkanélküliségnek, a dolgozó parasztok elnyomorodásának, a kisegzisztenciák nélkülözésének egyetlen, semmi mással nem helyettesíthető gyógyszere.

(Folytatjuk)

KERÉNYI GYÖRGY

Emlékezés Eminescura

A Kárpát-medence népeit egymással szembeállító divide et impera elven alapuló politikának évszázadokon át sikerült megakadályozni, hogy az itt élő népek megismerjék egymás szellemi kincseit, hogy kimagasló személyiségei egymásra találjanak a népek sanyargatói ellen vívott közös küzdelmeik nehéz napjaiban. A nagy kortársak kölcsönösen nem vettek egymásról tudomást annak ellenére, hogy egy láthatatlan eszmei kapocs összefűzi őket. Így esett meg, hogy Mihai Eminescu költeményei a magyar irodalomkedvelők előtt jobbára csak napjainkban váltak ismeretessé. Babits Európai irodalomtörténetéből a román irodalom kimaradt. Szerb Antal a »Függelékben« felsorol néhány román írót, Eminescut »a románok európai színvonalú költőjének« tartja, »akinek hatása hazájában igen nagy«. Vajon Eminescu költeményei nem találtak volna visszhangra a magyar olvasók lelkében? Hiszen mondanivalója hasonló az egyazon filozófiai emlőkön nevelkedett és hasonló eszmék megvalósulásáért vívódó magyar kortársakéval, de ezen túlmenően az egymásra találásból kölcsönösen egymás igazolására is következtethettek volna. Balassi, Petőfi, Ady, József Attila, avagy Schiller, Goethe, Byron rajongói bizonyára szívükbe fogadták volna Eminescu szép és fájdalmas, balladai tónusú verseit. Költői képzelete, művészi elevenítő ereje, a havasi legelők hangulatát elővarázsoló, utánozhatatlan bús kolomphangja magával ragadja a művészi élvezetet kereső olvasót.

Eminescu költészete kora társadalmi életének legmélyéről fakadt; költeményeiben egy adott történelmi korszak eszméi, fájdalmai, vágyai, szenvedélyei, elégületlenségei tükröződnek vissza művészi formában. Ezek a tartalmi elemek a népek közti ellentétet szító politika ellenére felkeltették más népek és magukat a haladás zászlóvivőinek mondó személyiségek érdeklődését is. Első magyar versfordítása a »Szilágysomlyó« című hírlap hasábjain látott napvilágot Braun Laurenţiu tolmácsolásában. Habár kevés példányszámban és szűk körben elterjedve, de még a XIX. század utolsó éveiben több kötete jelent meg magyar fordításban. Napjainkig mintegy ötven fordító jól sikerült tolmácsolásában váltak ismeretessé legszebb versei. Mivel az 1945 után megjelent verses kötetek hamarosan elkeltek, Eminescu versei ma ismét hiányzanak a magyar könyvpiacról.

Ismeretlensége ellenére a román líra nagy mesterét egy mozzanat mégis a magyarság fővárosához kapcsolta. A sors különös játéka, hogy a tizenhat éves verselgető diák első zsengéit a Budapesten élő román hazafi és irodalmár Iosif Vulcannak küldte meg, hogy közölje a magyarországi románság legelterjedtebb irodalmi folyóiratában a »Familia«-ban. Költeményei oly mértékben hatottak a minden újért lelkesedő szerkesztőre, hogy egyiküket már a legközelebbi számban közölte. (De aşi avea... Ha nekem volna... »Familia« 1866. február 25. M. Eminescu: Opere. Ion Creţu. 1939, Bucureşti. 537. p.) Vulcan a vers alá a szlávos hangzású Eminovics helyett a românos Eminescut írta. A fiatal költőnek eszeágában sem volt tiltakozni, hiszen a nemzeti szellem e szilaj vívódásainak napjaiban így könnyűszerrel megválhatott attól az idegen hangzású névtől, melynek néhány végső betűjét a pravoszláv egyház valamelyik papja önhatalmúlag ragasztotta egykoron valamelyik ősének nevéhez, és amely annyira idegen hangzású volt a népies irányt képviselő román hazafi számára. (Istoria literaturii romînă Volumul alcătuit de către Institutul de

Istorie Literara şi Folclor al Academiei RPR. 1954, Bucureşti. 82. p.)

Diákéveit a csernovici zord kaszárnyakollégiumokban, penészes falú diákszállások nyomorúságában tölti el. Itt írja ifjúságának optimizmusával átszőtt első verseit. A melegszívűségre, a humánus bánásmódra vágyó álmodozó lelkű költőt az iskola belső életének, nevelési rendszerének spártai ridegsége hamar megriasztja. A száraz magolások, a dorgálások és fenyítések elől két ízben is megszökik az iskolából, mig végül nyugalomra talál szeretett tanárának Aron Pumnulnak otthonában. E viszonylag békés napok nem tartottak sokáig. A szabadságért lelkesedő, tanítványaihoz megértéssel közeledő tanár még 1866 januárjában meghalt. A rajongó tanítványt ért érzelmi megrázkódtatásról a mesterét magasztaló első verse: egy gyászos hangú óda tanúskodik. (La moartea lui Aron Pumnul [Aron Pumnul halálára]). Önkéntelenül Arany János: Széchenyi emlékezete című ódáját idézi emlékezetünkbe. Első versének hangja már a felnőtt, kiforrott költő végleges hangja tárgyban, kifejezésben és nyelvezetben egyaránt. Mély realizmusa nem engedi felülkerekedni a halál pesszimisztikus hangulatát. Az ember alkotó erejébe, a jobb jövőbe vetett rendíthetetlen bizodalma azt sugallja a költőnek, hogy az élet győzedelmeskedik a halál felett, a kidőlt öreg harcosok helyét ifjak váltják fel, akik győzelemre viszik az újat, a haladás zászlaját.

A csernovici diákéletet végleg megelégelve — akárcsak Arany és Petőfi — egy vándor színésztársasághoz csatlakozik. Nyugtalan szellemét a nyomorúság felkorbácsolja és bolyongásra kényszeríti: az egyre erősödő román nemzeti szellem fellegvárába, Balázsfalvára vándorol, majd Szeben, Brassó és az Ókirályság kisebb-nagyobb városai nyújtanak neki menedéket s ideig-óráig sovány kenyeret. A nép felemelkedéséért küzdő alkotó és kora társadalma közt roppant távolság, sőt idegenség tátong. A XIX. század egyre erősödő feudálkapitalista társadalmában a művészek számkivetett napjait morzsolgatja: hol színházi súgó, Botoşaniban írnok, másutt szállodai portás, avagy hajó-hordár — húsz éves sincs s már sokminden megtörtént vele. Nevét ismerik, irodalmi szócsatákban tanúsított szellemi fölényét mindenki csodálja. Ha olyanok keresztezték a költő útját, akiket ostobáknak tartott, egy pillanatig sem titkolta róluk való véleményét, s nem volt elnéző esztelenségeik iránt. Nem is sejtette, hogy szellemi felsőbbrendűsége milyen elviselhetetlen félelmet és gyűlöletet váltott ki ellene azokból, akikhez tudomása szerint mindig csak jóakarattal volt, s akiknek mindig csak a javukat akarta.

Elveihez hű maradt, sorsközösséget vállalt az elnyomott román néppel, tántoríthatatlanul hisz a nép művészi alkotó erejében, ismeri történelmi hagyományait, vallja, hogy a román irodalmi nyelvet elsősorban a népi értékek felhasználásával kell fejleszteni és nem idegen szavak erőltetett átültetésével. Eminescut vonzzák gyermekkorának kedves emlékei, a természet a maga félelmetességében és gazdagságában: Ipoteşti erdői, a mesélő juhászok és béresek, a nép gyötrelmes, de egyszerű és tiszta élete. Vándorlásai közben szorgalmasan gyűjti dalaikat, meséiket, szokásaikat, feljegyzi beszédjüket. A népet munka közben és otthonában ismerte meg, ez nem maradhatott visszhang nélkül költészetében. Szülőfalujában ismerkedik meg a régi román nyomtatott és kéziratos írásokkal, és egész életén át szenvedélyesen tanulmányozza a krónikákat. A költő személyiségének kialakulására nagy hatással voltak kapcsolatai a néppel, a népköltészettel, és a történelmi hagyományokkal. (Mihail Beniuc: Izvoarele populare în creaţia lui Eminescu. —. Despre poezie. Studü literale. 1953, Bucureşti. 15—34. p.) Költészete formai, érzésbeli, nyelvi, művészi szempontból ezekből táplálkozik anélkül, hogy alkotásai eredetiségében bárki is kételkedhetnék. A népdalok mintájára írt versei — akárcsak Petőfinél — visszavándoroltak falusi kalákák legényeinek, leányainak ajkaira és ma már a népi művészet szerves részei. Eminescu alkotó tevékenysége a legmagasabb művészi teljesítménnyé fokozza, eredeti gondolatokkal gazdagítja új művészi formában jelenteti meg az ország minden tájáról összegyűjtött népi elemeket. Példának elegendő csodás meseköltményét a »Călin« (Egy meséskönyv lapjai) és »Az Esticsillag« című költeményeit felemlíteni. Természetleírásainak képszerűsége, a népköltési elemekből egybeötvözött nyelvezete, képzeletének szárnyalása a legnagyobbak közé emelik. Eminescu gondolkodni mert költészetében és zaklatott élete folyamán eredeti gondolatokkal fejezte ki érzéseit, nézeteit a hazáról, szerelemről és a természetről. Szenvedélyesen kutatta az igazságot, melyre a nép szívében rábukkant és ennek vissz-

hangot is adott költeményeiben. Alkotásainak egyszerűsége, népiessége könnyen megérthetővé teszi költeményeit minden olvasója számára.

Apja a »semmirevaló« költő-fiából mindenáron rendes polgárembert akart nevelni. Eminescu a bécsi, majd a berlini egyetemen tanul. Külföldi éveit arra használja, hogy olthatatlan tudásszomját csillapítsa: foglalkozik filozófiával, társadalomtudománnyal, közgazdaságtannal, nyelvészettel, irodalommal stb. Hatalmas tudásra, felkészültségre tesz szert, mégis diploma nélkül tér haza. Titu Maiorescu, az akkori idők irodalmi, politikai életnek jelentékeny szereplője, egyetemi tanári állással kecsegteti, ha doktori diplomát szerez. Eminescu megretten a magas pártfogó csábításaitól, akinek politikai nézeteit elítéli. Habár a honvágy gyötri, pártfogásért mégis régi barátaihoz fordul. Levelében így ír: »Kérdezhetnéd, vajon miért nem fordulok pártfogásért nálad befolyásosabb személyekhez — de minél befolyásosabb valaki, annál inkább meg kellene alázkodnom előtte... az ilyen emberek elvárják, hogy egyetlen megszólításukat vedd magas kitüntetésnek.« (A már idézett Istoria literaturü. 88. p.)

Eminescu 1874 szeptemberében visszatér Iași-ba. Pártfogóinak segítségével a Iași-i Központi Könyvtár vezetője lesz. (Alexandru Elian: Eminescu și vechiul scris romînesc. — Studii si Cercetări de Bibliologie. 1955. I. évf. 136. p.) A 24 éves ifjú a román kultúra írásos emlékeinek megmentését tekinti legfontosabb feladatának. Fáradhatatlanul igyekszik felkutatni és összegyűjteni a régi román kézzel írott és nyomtatott könyveket. A politikai harcok és ellenfeleinek gáncsoskodása következtében azonban elhagyja a könyvtárat, rövid ideig mint tanár, majd tanfelügyelő küszködik a korrupt és maradi uralkodó réteggel. Ravasz politikusok lelkesedését, hatalmas felkészültségét csalafinta ügyeskedésekkel megkísérlik propagandájuk vitorlájába fogni, így lesz Eminescu újságíró, lapszerkesztő.

E másfél évtized alatt (1870—1887) születnek meg legnagyszerűbb alkotásai. E rövid megemlékezésnek nem lehet feladata, hogy részletekbemenően elemezze, felsorolja rövid életének gazdag termését. A legjelentősebbek azonban, mint a »Császár és proletár«, a »Levelek«, »A feslett ifjakhoz«, az »Epigonok« és az »Angyal és Démon« feltárják költészetének távlatait, a társadalmi lázadozás, a fennálló rend elítélése és leleplezése, az írói hivatásról és az irodalom társadalmi feladatairól vallott nézeteit.

A polgári irodalmi bírálat igyekezett elhallgatni költeményeinek valódi értelmét és úgy állította be Eminescu költészetét, mint a valóságtól elszakadt, a tiszta esztetizmushoz tartozó irányzat termékeit, főként az eminescu-i költői nyelv szépségeiről szólták előszeretettel. Céljuk az volt, hogy szakadékot ékeljenek a költő műve és élete közé. Magyarázatok és elméletek születtek, csakhogy ki ne derüljön a költői mű és a költő átélte társadalmi valóság szoros kapcsolata. Felsorolt verseiből első olvasásra, minden kétséget kizárólag és egyértelműen szembetűnik, hogy a korra jellemző forradalmi eszméket fejezik ki, az író és irodalom hivatását pedig a haladó eszmék a nép szolgálatában jelölik meg. Nem egy földöntúli világot akarnak az olvasó elé varázsolni, hanem az adott valóságból születtek, amelyben emberek milliói élnek, vergődnek, harcolnak, s amelyet maga a költő is átélt. Költészetének alakjai nagyon is vér és húsból való emberek, még akkor is, ha a mesék világában hajtják végre tetteiket. Tulajdonságaik, vágyaik az elnyomott milliók jobb sors utáni vágyódását tükrözik, cselekedeteik mozgatója pedig a társadalmi igazságtalanságok elleni küzdelem, az elégtételért sóvárgó lélek nyughatatlansága.

A költő etikai hazafiságában Adyhoz hasonló vonásokat fedezhetünk fel. Mélységesen felháborodott haragjában »dühös szitokra kel« a magukat hazafiaknak feltüntető léha, korrupt, jellemtelen, nyereséghajhászó vezető réteg ellen, »bárgyú ökröknek« bélyegezve őket.

Tán meddő lényetektől örök tüzet
[reméljek,
Jogot, mi nem hazug szó, — ti élő-holt
[legények,
Akiknek álma vak?
Pohártörő vitézség tüzét, ha borral ágál
Lealjasult rimák közt, akik vad orgiáknál
buján sikonganak?
(A feslett ifjakhoz.)

Félelem nélkül mondja ki ítéletét felettük, mert tudja, hogy »a prófétához«...»ilyen ledér suhancok elernyedt izmú karja... fel nem ér«. A jobb jövő »feltámadásába« vetett hite megerősíti abban, hogy győzni fog a »nagy császár: a Nép«.

Alkalmazói a jobb ügyért minden áldozatra kész hiszékeny költőt kegyetlenül kizsarolják. Míg ők hűs nyaralók pazar zsongásában pihenik fondorlatos tevékenységük fáradalmait, Eminescu erejét

felőrli a főváros forgalma, tikkasztó levegője. A megfeszített munka, tépelődései megbontják lelki egyensúlyát. A súlyos beteg költőt idegszanatóriumba szállítják. 1889. június 15-én szívroham ölte meg. Szegényen, hozzá hasonló nincstelen barátai kísérték utolsó útjára. Ion Paun Pincio írja emlékezéseiben: »Néhány hónappal a költő halála után egy reggel a Botoşani-i Színház utcában kiárusítottak néhány tárgyat: egy kanapét, egy pár ruhadarabot és könyveket. Eminescu hagyatéka volt. Boldogtalan nővére is elhalálozott és most már csak pár darab kopott, öreg holmi tanúsítja a világ előtt, hogy milyen mérhetetlen nyomorban és szegénységben tengette életét egyik nagy fia az emberiségnek...«

MOLNÁR ISTVÁN

„Az iszonyat művészete"

Hozzászólás Ökrös László cikkéhez

Vegyes érzelmekkel olvastam Ökrös László cikkét az iszonyat művészetéről itt, a kórházi ágyon, annál is inkább, mert éppen kegyetlenül fájdalmas, fojtogató és halálfélelemmel teli másfél óra volt mögöttem. Beteg tüdőmet vizsgálták, középkorinak tűnő módszerrel: ujjnyi vastag, félméter hosszú acélcsövet bocsátottak, illetve nyomtak hörgőimbe, le egészen a tüdőig, s közben átszenvedtem a karóbahúzás gyötrelmeit. Ez a bronchoszkópia.

Iszonyat! Fábri rendezésében és Hegyi kameráján át nézve borzalmas inkvizíciós jelenet születhetnék ebből: a rideg, kimért mozdulatú adjunktus, a keze alá dolgozó fiatal, összeszorított szájú szemüveges alorvosnő, és az asztalon, hátracsuklott fejjel, bekötött szemmel fuldokolva, hörögve vonagló beteg, a szájából vagy tíz centiméternyire kilógó csillogó acélcsővel.

Iszonyat!

És ez mégsem az igazi. Mégsem az, ami ott legbelül összeszorítja az embert. Mert emögött az iszonyat mögött ott rejlik a gyógyulás. És az orvosi kínzóeszközöknek ördögi fiziognómiát adni — csalás lenne.

Pedig a tárgyak, a környezet fiziognómiája igen változatos lehet: mindig olyan, amilyennek a rendező és az operatőr látja, s a nézővel láttatja. Mindent be lehet állítani borzalmasnak, egy szerelmi légyottot éppúgy, mint egy kivégzést, s csak a film mondanivalójától függ, hogy mit, mikor és hogyan. S ott és úgy, ahol és ahogyan jó, művészi. És a »Félelem béré«-ben kell.

Úgy gondolom, üres vaskalaposság lenne normákat állítani fel a filmművészet számára, vagy köré. Miért induljunk ki abból, hogy »hideg futkosott a hátamon« — tehát rossz? Hadd futkosson! Az ember nem fakutya, hogy folyton vigyorogjon, néha lehet sírni, sőt iszonyodni is. Gondoljunk csak arra, hogy a görög gnóma szerint: *ὁ μὴ δαρεῖς ἄνθρωπος οὐ παιδεύεται*, és én bizony nem bánom, ha egy Dürer-metszet láttán, vagy Beethoven V. Szimfóniája hallatán borsódzik a hátam. Ez a borsódzás is lehet kritérium. Kritériuma a mű művészi voltának. És gyakran az is.

Klasszikus szépség és harmónia! Ezt követeli a irodalomtörténész. És joggal követelheti, ha a film, amiről szó van, maga is megköveteli. Mint a maga formáját. De ha a mű maga mást követel meg, akkor mit tegyen az alkotó? Fast megírhatta volna a »Spartacus«-t klasszikusan kiegyensúlyozott formában, úgy, ahogyan azt a múlt században Stendhal, Balzac, Kemény, Eötvös tette. Jobb lenne-e úgy a »Spartacus«? Alig hiszem. És a »Félelem béré« mondanivalója sem igen jelenhetnék meg valami bájos idill keretében. (Egyébként mély emberség is van a filmben: emlékezzünk például vissza az olajos jelenet utáni további autóútra!)

Amit eddig mondtam, mind közhely, de el kellett mondani. Mégpedig azért, mert mozi- és színházlátogató közönségünk, de még a nehezebbik módszert választó, olvasó emberek is hajlanak a hédonizmusra. Különösen — sajnos — a fiatalok, a 15—25 évesek. Kapni, elsajátítani, élvezni, szórakozni a legkönnyebb, legegyszerűbb módon: mi ez, ha nem hédonizmus? Nos, a »Félelem béré« nem »Cásrdáskirálynő«, és kétségtelen, hogy a »Hamlet«, ami szintén nem szűkölködik az iszonyatban, nem üzemi kultúrcsoport által előadandó egyfelvonásos.

Dehát irtsuk-e ki mindezeket, csak azért, mert nincs bennük szirup?

Befejezésül: A »Félelem béré«-nek cselekménye nem csalás, nem szemfényvesz-

tés. Miért követeljünk a filmtől, s minden filmtől »hagyományos, irodalmi formájú cselekményt, expozícióval, stb.«? A film nem hagyományos műfaj, a film az egyedüli új művészet. Semmi köze a színpadhoz. Az első és egyetlen művészet, amely térben és időben szabadon mozog, amely a valóságnak csak részleteit adja, s éppen e részletek egymásután-állításának miként jétől függ: művészi lesz-e egy-egy filmalkotás? Nem vagyok filmesztéta, de a laikus néző is érzi, hogy a moziban inkább és teljesebben részt vesz ő is az események sodrásában, mint a színházban, vagy regényt olvasva. S ez, azt hiszem, elegendő bizonyíték. Vannak persze azután filmek, amelyek visszatértek a klasszikus időrendiség és forma szabályaihoz, de ezek talán kevésbé filmszerűek, unalmasak.

S legvégül: ilyen »neo-realista« filmek voltak régebben is. Én mindig úgy gondolok vissza a »Táncrend«, az »Egy frakk története« vagy a »Négyarcú asszony« című, 15—20 évvel ezelőtti filmekre, mint életem egy-egy nagy művészi élményére. Pedig iszonyat — legalábbis a két utóbbiban — volt bőven.

KEMÉNY DEZSŐ

Amikor a líra visszaüt

Balázs Anna: Virágnyitó szerelem

Könyvnapi könyveink egyik — terjedelmét illetően is — figyelemreméltó darabja Balázs Anna regénye. Amiről szól, nem éppen különös történet. Egy parasztleányka az életünk sorától messzeeső tanyáról elindul, belekerül egy gyorsan fejlődő nagyüzem pezsgő, nehézségekkel teli életébe s miközben sztahanovista lesz, megteszi az első lépéseket új emberré formálódásának útján. Az utóbbi évtizedben számos elbeszélés, regény foglalkozott — több-kevesebb sikerrel — ezzel az izgalmas problémával: hogyan formálja át a múlt egy ittmaradt darabjától elszakadó fiataljainkat az új élet; a naív, műveletlen parasztlányból (parasztfiúból) hogyan lesz öntudatos ipari munkás.

Balázs Anna regénye azzal tűnik ki a rokon témájú művek közül, hogy regénye főalakja belső, lelki fejlődésének apró mozzanatait hangsúlyozza, s igyekszik elkerülni a probléma külsőséges megoldásait. Szembetűnő líraisággal festi elénk Kotász Anka (a regény főhőse) életútját. Csendes, szelíd, nagyon szorgalmas leány Kotász Anka. Egyszerű lelke olyan finom prizma, melyen minden éles fény lágy pasztellszínekre bomlik. Benne csendes szomorúságok, áttetsző, finom vágyakozások, tiszta, gyermekes örömök és naív csodálkozások váltják egymást. Még nagyobb megrendülései is valami csendes kesergésbe fordulnak, nagy elszánásai is remegő bizonytalansággal keverednek.

Legnagyobb érdeme az írónak, hogy ennek a kedves, egyszerű, finom leánylélleknek hiteles rajzát adja, kislányos tanácstalansága és érzékenysége mögött meg tudja sejtetni egy magabiztos értékes egyéniség kibontakozásának lehetőségeit.

Balázs Anna hőse életének bemutatásában olyan megoldásokat választ, melyek első pillanatra igen célravezetőknek látszanak. Az eseményeket szorosan Anna közelében bonyolítja, mindent elsősorban a naív parasztlány gondolatain, érzelmein, tettein keresztül igyekszik megmutatni. A regény fordulópontja sem holmi külső esemény, hanem annak a válságnak a megoldódása, mely az idegenbe került Ankára. zúduló sikertelenségek következtében lép fel. — Mégis, ezek az önmagukban helyes, a téma, az élet, a mély jellemábrázolás helyes művészi követelménye által diktált módszerek alkalmazása eredményezi a regény számos gyengeségét.

A főhős köré koncentrált cselekmény sokhelyütt krónikaszerű vontatottságra vezet. (A lengyelországi út például alig több gyenge riportnál, s nem érezzük a »világjárás«-nak a főhősre gyakorolt hatását sem eléggé.)

Az Anka lelkén, élményein keresztül való láttatás az író kezében a többi szereplők egyéniségének elszínteleníté séhez vezet. (Csak Terus, az Ankát kihasználni akaró nővér és Barna Panni alakja egyénien emberi. Nem véletlen, hogy a nőalakok általában sikerültebb jellemek!) A többi szereplő — többé, vagy kevésbé — jelzője csupán egy-egy meglehetősen elvont »hatás«-nak, »benyomás«-nak, mely

a főhőst éri. Pedighát ezek a »hatások« sohasem olyan egyértelműek a valóságban, mint a regény legtöbb szereplőjének Anka szempontjából pozitív, illetve negatív előjelű befolyása. Balázs Anna igyekszik feloldani ezt a fenyegető egysíkúságot (különösen Géza alakján érződik ez!), de nem nagy sikerrel.

A regény és egyben Anka jelleme fejlődésének fordulópontja (hazautazás a tanyára) pedig, — noha jól megválasztott —, bántó cezúrává lesz az egész mű összefüggésében. Addig minden csupa árnyék, gond, gyötrődés, bátortalanság. Attól kezdve minden sikerül, minden jóra fordul. Egyszerre számtalan segítő kéz nyúl Anka hóna alá, ha akad nehézség (pl. az átképzősök problémája), már előre tudja az olvasó, hogy nem kell félni, hiszen pl. megjött a Szovjetunióból a főmérnöknő s hamarosan minden gond, mint rossz álom foszlik szét. (Az öreg Kotász belép a tsz-be, Panni sorsa jóra fordul, sikerül a szakérettségi, bekövetkezik a csirkefogó Géza lassú, de elkerülhetetlen megjavulása, s Anka szerelme is kiteljesedhet.)

A főhős jellemének finom, elmélyült bemutatása különös ellentmondásban van tehát a mű többi szereplője jellemzésének és a cselekmény bonyolításának, hibáival. Így bosszulja meg magát az objektivitás hiánya, az egyoldalúan lírikus beállítás, mely abból fakad, hogy az író csupán főszereplője egyéniségével képes azonosulni.

Nem vezetne túl messzire és soha el nem hangzott megállapításokra a regény hibáinak további bolygatása. Balázs Anna hőse iránti mélységes szeretete, jellegzetesen nőies lírája hangulatos tájakat, szép helyzeteket, igaz érzelmeket, kedvesen humoros fordulatokat vetít elénk a regény számos lapján. Kár, hogy a regény második felében egyre inkább érződik az író alapélményének szegényessége, mely persze csak egy ötszáz oldalas vaskos kötet viszonylatában tűnik szegényesnek, terjedelmesebb elbeszéléshez mindenesetre elég lett volna.

A regény címe is szembeötlően lírai, vonzó. Ilyen vonzó, emlékezetes marad Kotász Anka is — nem kis részben azért is, mert napjaink irodalmában ritka az ilyen »fehér« leányalak — aki a szerelemmel is úgy van valahogy, mint a szakérettségivel. Ha nem bátorítják, ha nem »rágják a szájába«, rá sem jönne, hogy nem reménytelen eset. Ebből a szerelemből persze csak olyan mimóza-féle virág nyílhat, dehát olyan is van, s van akinek éppen ez tetszik.

NACSÁDY JÓZSEF

Jegyzetek az élményirodalomról

Kamjén István: Szakad a part

Kamjén István elbeszéléskötetének megjelenése kapcsán fölmerül az olvasóban az élményirodalom minden problémája és létjogosultsága.

Napjainkban az irodalmi műfajok — és ezen belül a kifejezés — útkeresése közben egyre többen nyúlnak vissza az írók közül, korábbi életük élményeinek fényképszerű leírásához.

Az élmény puszta leírása még nem tekinthető irodalomnak: a típusformálás; az egyedinek az általánosba való átváltása; a jellemek fejlődésének bemutatása rendszerint megreked a közlési forma beszűkült lehetőségein; az élmények csupán az író személyéhez kötött nem ismétlődő voltán.

Természetesen az írók felhasználják átélt élményeiket műveikben, de nem a valóság spontán tükrözéseképpen, hanem felbontva az élet ezerszínű spektrumában magasabb szintre emelve, általánossá, törvényszerűvé formálva.

Azonban az élményirodalomnak is van létjogosultsága bizonyos esetekben, pl. ha az egyes művészek életrajzához szolgáltatnak adatokat, vagy ha olyan életformákat, élethelyzeteket mutatnak be, melyek a társadalmi valóság változása következtében »kihulltak az idők rostáján«, — s így az elmúlt történeti korszak mélyebb ismeretéhez járulnak hozzá.

Az élményleírásokban, ha bizonyos társadalmi rétegek életét rögzítik, sok a szociográfikus elem: az ilyen leírások a felszabadulás előtti falukutató irodalmat jellemezték, s akkor volt is létjogosultságuk, ma már ez a módszer kevésbé alkalmas a valóság teljesebb megragadására,

miután egyszeri adatközlésből nem lehet törvényszerűségeket levonni.

Miért kellett mindezt elmondani egy elbeszéléskötet ismertetése kapcsán?

Azért, mert Kamjén István elbeszélései: szegényparaszt, munkás és kubikos élményeinek laza formákba szorított gyűjteménye.

Hogy fölmérjük az elbeszélések szerepét Kamjén fejlődésében, szemügyre kell vennünk eddigi munkáit. Két kötete jelent meg, mindkettő a felszabadulás után; mindkettő önéletrajzi jellegű, mint az elbeszélések. *Az Emberpiac*, egy kubikos életútját mutatja be, aki emberi tisztaságában, küzdelmeiben, harcaiban, mintegy mintaképe a szegényparaszti sorsból kinőtt kubikosrétegnek, mely réteg a múlt század nagy kapitalista előrelendülése — a vasút- és folyamszabályozási munkák — idején keletkezett. Hitelesen, egyben dokumentumszerűen követi Kamjén hősének életútját. Sajnos, csupán politikai fejlődését dokumentálja, melyből mindinkább kimarad az emberi tartalom, mely az igazi realista irodalom egyik jellemzője.

A *Mihály*-ban, egy agrárproletár család életét, szenvedéseit mutatja be, egy fejlődő gyermek nézőszögéből. Elvonul előttünk, — ha szűken is —, de hitelesen a monarchia szétbomlása, s a fehér terror napjainak véres valósága. A regény hőse is eljut a gyermekkor meghatározó élményein keresztül a kubikosok közösségéig, s maga is igazságra szomjas, osztályharcos földmunkás lesz.

Hogy Kamjén az említett kubikosréteg életét hitelesen rajzolja, bizonyíték leírásainak összevetése a néprajzirodalom klasszikusának, Kiss Lajosnak művével: A szegény emberek életé-vel, s Katona Imre újabb kutatásaival. Kamjén szépirodalmi igényű írásaiban megtaláljuk a kubikosmunka mikéntjét, úgy mint Kiss Lajos klasszikus írásában, holott bizonnyal nem ismerte azt.

Irodalmi szempontból azonban a hitelesség Kamjén esetében, az említett művekben, csak az egyetlen érdem, mert a pontos és hiteles leíráson kívül a jellemek fejlődése megsínyli az élményekhez való naiv ragaszkodást. Kamjén eddigi műveiben ugyanis az emberek fejlődése befejeződik azzal, hogy hőse, vagy hősei tagjai lesznek az illegális kommunista pártnak. Továbbfejlődés nincs, jellemük alakulása végetért, aktív, vagy passzív részvevői az eseményeknek, holott az élet azt bizonyítja, hogy ekkor kezdődik az igazi jellemfejlődés.

Kamjén eddigi írásai — minden megrázó történésük mellett — nem egyebek, mint a közelmúlt sematikus ábrázolásai. Műveinek alaphangja a népi irodalom szociográfikus irányzatához kapcsolja Kamjént. Mellékalakjai is egysíkúak, csak leírja őket az osztályharcban elfoglalt helyüknek megfelelően, de nem formálódnak élővé emberi vonatkozásaik megjelenítésének hiánya miatt.

Az elmondottak világánál vizsgáljuk meg jelen kötetét. Témái, alakjai, történetei az általa jól ismert szegényember élet pereméről sodródnak a könyv lapjaira. Kissé kitágítja azonban azt a szűk kört, amelyben eddig mozgott, most nemcsak kubikosok, hanem más alakok is fölmerülnek az írásokban, de szigorúan csak az elesettség szinte azonos létfokozatán, az élet legalján, a halál előtt. Erről a létfokozatról, az élet és halál mesgyéjétől csak egy gondolat a tényleges megsemmisülés, s ez az írásokban törvényszerűen be is következik. De vegyük sorra őket! Felrémlenek és szomorúan lépnek elénk a nagyváros fojtó légkörében pálló figurák és rongyaikat kitárva mutatják életmarta sebeiket, melybe kevés híján mind belepusztulnak.

Az első két elbeszélésben még felködlik valamelyes remény; a munkanélküli központi figurák az akkori társadalom »nyomorenyhítő« intézményeiben találkoznak először olyan emberekkel, akik tudják, hogy mit kellene tenni, hogy megváltozzék reménytelennek látszó életük. (Melegedő, Népkonyha). De utána, mintha Gorkij: Éjjeli menedékhelyének egyik elesett (de jobb sorsa érdemes) figurája foszforeszkálna előttünk Kamjén munkásalakjában, akit még híd alatti alvásából is felriaszt és elzavar a rend éber őre. (Híd alatt) Most következik a halottak, áldozatok végtelen sora: a kis cselédlány féliggyógyultan, sípoló tüdővel kerül az utcára a kórházból. Pénze, lakása nincs, egy kapu szögletébe húzódik be, és megfagy éjszaka. De az író nem éri be ezzel a borzalmas képpel, a lány közelében, egy havas padon, öreg kisiparos fagyott holttestét találják a hajnali hómunkások. (Téli hajnal) Egy másik társadalmon kívüli munkanélküli télikabátját adja el a »szérűn« (Teleki tér), hogy beteg gyermekének orvosságot vihessen. De az élet, — vagy talán az író (?) — nem ismer kíméletet: mire hazaér a »drága orvossággal«, a gyermek halott. (Teleki tér) A parasztgyerekek szemét az éhség már zöldes fényben lobogtatja, s őrjöngve, egymást marva várják anyjuk hazatértét

az alkalmi munkából, aki némi élelmet hoz (jórészét lopta) fiókáinak. (Hagymás vér) További sötét, egyre reménytelenebb képek sorjáznak egymás után, s az olvasó már abban reménykedik, hogy ezt a borzalmat, kilátástalanságot már nem lehet fokozni, de már nem is az író, — az élet ontja a történeteket: üresgyomrú, rongyos emberek mennek a városháza elé, munkát és kenyeret kérnek, követelnek. Az eredmény: emberhalál. (Tavaszi reggel) Az árvagyerek mindenki lábakapcája, csak teng-leng az életben, s egy kis moslékért, kihajtják belőle a lelket »kenyéradói«. (Kegyelemkenyéren) Majd a kubikosélet, eddig a néprajz előtt is kevésbé ismert formái következnek: az öreg kubikos, meg a talicskahúzó kutya, szinte emberi kapcsolatát írja le szokott ténybeli pontosságával. A végét előre érzi az ember — : a kutya elpusztul, utána az ember is. (Két pajtás)

Mint gyermekkoromban annyiszor, most is magam előtt látom a kubikosokat az egykori Teleki téren: ülnek talicskájuk mellett, hátukat nekitámasztják a bódék falának, főzik a bográcsokban az ételt, beszélgetnek, majd vedlett subáikba, rongyaikba takaróznak és hanyattfekve nézik a holdat... Kamjénnál ez a pihenő sem-múlhat el halál nélkül. Az öreg kubikos nem mozdul egy reggel. Sorstársai kísérik a temetőbe, s beszédet mondanak a nyitott sírnál. Munkásszokás szerint piros szegfűt tesznek a sírjára. (Kubikoshalál).

A kötet címadó elbeszélésében, a fiatal, többre hivatott kubikos pusztul el a leomló part alatt. Kutyája és társai keserűen néznek a sírgödör fenekére. (Szakad a part) Majd egy csendőrök elől búvó szervezett földmunkást kísérünk megfeszített idegekkel, aki fiával együtt menekül a nádasba. Hiába reménykedünk menekülésükben: a csendőrgolyó talál és az ember már csak fia véres testét hozhatja ki a vízből. (Hajsza) De nincs olyan sötét éjszaka, mely után ne következne hajnal. Még megjárjuk Kamjénnal a poklokat, mint Tar Lőrinc: az ostrom kellős közepébe kerülünk. Itt arat csak igazán a halál. Egy kisfiú félőrülten szorongat a kezében egy véres vászondarabot, ami az anyjából megmaradt. Szovjet katonák találnak rá, megsimogatják a fejét. (Zivatar) A *Találkozás* már a felszabadulás első napjaiban történik. Régi harcostársak találnak egymásra a romeltakarítás munkája közepette. Elmondják egymásnak az ostrom utolsó napjainak borzalmait. Beszélgetésükbe belehasít az első villamos vidám csengője.

*

A könyv végére értünk, s elgondolkozunk még egyszer ezeken a nyomorultan elpusztult embereken. Éltek? Igen! — és ebbe »más is belehalt már«. De lehet-e életnek nevezni az éhenhalt, megfagyott, meggyötört emberek szomorú vegetálását? Nem! Ez nem volt élet. S Kamjén írása a maga szűk és szűken formált eszközeivel is véres és zokogtató vádirat egy elmúlt, kegyetlen társadalom ellen, mely szörnyű öntőformáiba löttyintve marta halálba az embereket.

Összefoglalva Kamjén új kötetének tanulságait, kényszerítve vagyunk annak megállapítására, hogy — bár a tematika némi kitágulását megfigyelhettük, — mégis el kell marasztalnunk az írót, a közelmúlt életének reménytelenül sötét, naturalista ábrázolásáért. Nem hisszük, hogy ifjúságunk örömmel és fenntartás nélkül fogadja e szomorú, halottakkal zsúfolt, könyvadta élményeket. Hiszen volt ebben a farkastársadalomban mosoly is, s az élet mélységeiben élők világának örömei is voltak. Ha nem így lett volna, népköltészetünk csodálatos remekei honnan buzogtak volna föl? Az ipari munkásság dalai, történetei is mást tükröznek, mint Kamjén könyve: — harcot, derűt, férfias, szemérmes lírát.

Egy örökre letűnt, embertelen korszak egysíkú emlékkövei Kamjén elbeszélései, de úgy hisszük, a szerző »kiírta« magából ezeket a sötét élményeket, s újabb írásaiban már a munkásemberek életének derűsebb vonásait is felfedezi.

NAGY DEZSŐ

Képzőművészeti jegyzetek

PAROBEK ALAJOSRÓL
(1896—1947)

Kissé mindig összeszorul a szívem, és elfogódottá válok, amikor egy-egy elhúnyt művész »hagyatékát« nézegetem, rendezgetem, vagy ahogy ridegen mondanom kellene: »leltározom az anyagot«. Nem festményekre vagy szobrokra gondolok, hanem azokra a kegyelettel őrzött levelekre, bizonyítványokra, kivágott újságcikkekre vagy egykorú fényképekre, melyek összehajtogatottan és kissé dohosan egy »elköltözött« ember születése és halála közti idő fontosabb életrajzi állomásait jelzik.

Mostanában egy készülő kiállítás kapcsán alkalmam volt, hogy Munkácsy békéscsabai relikviáit átnézhessem, valamint Bihari Sándor, a híres népéletfestő írásos feljegyzéseivel foglalkozzam. Jelenleg egy kedves ismerősöm, a szegedi Parobek Alajos »anyakönyvi- és egyéb öröksége« van előttem, melyet mint általában lenni szokott, ezt is kikezdte az enyészet.

Nincs itt arra terem és fölösleges is volna, hogy rátérjek azokra a részletekre, melyeket e sárguló lapokból Parobekra vonatkozólag megtudtam. Ezekről majd akkor, ha átfogó szándékkal és »kellő szakmai komolysággal« akarok beszámolni a festő küzdelmes életéről és művészi munkásságáról, — akkor fogok beszélni. Most inkább az emlékezet pillanatnyi varázsát szeretném megragadni, amit annál is inkább megengedhetek magamnak, mert a lényeget úgyis minden szegedi tudja — sokan nálamnál is jobban —, hiszen »Parobek mester« — ahogyan Juhász Gyula tisztelte —, a legismertebb, legnépszerűbb, legforradalmibb helyi művészek közé tartozik. Kevés az olyan család, ahol ne volna legalább egy jellegzetes alkotása: nevetgélő táncoló tápai lányokról, legényekről, egymással enyelgő parasztfiatalokról; vagy a sötétre hangolt, szenvedéllyel teli »Sztrájk«-nak, vagy a drámai feszültségű »Dózsa-sorozat«-nak egy-egy változatát ne lelnénk fel. Ezek az igazi Parobek-képek, melyeket sajnos rajtam kívül, — akiben még sok helyen »hivatalos személyt« látnak — mindenkinek szívesen és büszkén mutogatnak a háziak.

Parobek eddig az egyetlen elhúnyt festő életemben, akiről írva elmondhatom, hogy személyesen is ismertem (s mikor még festegettem) ki is állítottam vele, sőt halála után énhozzám kerültek szerszámai: ládikája, ecsetei, festékjei, művészeti könyvei. Mindezt, mint fiatal piktorkodó ember, szinte »stafétabot«-ként vettem tőle át. A festő-felszerelés az idők során sajnos elkallódott. Csupán néhány szignált könyvét őrzöm és egy kis rajzát, jelezve azt, hogy nem festő lett belőlem, hanem valami más, aki a festőkhöz, szobrászokhoz és a hatvan évvel ezelőtt született, felejthetetlen emlékű Parobek Alajoshoz közel áll.

BALÁZS G. ÁRPÁD GRAFIKÁIRÓL

»Ceruzával az élet nyomában...« — ez az egy mondatban megfogalmazott benyomás maradt meg bennem Balázs G. Árpád grafikusművész Szegeden, a Móra Ferenc-Múzeum képtárában megrendezett gyűjteményes kiállításáról. Balázs ugyanis azok közé a vérbeli grafikusok közé tartozik, akiknek lapjaikon sikerült az élet gazdag változatú jelenségeiből valamit megragadniok. Rajzai, ezek a fehér papíron hol hajszálvékonyan, hol fokozatos átmenettel, lendületesen vastagodó, mindig érdekeset, újszerűt ábrázoló, elevenen futó vonalak, — művészi módon rögzíti meg számunkra a változót, az elillanót, a természeti- és társadalmi események egy bár kicsiny, de nem lényegtelen elemét. Mindezt őszinte hangja és lobogó temperamentuma teszik jellegzetesen egyénivé.

Balázs G. Árpád, változatos témájú rajzain keresztül megismerkedtünk élete főbb állomásaival: a festői szépségű Nagybányával, ahol Réti István mellett töltötte a nyarakat, majd a történelmi múltú Prágával, ahol 1925-ben főiskolai tanulmányait Brömse professzor keze alatt fejezte be, aki a magyar fiú művészi pályafutását, a prágai Rudolfinumban rendezett első önálló kiállításának támogatásával indította el. Ettől kezdve fáradság nélkül, szinte nem is tudjuk útján követni a hányatott sorsú művészt, aki szülőfalujától, a Kárpátok közé szorított

Felsőtőkés-től, a mai alföldi állomásáig, a könnyűipari bázissá növekvő Szegedig, bizony sok helyen megfordult. Bécs, Salzburg, München és Drezda után a délvidéki Szabadka, majd Belgrád következett, ahol a »Vreme« illusztrátora lett és 1930-ban nagy sikerű egyéni tárlatot rendezett. Számos könyvet illusztrált, több újságnak rajzokat és karikatúrákat készített. Mozgalmas, állandóan vándorló, új élményeket kereső élete során megfordult Nagyváradon, Kolozsvárott, sokat festegetett, rajzolgatott a székelyföldön és résztvett a nagy román kiállításokon Bukarestben. Kassától Üszkübig, több városban önálló kiállításokat rendezett. Végül a felszabadulás után, 1947-ben Szegedre került, ahol azóta is egyik legaktívabb tagja a helyi képzőművészeknek. Néhány népi demokratikus állam képtára és hazai múzeum őrzi egy-egy értékes rajzát.

A Képzőművészeti Szövetség Csongrád megyei munkacsoportja által gondosan megrendezett kiállításon, műfajilag és tematikailag is sikerült plasztikusan érzékeltetni Balázs munkásságában jelentkező érdeklődést, a kifejezőeszközök és a változatos témák iránt. Balázs G. Árpád könnyedhatású, üde tollrajzaiból a »Nagybányai táj«, »Márciusi hó« és az »Újszegedi részlet« c. lapjai emelkedtek ki, melyeken költői finomsággal tükröződik a téli álmát alvó természet rezdületlen nyugalma. Linómetszeteiben viszont erőteljessége, szerkesztési hajlama és mély tartalmat adó szociális érdeklődése nyilvánul meg. A girbe-gurba, hegyes-völgyes macedóniai utcácskák és szűk udvarbelsők szegényeinek élete itt már balladaian borús hangulatot fejez ki. A szín iránti szeretetét monotípiái jól tükrözik, melyek vagy pasztell lágyságúak, mint a »Szávaparti munkások ebédjé«-nél, vagy transzparens tüzességűek, mint az »Üszkübi utca« c. hideg kék és meleg vörösekre felépített lapjánál. Ínséges, kereső éveiből való a halál gondolatával foglalkozó, kissé misztikus »Ady-illusztrációk« c. sorozata, melyben csapongóan dús fantáziája érvényesül. Ezzel kapcsolatban, mint egyik méltatója mondja: »... Balázs G. Árpád sosem téveszti szem elől igazi célját, mindig elmélyül a vers lényegébe és nemcsak analizálja az élményt, hanem átérzi, újra éli, mikor papirosra vagy kőre veti.« Az otthon melegét nélkülöző ember vágyódásával hozza létre a családi élet harmonikus boldogságát tükröző ornamentális hatású, síkban megoldott ceruzarajzait. Szegedi tartózkodása idejéből valók többek között a tiszaparti város új hídjának hősi építéséről készült helyszíni tanulmányrajzai, melyek a munka, az alkotás lebilincselő diadaláról a pátosz hangján adnak számot.

E városnevektől túlzsúfolt »életrajzi térkép« és egy kiállítás keresztmetszetét nyújtani akaró képcím-felsorolás, jóllehet sokat és még sem eleget mond el, egy Szegeden otthonra talált vándor művészetéről. Azonban e kissé szárazna ható személyi-, szakmai- és földrajzi adatokat megtölti Balázs G. Árpád, az élet eleven sodrát és változó valóságát hűen nyomon követő és tükröző rajzainak gazdag tartalma.

SZELESI ZOLTÁN

ÍRÓCSOPORTUNK ÉLETÉBŐL

Kapcsolatot teremtett írócsoportunk az aradi írókkal. A kapcsolat felvételének nemcsak az a célja, hogy kölcsönösen megismerjük egymás munkásságát, hanem ennek a munkásságnak szélesebb körökben való megismertetése is. Csoportunk vezetősége fölolvasó ülésre hívta meg ezért az aradi írókat Szegedre és Hódmezővásárhelyre. A meghívást elfogadták és egyúttal csoportunkat is fölkérték hasonló irodalmi esten való részvételre Aradon. Az aradi írók látogatására előreláthatóan az ősszel kerül sor.

*

Képes Géza, a Magyar Írók Szövetsége titkára és Borók Kálmán szervező titkár meglátogatta csoportunkat. Időszerű irodalmi kérdéseinkről, a szegedi és környékbeli írók problémáiról, a Tiszatáj és a Tiszatáji Magvető terveiről folytatott beszélgetést csoportunk több tagjával.

*

Dér Endre, írócsoportunk József Attila-díjas tagja befejezte új regényének első változatát, amelyben »Az első próba« című regényének kis hősét kísérhetjük tovább életútján. Az új mű a Tiszatáji Magvető jövő évi tervében szerepel. Megjelenése előtt az író vitára bocsátja csoportunk tagjai között.

A »Tiszatáj« már e számától kezdve ezentúl rendszeresen gazdagabb tartalommal, nagyobb oldalterjedelemben jelenik meg. Kéthavonta megjelenő kb. 80 oldalas folyóiratunk így még nagyobb teret enged a fiatal írók új műveinek, s általában az új irodalmi alkotásoknak.

*

A »Délmagyarország«-ban Ökrös László tollából vitaindító cikk jelent meg lapunkról, a »Tiszatáj«-ról. Ezúton is kérjük olvasóinkat, hogy szóljanak hozzá a vitához. Hozzászólásaikat juttassák el a Délmagyarország szerkesztőségének, vagy pedig — főként a hosszabb írásokat — lapunk, a Tiszatáj szerkesztőségéhez. Ezzel is hozzájárulnak, hogy folyóiratunk még színvonalasabb, még olvasottabb lehessen.

*

A Tiszatáji Magvető kiadásában jelent meg először könyvalakban Móra Ferenc: Hannibál föltámasztása című kitűnő szatirikus regénye az elmúlt esztendőben. A mű iránti nagy érdeklődésre való tekintettel, könyvkiadónk a regény második kiadását készíti el. A második kiadást háromezer példányra tervezik.

A TISZATÁJ MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ KIADVÁNYAI

MÓRA FERENC:

Hannibál föltámasztása

Szeged klasszikus írójának szatirikus regénye ez a mű. A regény hőse egy görög-latin szakos tanár, aki meri kutatni az igazságot és védelmére is mer kelni annak, amit igaznak ismert föl. A tanár ellen indított hajsza során föltárul előttünk Horthy Magyarországának gyűlöletes világa a maga jellegzetes figuráival. A több mint harminc éve megírt regény abban az időben érthetően nem talált kiadóra és így most a fölszabadult Magyarországon jelent meg először kötetben.

(Ára kötve 9,50 Ft)

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN:

Föltetszik a hajnal

Több mint félszáz, kritikailag még földolgozatlan, hírlapokban lappangó tárcát, rajzot, elbeszélést válogatott össze és rendezett sajtó alá Madácsy László, Szeged másik klasszikus írójától, Tömörkény Istvántól. A kötet elbeszéléseit három ciklusba foglalva kapja az olvasó: »Régiekről«, »Mezei népek« és »Háborús időkben« címmel. A különösen ízléses kiadásban megjelent elbeszéléskötet elején Tömörkény István 1913-ban írt önéletrajzát találjuk.

(Ára kötve 22 Ft)

DÉR ENDRE:

Az első próba

A Békés megyéből Szegedre származott tehetséges fiatal írónak első regénye valójában ifjúsági regény, de kedves, szórakoztató és tanulságos olvasmány felnőtteknek is. Megkapóan bensőséges színekkel, lírai melegséggel rajzolja meg egy tanulnivágyó kis inasgyerek nyári munkáséletét az 1930-as esztendőkben. Két idilli szépségű szerelem szövi át az eseményeket. — A regényért ez évben József Attila-díjjal tüntették ki az írót.

(Ára kötve 14 Ft)

LŐDI FERENC:

Érlelő évek

A fiatal szegedi költő neve nem ismeretlen az olvasóközönség előtt. Napilapokban, folyóiratokban — így a Tiszatáj hasábjain is — gyakran olvassuk költeményeit. Első verseskötete 1950-ben jelent meg »Így akarom« címmel, majd ezt követte 1952-ben »Szeged« című elbeszélő költeménye. Az »Érlelő évek« című kötet azóta megjelent verseinek jólsikerült válogatása. A kötet gazdag témaanyagról tanúskodik és fő erénye a pártos hang mellett, mai életünk sokszínű megszólaltatása.

(Ára fűzve 6 Ft)

SOMFAI LÁSZLÓ:

Viharban

A Tiszatájban megjelent elbeszéléseiből ismert szegedi írónak ez az első regénye két tavasz között játszódik, 1952-től 1954-ig. Az események középpontjában egy házaspár áll. Az asszony kubikoscsaládból elindulva egyetemi végzettségre tesz szert és nem találja helyét munkásember férje mellett. Már el is válna az urától, csupán gyermekük fűzi össze őket. A regény művészi feleletet ad a kérdés megoldására, a közös út megtalálására.

(Ára kötve 28,50 Ft)

KISS LAJOS:

Vásárhelyi híres vásárok

A hódmezővásárhelyi származású Kossuth-díjas néprajztudós — »A szegényember élete« és »A szegényasszony élete« című művek országos hírű szerzője — legújabb munkája ez a mű. Rendkívül színesen és gazdag tárgyi adatokkal hitelesítve dolgozta föl szülővárosának, Hódmezővásárhelynek az elmúlt évtizedekben dívott vásári szokásait. Ezek során megismerhetjük ennek a jelentős alföldi városnak a népét is és bepillanthatunk hagyományaiba, gondolkodásmódjába.

(Ára 9,50 Ft)

Az

Állami Könyvterjesztő Vállalat

207. sz. SZEGEDI

Bázisboltja

(Lenin utca 5, az udvarban)

ellátja az üzemeket,

hivatalokat,

intézményeket,

járási és falusi kultúrházakat,

valamint dolgozó parasztságunkat

szépirodalmi,

politikai,

mezőgazdasági,

műszaki,

tudományos

és művészeti könyvekkel

★

A könyv a legszebb ajándék!

Jutalmazzuk kiváló dolgozóinkat könyvekkel!

Ára: 4 forint

Vásároljon könyvet!

Fizessen elő az Olcsó Könyvtárra!
(Havonta 15,— Ft)

Jegyeztesse elő Mikszáth kritikai sorozatát!
(A 25. és 50. kötetet díjtalanul kapja)

Vásárolja a Vidám, Érdekes és Ifjúsági könyvtárak köteteit!

Ha a Lenin utcában jár,

tekintse meg a könyvesboltok kirakatait!

(Lenin utca 5. és Lenin utca 16. szám)

Az alábbi könyveket ajánljuk:

Molnár: A marxista filozófia és népi demokráciánk kérdései	1,20 Ft
Lukács: Az ész trónfosztása	45,— Ft
Budapesti tájékoztató	12,— Ft
Tildy: Napsütésben	40,— Ft
Darvas: Törökverő	4,— Ft
Hunyadi-énekek	24,50 Ft
Toncz: Hat hét Kínában	59,— Ft
Pöttyös Panni a Balatonon	12,— Ft
Jókai: Rab Ráby	33,— Ft
Móra: Dorozsmai varjú	18,50 Ft

Látogassa meg a könyvesboltokat és válogasson a könyvek között!

Könyvesboltjaink:
Hódmezővásárhely, Szeged, Szentes, Csongrád, Makó

Könyvet,
Könyvtárat *magas áron vásárol, készpénzzel fizet*

az Állami Könyvterjesztő Vállalat antikvár boltja
Szeged, Lenin utca 16.

Megjelent 2000 példányban — Felelős kiadó: Dr. Ertsey Péter

Szegedi Nyomda V. 56-3021 — F. v.: Vincze György